

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**İLK DÖNEM MÜFESSİRLERİNİN GAYRİMÜSLİMLERLE EVLİLİK
KONUSUNDAKİ GÖRÜŞLERİNİN FIKHÎ AÇIDAN
DEĞERLENDİRİLMESİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tuba KARAHAN

**Enstitü Ana Sanat Dalı : Temel İslam Bilimleri
Enstitü Bilim Dalı : İslam Hukuku**

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Abdullah ÖZCAN

EKİM – 2019

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

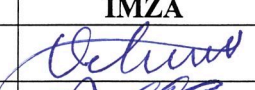
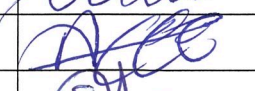

**İLK DÖNEM MÜFESSİRLERİNİN GAYRİMÜSLİMLERLE EVLİLİK
KONUSUNDAKİ GÖRÜŞLERİNİN FIKHÎ AÇIDAN
DEĞERLENDİRİLMESİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tuba KARAHAN

Enstitü Anabilim Dalı : Temel İslam Bilimleri
Enstitü Bilim Dalı : İslam Hukuku

“Bu tez 03.10./2019 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Oybirliği / ~~Oyçokluğu~~ ile kabul edilmiştir.”

JÜRİ ÜYESİ	KANAATI	İMZA
Prof.Dr. Orhan GEKER	BAŞARILI	
Doç.Dr. Üyesi Abdullah ÖZCAN	BAŞARILI	
Doç.Dr. Sener DUMAN	BAŞARILI	

SAKARYA
ÜNİVERSİTESİ

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEZ SAVUNULABİLİRLİK VE ORJİNALLİK BEYAN FORMU

Sayfa : 1/1

Öğrencinin

Adı Soyadı	:	Tuba KARAHAN
Öğrenci Numarası	:	Y156008024
Enstitü Anabilim Dalı	:	Temel İslam Bilimleri
Enstitü Bilim Dalı	:	İslam Hukuku
Programı	:	☒ YÜKSEK LİSANS ☐ DOKTORA
Tezin Başlığı	:	İLK DÖNEM MÜFESSİRLERİNİN GAYRİMÜSLİMLERLE EVLİLİK KONUSUNDAKİ GÖRÜŞLERİNİN FIKHİ AÇIDAN DEĞERLENDİRİLMESİ
Benzerlik Oranı	:	%8

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE,

Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Enstitüsü Lisansüstü Tez Çalışması Benzerlik Raporu Uygulama Esaslarını inceledim. Enstitünüz tarafından Uygulama Esasları çerçevesinde alınan Benzerlik Raporuna göre yukarıda bilgileri verilen tez çalışmasının benzerlik oranının herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi beyan ederim.

22/10/2019
Öğrenci İmza

Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Tez Çalışması Benzerlik Raporu Uygulama Esaslarını inceledim. Enstitünüz tarafından Uygulama Esasları çerçevesinde alınan Benzerlik Raporuna göre yukarıda bilgileri verilen öğrenciye ait tez çalışması ile ilgili gerekli düzenleme tarafımda yapılmış olup, yeniden değerlendirilmek üzere@sakarya.edu.tr adresine yüklenmiştir.

Bilgilerinize arz ederim.

/10/2019
Öğrenci İmza

Uygundur

Danışman
Unvanı / Adı-Soyadı: Dr. Öğr. Üyesi Abdullah ÖZCAN

Tarih: 22/10/2019

İmza:

KABUL EDİLMİŞTİR

REDDEDİLMİŞTİR

EYK Tarih ve No:

Enstitü Birim Sorumlusu Onayı

ÖNSÖZ

Bu çalışmada, ilk dönem müfessirlerinin gayrimüslimlerle evlilik konusunda yapmış oldukları yorumlar fikhî açıdan değerlendirilmiştir. Bu bağlamda birinci bölümde, gayrimüslim grupların çerçevesi belirlenmiş ve İslam fikhına göre müslümanların bu gruplarla evlilik meselesi ele alınmıştır. İkinci bölümde, gayrimüslimlerle evlilik konusuyla doğrudan ya da dolaylı olarak ilgili olan ayetler hakkında ilk dönem müfessirlerinin yorumlarına yer verilmiştir.

Bu çalışmanın ilk aşamasında danışmanlığımı üstlenen, çalışmanın muhtevasını belirleme sürecinde rehberliğini esirgemeyen fakat yurt dışına çıkması sebebiyle danışmanlığımdan ayrılan değerli hocam Prof. Dr. Hacı Mehmet GÜNAY'a teşekkür ederim. Çalışmanın diğer merhalesinde danışmanlığımı üstlenerek çalışmalarımda beni yönlendiren fakat sağlık sorunu nedeniyle danışmanlığımı bırakmak zorunda kalan Dr. Öğr. Üyesi İrfan İNCE hocama teşekkür eder, yeniden sağlığına kavuşması için dua ederim. Çalışmanın son aşamasında danışmanlığımı üstlenerek büyük bir özveri ile yardımlarını esirgemeyen çok kıymetli hocam Dr. Öğr. Üyesi Abdullah ÖZCAN'a minnet ve şükranlarımı sunarım. Önemli görüş ve fikirleri sayesinde çalışmanın belirli bölümlerine şekil vermemi sağlayan muhterem hocam Prof. Dr. Orhan ÇEKER'e teşekkürü bir borç bilirim. Son olarak çalışmanın bu hale gelmesinde her daim emekleriyle ve dualarıyla en büyük destekçilerim olan aileme ve dostlarıma minnet, şükran ve saygılarımı sunarım.

Tuba KARAHAN

03.10.2019

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	v
ÖZET	vi
SUMMARY	vii
GİRİŞ	1
BÖLÜM 1: YAHUDİLİK, HİRİSTİYANLIK VE İSLAM HUKUKUNA GÖRE EVLİLİKTE DİN FARKI	12
1.1. Yahudiliğe Göre Evlilikte Din Farkı.....	12
1.2. Hıristiyanlığa Göre Evlilikte Din Farkı	13
1.3. İslam Fıkhına Göre Evlilikte Din Farkı	14
1.3.1. Müslüman-Müşrik/Kâfir Evliliği	17
1.3.2. Müslüman-Mürtet Evliliği	20
1.3.2.1. İrtidat Nedir?.....	21
1.3.2.2. İrtidat Suçunun Cezası.....	23
1.3.2.3. İrtidatın Nikâha Etkisi.....	25
1.3.2.4. Gayrimüslim Eşlerden Birinin Müslüman Olması Halinde Nikâhın Durumu	28
1.3.2.5. İslam Hukukuna Göre Müslüman-Mürtet Evliliği	30
1.3.3. Müslüman-Ehlikıtap Evliliği.....	31
1.3.3.1. Ehlikıtabın Tanımı ve Kapsamı	31
1.3.3.2. Ehlikıtabın Müşrik-Kâfir Tasnifindeki Yeri.....	34
1.3.4. Dünya Dinleri.....	38
1.3.4.1. İlkel Kabile Dinleri.....	39
1.3.4.2. Konfüçyanizm	40
1.3.4.3. Taoizm.....	40
1.3.4.4. Şintoizm.....	40
1.3.4.5. Hinduizm	40
1.3.4.6. Caynizm.....	41
1.3.4.7. Sihizm.....	42
1.3.4.8. Budizm	42

1.3.5. Kitapları Vahye Dayanıp Dayanmama Durumu Açısından Dünya Dinleri...	43
1.3.5.1. Kitapları Vahye Dayanmayan Dinler	43
1.3.5.2. Kitapları Vahye Dayanan Dinler	44
1.3.5.3. Kitaplarında Vahiy İzleri Gözlemlenen Dinler	44
1.3.6. İslam Hukukuna Göre Ehlikıtap Sayılan ve Sayılmayan Dinler	47
1.3.6.1. Yahudilik	49
1.3.6.2. Hıristiyanlık	52
1.3.6.3. Sâbîlik	57
1.3.6.4. Zerdüştlük/Mecusilik ve İran Dinleri	64
1.3.6.5. Müşriklik	67
1.3.6.6. Ateizm	70
1.3.6.7. İslam Hukukuna Göre Müslüman-Ehlikıtap Evliliği	72
1.3.7. Fukaha Ehlinin Müslüman-Gayrimüslim Evliliğine Dair Görüşleri	75

BÖLÜM 2: İLK DÖNEM MÜFESSİRLERİNİN GAYRİMÜSLİMLERLE EVLİLİK KONUSUNDAKİ GÖRÜŞLERİ 85

2.1. İlk Dönem Müfessirlerinin Bakara 2:221 Ayetinde Müslüman-Müşrik Evliliği Konusundaki Görüşleri	85
2.1.1. İbn Abbâs	85
2.1.2. Mücâhid	86
2.1.3. Dahhâk	86
2.1.4. İkrime	87
2.1.5. Mukâtil b. Süleyman	87
2.1.6. Ferrâ	88
2.1.7. İbn Kuteybe	88
2.1.8. Taberî	89
2.2. İlk Dönem Müfessirlerinin Âl-i İmran 3:118 Ayetinde Müslümanların Gayrimüslimleri Sıkıfıkı Dost Edinmemesi Konusundaki Görüşleri	93
2.2.1. İbn Abbâs	93
2.2.2. İbn Mes'ûd	94
2.2.3. Mücâhid	94
2.2.4. İkrime	94
2.2.5. Mukâtil b. Süleyman	94
2.2.6. Kisâi	95

2.2.7. Ferrâ	95
2.2.8. Ebu Ubeyde.....	95
2.2.9. Ahfeş	95
2.2.10. İbn Kuteybe.....	95
2.2.11. Taberî	95
2.3. İlk Dönem Müfessirlerinin Nisa 4:141 Ayetinde Gayrimüslimlerin Müminler Üzerinde Velayet Durumu Konusundaki Görüşleri.....	97
2.3.1. İbn Abbâs	97
2.3.2. Mukâtil b. Süleyman	98
2.3.3. Süfyân es- Sevrî	98
2.3.4. Ferrâ	98
2.3.5. İbn Kuteybe.....	98
2.3.6. Tusterî	98
2.3.7. Taberî	99
2.4. İlk Dönem Müfessirlerinin Mâide 5:5 Ayetinde Müslüman Erkeklerin Ehlikitap Kadınlarla Evliliğine Müsaade Edilmesi Konusundaki Görüşleri.....	99
2.4.1. İbn Abbâs	100
2.4.2. Mücâhid	100
2.4.3. Dahhâk	101
2.4.4. Mukâtil b. Süleyman	101
2.4.5. Süfyân es-Sevrî	101
2.4.6. Ebu Ubeyde.....	101
2.4.7. Taberî	101
2.5. İlk Dönem Müfessirlerinin Nur 24:3 Ayetinde Zinakar Kişilerin Ancak Zinakar Ya Da Müşrik Kişilerle Evlenebileceği Konusundaki Görüşleri.....	105
2.5.1. İbn Abbâs	105
2.5.2. İbn Mes'ûd.....	106
2.5.3. Mücâhid	107
2.5.4. Dahhâk	107
2.5.5. İkrime	108
2.5.6. Mukâtil b. Süleyman	108
2.5.7. Süfyân es- Sevrî	109
2.5.8. Ferrâ	109
2.5.9. Taberî	109

2.6. İlk Dönem Müfessirlerinin Mücadele 58:22 Ayetinde Müslümanların Gayrimüslimlere Sevgi Beslememesi Konusundaki Görüşleri.....	111
2.6.1. Mukâtil b. Süleyman	112
2.6.2. Taberî	113
2.7. İlk Dönem Müfessirlerinin Mümtehone 60:10 Ayetinde Müslüman-Kâfir, Müslüman-Mürtet Evliliği Konusundaki Görüşleri.....	113
2.7.1. İbn Abbâs	114
2.7.2. Mücâhid	115
2.7.3. Dahhâk	115
2.7.4. İkrime	115
2.7.5. Ferrâ	116
2.7.6. İbn Kuteybe.....	116
2.7.7. Mukâtil b. Süleyman	116
2.7.8. Taberî	118
SONUÇ.....	121
KAYNAKÇA	127
ÖZGEÇMİŞ.....	133

KISALTMALAR

- a.s.** : Aleyhi's-selam
b. : Bin (oğul)
c. : Cilt
c.c. : Celle celalühü
ed. : Editör
h.z. : Hazreti
r.a. : Radyallahu anhu/anha
s.a.v. : Sallallahü aleyhi ve sellem
t.y. : Tarih yok
tdv : Türkiye Diyanet Vakfı
thk. : Tahkik eden
trc. : Tercüme eden
v. : Vefat tarihi
y.y. : Yayıncı yok

Sakarya Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Özeti

Yüksek Lisans	√	Doktora	
Tezin Başlığı: İlk Dönem Müfessirlerinin Gayrimüslimlerle Evlilik Konusundaki Görüşlerinin Fıkhî Açından Değerlendirilmesi			
Tezin Yazarı: Tuba KARAHAN		Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Abdullah ÖZCAN	
Kabul Tarihi: 03 Ekim 2019		Sayfa Sayısı: vii (ön kısım) + 133 (tez)	
AnaBilim Dalı: Temel İslam Bilimleri		Bilim Dalı: İslam Hukuku	
<p>Müslüman olan bir kişi, ibadetlerinde, insanlarla ilişkilerinde, aile hukuku ile ilgili meselelerde kutsal kaynak olarak kabul ettiği Kur'an ve Sünnet'in mesajlarına uygun olarak hareket etmekle yükümlüdür. Müslüman bireylerin farklı dinden olan kimselerle evlenip evlenemeyecekleri ya da bir Müslüman için hangi din mensuplarıyla evliliğine izin verildiği konusu aynı zamanda güncel dini meseleler/problemler arasında yer almaktadır. Şöyle ki günümüz teknolojisinin ülke sınırlarını ortadan kaldırması sonucunda dünyamız büyük bir kent haline dönüşmüş; farklı din, dil, ırka mensup insanlar birbirlerine rahatlıkla ulaşabilir hale gelmiştir.</p> <p>Müslüman-gayrimüslim evliliği meselesi, İslam aile hukuku kapsamındadır. İslam aile hukukuna ilişkin konuların ilk kaynaklarını Kur'an-ı Kerim ve Sünnet oluşturmaktadır. Evlilikte dini inanç farkı ise geçici evlenme engelleri arasında yer almaktadır. Gayrimüslim kavramı müşrik/kâfir, mürtet ve ehlikitap gruplarını kapsamaktadır. Kur'an-ı Kerim'de Müslüman-gayrimüslim evliliği meselesiyle ilgili doğrudan ya da dolaylı olarak ilgili olan ayet-i kerimeler bulunmaktadır. Müslüman bir erkeğin, müşrik/kâfir bir kadın ile Müslüman bir kadının müşrik/kâfir bir erkekle evliliğinin yasak olduğuna dair doğrudan hüküm bildiren ayetler mevcuttur. Müslüman bir erkeğin gayrimüslim olan ehlikitap kadınlarla evliliğine izin veren ayet de bulunmaktadır. Fakat Müslüman bir kadının ehlikitap bir erkekle evliliği hakkında doğrudan hüküm bildiren bir ayet yoktur. Çoğunluk tarafından Müslüman bir kadının ehlikitap bir erkekle evliliğinin yasak olduğuna dair hükmün Kur'an'ın dolaylı ayetleri, sünnet ve icma ile sabit olduğu kabul edilmiştir. Biz de çalışmamız ile dördüncü asrın başlarında vefat eden müfessir âlim İbn Cerîr et-Taberî dâhil olmak üzere ilk dönem müfessirlerinin, gayrimüslimlerle evlilik meselesiyle doğrudan ya da dolaylı olarak ilgili olan ayetler hakkındaki yorumlarını inceleyip konu hakkındaki fıkhî hükmün başlangıç noktasına dair bir kanaat ortaya koymayı amaçlamaktayız.</p>			
Anahtar Kelimeler: Evlilik, Kâfir, Müşrik, Ehlikitap, Mürtet			

Sakarya University
Institute of Social Sciences Abstract of Thesis

Master Degree	√	Ph.D.	
Title of Thesis: The Evaluation Of The Opinions Of First-Time Inspectors On Marriage With Non-Muslims In Terms Of Jurisprudence			
Author of Thesis: Tuba KARAHAN Supervisor: Assist. Prof. Abdullah ÖZCAN			
Accepted Date: 03 October 2019 Number of Pages: vii (pre text)+133 (mainbody)			
Department: Basic Islamic Science Subfield: Islamic Law			
<p>A Muslim is obliged to act in accordance with the messages of the Qur'an and Sunnah, which he considers to be a sacred source in matters of worship, relations with people, and family law. The issue of whether Muslim individuals can marry people from different religions, or which religious members are allowed to marry for a Muslim, is also among current religious issues / problems. As a result of today's technology eliminates the borders of the country, our world has become a big city; people of different religions, languages and races can easily reach each other.</p> <p>The issue of Muslim-non-Muslim marriage is covered by Islamic family law. The first sources of issues related to Islamic family law are the Quran and Sunnah. The difference in religious belief in marriage is among the temporary barriers to marriage. The concept of non-Muslim includes the groups of idolaters, apostates and people of the book. The Quran contains verses directly or indirectly related to the issue of Muslim-non-Muslim marriage. There are verses expressing a direct ruling that a Muslim man is forbidden to marry a polytheist and a Muslim woman with a polytheist. There is also a verse that allows a Muslim man to marry women who are non-Muslims. However, there is no verse that directly verifies the marriage of a Muslim woman to a man of the people. It was accepted by the majority that the ruling that a Muslim woman was forbidden to marry a man of the People's Book was fixed by the Qur'an's indirect verses, circumcision and icma. In this study, we aim to examine the comments of the first period commentators on the verses which are directly or indirectly related to the issue of marriage with non-Muslims and to provide an opinion about the starting point of the fiqh judgment on the subject.</p>			
Keywords: Marriage, Heretic, Polytheist, People Of The Books, Apostate			

GİRİŞ

Çalışmanın Konusu

İslam dini, insanları hem dünyada hem de ahirette saadet ve selamete ulaştırmayı hedefleyen ilahi kanunlar bütünüdür. İnsanın dünyevi ihtiyaçlarına cevap vermek, İslam dininin fonksiyonlarından biridir. İslam dini, insan neslinin selim bir şekilde devam etmesine son derece ehemmiyet vermektedir. Bu sebeptendir ki neslin/ırzın muhafazası, İslam'a göre korunması mecburi olan beş temel hak arasında yer alır. Dolayısıyla zina yani gayrimeşru birliktelik Allah (c.c.) tarafından yasaklanmış; meşru bir şekilde bir araya gelip insan neslini devam ettirmek ise Allah'ın emri, Peygamber'in sünneti olmuştur. Karşı cinse ilgi duyma, ondan hoşlanma özelliği fitrî bir durumdur ki sağlıklı her kişi için karşı cinsle beraber olmak doğal bir ihtiyaçtır. Fakat tüm ihtiyaçlarda olduğu gibi bu ihtiyacın giderilmesinde de kanunsuzluk düşünülemez. Sınırları ve çerçevesi Allah tarafından meşru bir şekilde belirlenen bu birliktelik “evlilik” olarak adlandırılmaktadır.¹

İnsan fitratına, yüce bir varlığa sığınma, ona güvenme ve ondan yardım dileme duygusu yerleştirilmiştir. Dolayısıyla din, fitrattır ve insan toplumlarının olduğu her yerde din vardır, denilebilmektedir. İnsanların uzlaşarak bir arada yaşamasında din çok büyük bir etkidir. Evlilikte inanç birliğinin öncelikli olması, gerçekleşmesi amaçlanan ideal aile düzenine ruh ve şekil vermesi sebebiyledir. Evlilik müessesinin önemli işlevlerinden birisi de dünyaya gelen çocukların neseplerinin sabit olması, çocukların sosyalleşmesini ve gelecek nesle kültür, örf ve adet aktarımını sağlamaktır. Evli çiftler arasında inanç birliğinin olması, çiftlerin birbirlerinin yaşamına uyum sağlamalarını ve aile kurumundan beklenen işlevlerin gerçekleşmesini sağlayacaktır.²

İnsan sosyal bir varlık olması hasebiyle toplum halinde yaşamaktadır. Toplumun temeli aile, aile kurumunun temeli ise nikâhtır. Nikâh, İslam ve tüm ilahi dinlere göre hatta tüm insanlık nezdinde, kadın-erkeğin cinselliğini ve bir arada yaşamasını meşrulaştıran bir akittir.³ Hz. Âdem'den bugüne kadar meşru olup Cennet'te de devam edecek olan iki

¹ Abdullah Çolak, *İslam Aile Hukuku* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2018), 13.

² Şamil Dağcı, “İslâm Aile Hukukunda Evlenme Engelleri- II (Geçici Evlenme Engelleri)”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 41 (2000): 137-138.

³ Selahattin Açar, *İslam Aile Hukukunda Müslümanlarla Gayrimüslimler Arasında Nikâh Akdi* (Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, 2000), 37; Mustafa Şentürk, “Tefsîr Literatüründe Müslüman Kadınların Ehl-i Kitâb Erkekleri ile Evlen-me(me)leri Meselesi”, *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 32 (2015): 13.

ibadet vardır: İman ve nikâh. Fakihler nikâhı, erkeğin şeran nikâhına mani bulunmayan bir kadından istifade etmesini helal kılan bir akit olarak tanımlamışlardır.⁴

Kuran'da ailenin kurulması, sürdürülmesi hatta sona erdirilmesiyle alakalı birçok ilahi mesajın bulunması, İslam'ın aile kurumuna verdiği değeri göstermektedir. Sevmek ve sevilme insanın en doğal ihtiyaçlarındandır.⁵ **Rum 30:21**'de "*Kendilerine ısınasınız diye kendi cinsinizden eşler yaratması ve aranızda bir sevgi, bir merhamet oluşturması O'nun –kudretinin- delillerindedir. Şüphesiz ki bunda, düşününen bir topluluk için ibretler vardır.*" buyrulmuştur. İnsanların sevmek ve sevilme ihtiyacının giderilmesi, eşlerin huzur ve sükûnete kavuşması, cinsel ihtiyacın giderilmesi ve neslin sağlıklı bir şekilde devamını sağlamak aile kurumunun hedefleri arasındadır.

İslam, insanları meşru evliliğe teşvik ve insanlara evliliği tavsiye etmiş, mazeretsiz olarak bekâr durmayı ve ruhbanlığı yasaklamıştır. Müslüman toplumlara, içlerinden bekâr olanları evlendirme sorumluluğunu yükleyen, evlenecek kişilerin fakirlikten dolayı evlilikten imtina etmemeleri gerektiğini bildiren **Nur 24:32**'de şu şekilde buyrulmuştur: "*Sizden olan bekârları ve kölelerinizden, cariyelerinizden iyi hal üzere olanları evlendirin. Eğer fakirlerse, Allah onlara lütfünden zenginlik verir. Allah, lütfü geniştir, ilmi sonsuzdur.*" Bu ayet ile Allah (c.c.), evlilik müessesini kuranlara fazlı keremini vaat etmiştir. Hz. Peygamber (s.a.s.) "*Ey gençler, içinizden evlenmeye gücü yetenler evlensinler. Çünkü evlenmek gözü harama bakmaktan; iffet ve namusu da harama düşmekten daha çok korur.*" buyurarak gençlerden evliliğe gücü yetenlere evliliği tavsiye etmiştir. Çünkü evlilik sebebiyle kişi haramdan sakınmış olacaktır.⁶

Çağdaş ulemadan olan Muhammed Muhyiddin Abdulhamid'in (v.1393/1973) fıkıh âlimlerinin evliliğin hükmüyle ilgili farklı görüşlerini şöyle değerlendirdiği aktarılmaktadır: "*Biz evliliğin vücut(farzıyyet), nedb, kerahet, tahrim(haramlık) ve ibaha(mubahlık) olmak üzere beş hükme de ihtimali olacağını tercih ediyoruz. Belirli bir olaydaki evliliğin bu beş hükümden hangisiyle ifade edileceği o evliliği çevreleyen durumlar ve şartlara göre olacaktır. Evliliğin bütün mükelleflere uygulanacak tek bir*

⁴ Muhammed Emin b. Ömer b. Abdülazîz ed-Dımaşki İbn Abidin, *Reddü'l-Muhtar ale'd-Dürri'l-Muhtar: Şerhu Tenvîri'l-epsâr*, thk. Adil Ahmed Abdülmevcud, Ali Muhammed Muavvaz (Beyrut : Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1994), 4: 57; Muhammed Emin b. Ömer b. Abdülazîz ed-Dımaşki İbn Abidin, *Reddü'l-muhtar ale'd-Dürri'l-muhtar: Şerhu Tenvîri'l-epsâr*, trc. Ahmed Davudoğlu (İstanbul : Şamil Yayınevi, 1983), 5: 247.

⁵ Şentürk, "Tefsîr Literatüründe Müslüman Kadınların Ehl-i Kitâb Erkekleri ile Evlen-me(me)leri Meselesi", 67.

⁶ Çolak, *İslam Aile Hukuku*, 16.

*hükümü yoktur. Her bir mükellef için taşıdığı özel şartlara göre bir hüküm söz konusudur. Bahsedilen şartlar mali, bedeni veya ahlaki olabilir.”*⁷

Kişinin taşıdığı şartlar açısından evliliğin hükmü farklılık göstermektedir. Karşı cinse yönelik şiddetli cinsel isteğin olmadığı, bu yöndeki isteğin normal bir düzeyde bulunduğu kimse açısından evliliğin hükmü müekket sünnettir. Şiddetli şehevi arzulara sahip kimselerin evlenmesi farz kabul edilmektedir. Diğer taraftan kadının haklarını yerine getirememekten ve ona zulmedeceğinden korkması durumunda ise evlenmek mekruh olarak nitelendirilmektedir.⁸

Buraya kadar ele aldığımız meseleler, “Müslüman-Müslüman evliliği” konusunda hükme tesir eden meselelerdir. “Müslüman-gayrimüslim evliliği” konusunda hükme tesir eden meseleler ise çalışmamızın temel konusunu teşkil etmektedir. Müslüman-gayrimüslim evliliği meselesi, “*Müslüman-müşrik/kâfir evliliği*”; “*Müslüman-mürtet evliliği*” ve “*Müslüman-ehlikitap evliliği*” başlıklarını kapsamaktadır. Konuyla ilgili farklı dönemlerde oldukça geniş bir kaynak oluşmuştur. Biz çalışmamızı, ilk dönem müfessirlerinin Müslüman-gayrimüslim evliliği ile ilgili ahkâm ayetleri hakkındaki görüşlerinin fikhî açıdan incelenmesi ile sınırlandırmış bulunmaktayız.

Yapılan kaynak taraması sonucunda İslam hukukuna göre Müslümanların diğer dinlerden olan bireylerle evliliği meselesinin incelendiğini fakat özelde konuyla ilgili ahkâm ayetleri bağlamında ilk dönem tefsir eserleri esas alınarak bu meselenin incelenmediğini görüyoruz. Güncel yönü de bulunan bu konuyu incelediğimiz kadarıyla bizim perspektifimizden ele alan müstakil bir çalışmaya şimdiye kadar rastlamadık.

Amacımız doğrultusunda evvela “Müslüman-gayrimüslim evliliği” meselesiyle doğrudan ve dolaylı olarak ilgili olan ayetler tespit edilmiştir. Konumuzla doğrudan ilgili olan ayetler nüzul sırasına göre şu şekilde sıralanmaktadır:

- Bakara 2:221
- Mâide 5:5
- Mümteherine 60:10

⁷ Bayram Demir, “Çocukların Aile İçi Eğitim Açısından Ehl-i Kitap Kadınlı Evlilik”, *Iğdır Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Uluslararası Aile İçi Eğitim Çalıştayı*, (Iğdır: Iğdır Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 2016), 311.

⁸ Ömer Nasuhi Bilmen, *Büyük İslam ilmihali* (İstanbul : Bilmen Yayınevi, 1985), 434-435.

Konumuzla dolaylı olarak ilgili olduğunu düşündüğümüz ayetler ise nüzul sırasına göre şu şekilde sıralanmaktadır:

- Âl-i İmran 3:118
- Nisâ 4:141
- Nûr 24:3
- Mücâdele 58:22

Daha sonra dördüncü asrın başında vefat eden müfessir âlim Taberî dâhil olmak üzere ilk dönem müfessirlerini ve eserlerini tespit ettik. Tespit ettiğimiz kaynaklardan günümüze kadar gelen ve bizim de ulaşabildiğimiz eserler ve özellikleri şöyledir:

1. Sahabe Dönemi Müfessirleri

Hz. Peygamber'den (s.a.v.) sonra sahabe döneminde Kur'an-ı Kerim baştan sona tefsir edilmemiş, İbn Mes'ûd (v.32/652), Hz. Âişe (v.58/677), Abdullah b. Abbâs (v.68/688) gibi sahabenin tefsir rivayetleri derlenerek hadis kitaplarında yer almışlardır. Günümüzde bu sahabelere ait tefsir rivayetleri derlenerek tahkikli bir şekilde müstakil eserler halinde basılmıştır.⁹ Bu eserlerden kendisine ulaşip üzerinde araştırma yaptıklarımız "*Tefsîru İbn Mes'ûd*" isimli İ'dad Muhammed Ahmed İsevi'nin tahkiki ve "*Tenvîru'l-Mikbâs Min Tefsîri İbn Abbâs*" isimli Mecdüddin Muhammed b. Yakub el-Firûzâbâdî'nin tahkiki olmuştur.

2. Tabiîn Dönemi Müfessirleri

Bu döneme ait eserlerden kendisine ulaşip üzerinde araştırma-inceleme yaptıklarımız şu şekilde sıralanmaktadır:

a. Mücâhid (v.103/722)-"*Tefsîru'l-İmam Mücâhid b. Cebr*"

Mücâhid, İbn Abbâs'ın en önemli öğrencilerindendir. İbn Ömer, Sa'd b. Ebî Vakkas, Hz. Âişe ve Ebu Hureyre gibi önemli sahabelerden istifade etmiştir. Kur'an'ın tamamını tefsir etmemiş ve tefsir yöntemi olarak akılcı bir yol takip etmiştir.¹⁰ Çalışmamızda, Abdurrahman Sûretî ve Muhammed Abdüsselam Ebu'n-Nîl tahkikleri ele alınmıştır.

⁹ Ahmet Öz, "İlk Dönem Tefsir Kaynakları", *İslamî İlimlerin Teşekkülü ve İslamî İlimler Arası İlişkiler Sempozyumu*, ed. Adem Çatak, Berat Sarıkaya (Gümüşhane: Gümüşhane Üniversitesi Yayınları, 2014), 102.

¹⁰ Öz, "İlk Dönem Tefsir Kaynakları", 10.

b. Dahhâk (v.105/724)-“Tefsîru’d-Dahhâk”

Âlimlerin çoğunluğu tarafından güvenilir kabul edilen Dahhâk, Kur’an’da açıklamasına ihtiyaç duyduğu ayetleri açıklamıştır. Çalışmamızda, Muhammed Şükrü Ahmed ez-Zâviye tarafından tahkik edilip basılan tefsir esas alınmıştır.

c. İkrime (v. 107/725) - “Tefsîru İkrime Mevlâ İbn Abbâs”

İkrime, İbn Abbâs’ın en önemli öğrencilerindendir. Süfyân es-Sevrî, tefsiri şu dört şahıstan almamızı tavsiye etmektedir: Saîd b. Cübeyr, İkrime, Mücâhid, Dahhâk.¹¹ Eseri, cem ve tahric eden el-Hâşimî Berra’adi el-Havrân’dır. Biz de bu tahkik üzerinde araştırma ve incelememizi yaptık.

3. Tabiin Sonrası Dönem Müfessirleri

Bu döneme ait olup kendisine ulaşabildiğimiz kaynak eserler ise şunlardır:

a. Mukâtil b. Süleyman (v. 150/767) – Tefsîru Mukâtil b. Süleyman, Tefsîri Kebîr

Kur’an’ı baştan sona tefsir eden ilk müfessir âlim, Mukâtil b. Süleyman’dır. Kendisinden önceki âlimlerin tefsirleri hem kısmî hem de tamamı günümüze ulaşmamıştır. Mukâtil b. Süleyman, ayeti ayetle tefsir etmiş, rivayet ve dirayet yöntemini birlikte kullanmıştır. Üzerinde çalışma yaptığımız kaynak eserler, Abdullah Mahmûd Şehhâte’nin tahkiki ve bu tahkikin Muhammed Beşir Eryarsoy tarafından yapılan çevirisi olmuştur.

b. Süfyân es-Sevrî (v. 161/778) – Tefsîru Süfyâni’s-Sevrî

Kur’an tefsirinde rey’e değil sahabe ve tabiin görüşlerine yer vermiştir. Taberî’nin en önemli kaynaklarından biridir. Genellikle tabiin dönemi Mekke müfessirlerinin rivayetlerini aktarır. Süfyân es-Sevrî’nin tefsiri, Ali Arşî tarafından tahkik edilerek bir cilt olarak basılmıştır.

c. Kisâi (v. 189/804) – “Meâni’l-Kur’an”

Eser, lügavi tefsirin ilk ve en önemli örneklerindendir. İsa Şahâte İsa tarafından tahkim ve takdim edilmiştir.

¹¹ Öz, “İlk Dönem Tefsir Kaynakları”, 104.

d. Ferrâ (v. 189/822) – “Meâni’l-Kur’an

Kisâî'nin en önemli öğrencilerindedir. Eser, ağırlıklı olarak Kur'an'daki kelimelerin irapları üzerinde durmakta olup üç cilt olarak günümüze ulaşmıştır.

e. Ebu Ubeyde (v.210/825)- “Mecâzü'l-Kur’an”

Ebu Ubeyde, tefsirinde ağırlıklı olarak Kur'an'ın filolojik yönü üzerinde durmuş olup Fuat Sezgin tarafından neşredilmiştir.

f. Ahfeş (v. 215/831) – “Meâni’l-Kur’an”

Meâni'l-Kur'an, irap ve kelime tahlili bakımından önemli bir tefsirdir. Çalışmamızda, Dr. Fâiz Fâris'in tahkiki üzerinde araştırma ve inceleme yapılmıştır.

g. İbn Kuteybe (v. 276/889) – “Tefsîru Garîbi'l-Kur’an”

Bu tefsirde, rivayet ve dirayet yöntemleri birlikte kullanılmıştır. İbn Kuteybe, Kur'an'dan hareket ederek müphem ayetleri açıklamış, bunun yanında hadislere, sahabe ve tabiin görüşlerine, müfessirlerin yorumlarına başvurarak bunlar arasında tercihlerde bulunmuştur. Eser, Seyyid Ahmed Sakr tarafından tahkik edilmiştir.¹²

h. Sehl b. Tusterî (v. 283/896)- Tefsîru't-Tusterî

Bu tefsir, Muhammed Bâsıl Uyûn es-Sûd tarafından tahkik edilmiştir.

i. Taberî (v. 310/915)- “Tefsîru't-Taberî = Câmiu'l-beyân fî te'vîli'l-Kur'an, Taberî Tefsiri

Taberî, tefsirinde kendinden önceki müfessirlerin neredeyse tüm rivayetlerini, kendisine kadar oluşan Abdullah b. Abbâs, Abdullah b. Mes'ûd, Übey b. Kaab'a nispet edilen tefsir okullarının müfessirlerinden ve diğer bağımsız müfessirlerden aldığı tüm rivayetleri toplamıştır.¹³ Çalışmamızda Taberî tefsirine yapılan Hani el-Hac, İmad Zeki el-Barudî, Hayri Said'in tahkiki ve Kerim Aytekin, Hasan Karakaya'nın tercüme eseri ele alınmıştır.

¹² Öz, “İlk Dönem Tefsir Kaynakları”, 111.

¹³ Öz, “İlk Dönem Tefsir Kaynakları”, 115.

Çalışmanın Önemi

Çalışmamızın temel konusunu ilk dönem müfessirlerinin görüşleri bağlamında Müslüman-gayrimüslim evliliği konusunda fikhın izin ve sınırlamaları oluşturmaktadır. Fakat sosyal vakıanın yer yer bu izin ve sınırlamaları aştığı da bir hakikattir. Bizi burada kadın ya da erkek bir Müslüman'ın, gayrimüslim biri ile evlenmesi neticesinde kurdukları yuvanın durumu da ilgilendirmektedir. Bu evliliklerin fikhî boyutuyla birlikte sosyal boyutuna da kısaca değinmek gereklidir.

İnsanlar, geçmişte ve günümüzde iş, eğitim, turizm, ticaret, seyahat ve benzeri gibi durumlardan dolayı farklı ülkelerde dolayısıyla farklı dini ve kültürel toplumlarda uzun ya da kısa vadeli bulunabilmektedir. Avrupa'nın bilim ve teknolojisi Doğuluların, Doğuluların mistik ve egzotik özelliği ise Batılıların ilgisini çekmektedir. Bu durum, bu toplumların mensuplarının birbirlerine ilgi duymalarına sebep olan faktörlerden biridir. Günümüz teknolojisiyle dünyamızın küresel bir köy haline geldiği aşikârdır. Bu durumda bu kişilerin sosyal etkileşimi oldukça kolaylaşmıştır. Küresel iletişim ve siber âlem ile birlikte farklı din ve kültüre sahip kişilerin birbirleriyle karşılaşması, birbirlerini sevmesi bunun neticesinde de bir yuva kurmaları gayet doğal bir durum haline gelmiştir.¹⁴

Farklı dini inanca sahip kişilerin evliliği demek:

- Farklı dili konuşan kişilerin evliliği
- Aynı dili konuştukları halde farklı dini inanca sahip kişilerin evliliği
- Aynı ülkede yaşadıkları halde farklı dini inanca sahip kişilerin evliliği
- Müslüman bir erkeğin farklı dini inanca sahip bir kadınla evliliği
- Müslüman bir kadının farklı dini inanca sahip bir erkekle evliliği, demektir.

Eğer farklı bir inanca sahip oldukları halde evlilik kararıyla çiftlerden birisi diğerinin dinini kabul etmişse bu çerçevede değerlendirilmez. Fakat az-çok benzer özellikler gösterdiğini söylemek mümkündür.¹⁵

Farklı dini inanca sahip kişilerin evlilikleri neticesinde, aile fertlerinin her biri bakımından sonuç farklı olmaktadır. Merkeze kadın alındığı zaman, değerlendirmeler

¹⁴ Hamit Er, "Dinler Arası Evlilikler -Problemleri ve Çözüm Önerileri-", *Din Hizmetleri Sempozyumu II*, ed. Mehmet Bulut (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2008), 590.

¹⁵ Er, "Dinler Arası Evlilikler -Problemleri ve Çözüm Önerileri-", 590.

farklı netice vermektedir. Yine merkeze çocuk, erkek, çiftin akrabaları alındığı zaman her biri bakımından değerlendirmeler farklı sonuç verecektir.¹⁶

Ülkemizde yapılan araştırmalar neticesinde farklı dini inanca sahip kişilerin evlilikleriyle ilgili yapılan istatistik sonuçlarına bakıldığında karma evliliklerin son zamanlarda çokça gerçekleştiği ve bu konuda ülkemizde Kapadokya bölgesi, İstanbul, Doğu Karadeniz ve Akdeniz sahil bölgesinin öne çıktığı tespit edilmiştir. Farklı dinden olan kişilerin evlilikleri neticesinde şu sorunsallar da gündeme gelmektedir:

- Vaftiz
- Sünnet olma meselesi
- Nikâh
- Çocuklara isim koyma meselesi
- Çocuklara hangi dini eğitim verilecek ve nasıl verilecek
- Çocuklar hangi mabette ibadetlerini yerine getirecek
- Dini günlerin ve dini bayramların farklı olması
- Giyim, yeme, içme durumlarındaki tefrika
- Dini meselelerdeki tartışmalar
- Temizlik meselesindeki farklılık
- Cemaat olarak bir arada bulunma ve davranışın nasıllığı meselesi¹⁷

Farklı dine mensup kişilerin evliliğiyle ilgili en önemli konu, çocukların hangi dine mensup olacağı ve hangi dini eğitimi alacağı konusudur. Çocuk doğduğu zaman ona hangi ismin verileceği, bu çocuğun hangi dini eğitim üzere yetişeceği ve dolayısıyla hangi dini ayinleri yerine getireceği, hangi dini gün ve bayramları kutlayacağı konuları eşler arasında ciddi tartışmalara ve sonucunda da bölünmelere sebep olabilmektedir.

Şu bir vakiydir ki farklı inanca sahip kişiler arasındaki evlilik gün geçtikçe artmaktadır. Bu gerçekliği görmezden gelmek mümkün değildir. Batı, bu durumu erkenden fark ederek meydana gelebilecek problemlerin çözümüyle alakalı vakit kaybetmeden önlemler almış ve bu konuda da bir hayli ilerlemiştir. Farklı inanca mensup kişileri bilinçlendirme ve durumu kendi lehlerine çevirme adına sivil toplum dernekleri kurulmuştur. Bunlar, belirli vakitlerde farklı dinden evlilik yapan ailelere konferans

¹⁶ Er, "Dinler Arası Evlilikler -Problemleri ve Çözüm Önerileri-", 591.

¹⁷ Er, "Dinler Arası Evlilikler -Problemleri ve Çözüm Önerileri-", 593.

vermektedir. Yine konuyla alakalı yapılan akademik ve resmi çalışmalar azımsanmayacak derecede çoktur. Hamit Er, 1960 tarihinde Vatikan’da bu birimin kurulduğunu, 14 Eylül tarihlerinde Belçika’da farklı dinden evlilik yapan ailelerin her yıl Brüksel’de toplandığını, bu toplantılarda sosyal etkinliklerle beraber akademik konferanslar verildiğini ayrıca misyoner kuruluşların karma ailelerin zafiyetlerini değerlendirerek bu durumu fırsata çevirdiklerini belirtmiştir.

İnsan-Allah, insan-insan ve insan-eşya ilişkisini düzenleyen yüce kitabımız Kur’an-ı Kerim, dinler arası evlilik meselesini on beş asır öncesinde gündeme getirerek bu konuda hukuki bir düzenleme getirmiştir. Aile kurumunun sosyal boyutu toplumdur. Dolayısıyla dinler arası evlilik yapan ailelerde gerçekleşen çatlaklar topluma da yansiyacaktır ki tedbir almadığımız takdirde gerçekleşecek olumsuz neticelere toplum olarak katlanmak zorunda kalacağız.¹⁸

İnsanlar eş seçimi konusunda sadece sanayileşmiş toplumlarda özgürdür. Fakat yine de eş seçme konusundaki özgürlük; ailelerin istekleri, gelenek-görenekler ve ön yargılarla çelişebilmektedir. Umumi olarak insanların eş seçimi konusundaki kıstaslarına bakıldığında; aynı dini inanca sahip, birbirine yakın yaşta, aynı eğitim düzeyinde, aynı meslek ve gelir grubuna sahip kişilere öncelik verildiğini söylemek mümkündür.¹⁹

Aslen ve vafsen meşru olan evlenme akdine “sahih evlenme akdi” denilmektedir. Bu çeşit evlilik akdi, unsur ve şartları tam olarak mevcut bulunan evlenme akdidir. Bu demektir ki yapılan akit evliliğin bütün sonuçlarını doğurur. Yani eşler cinsel ilişki kurabilir, kadın nafakaya ve belirlenen mehire hak kazanır, eşler arasında evlilikten doğan sıhrî hısımlık meydana gelir, çocukların nesebi sabit olur ve karşılıklı mirasçılık cereyan eder. Eğer evlilik akdinin kuruluş şartlarında bir noksanlık varsa bu akit “batıl evlenme” akdi olarak kabul edilmektedir. Dolayısıyla bu akit yok hükmünde olduğundan kadına mehir, nafaka, iddet ve miras söz konusu değildir. Cinsel ilişki olması durumunda doğacak çocuk babaya nispet edilmez.²⁰

Fıkha göre, evlilik akdinin sahîh (geçerli) olmasının şartlarından birisi de eşler arasında sürekli evlenme engeli veya geçici evlenme engeli bulunmaması gerekir. Eğer eşler

¹⁸ Er, “Dinler Arası Evlilikler -Problemleri Ve Çözüm Önerileri-”, 598.

¹⁹ Ali Aslan Topçuoğlu, “Yahudilik-Hıristiyanlık ve İslâm Hukuku’na Göre Nikâh Akdine Etkisi Bakımından Din Farklılığı”, *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 10/2 (2010): 81.

²⁰ Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukukî İslamiyye ve Istılahatı Fıkhiyye Kamusu* (İstanbul: Bilmen Yayınevi, 1968), 2: 6.

arasında sürekli ya da geçici evlenme engeli bulunduğu takdirde nikâh akdi gerçekleşirse bu akit batıl yani geçersiz olacaktır.

Sürekli evlenme engelleri şunlardır:

1. Kan bağıyla oluşan hısımlık
2. Sihriyet sebebiyle oluşan hısımlık
3. Başka anneden süt emme sebebiyle oluşan süt hısımlığı

Geçici evlenme engelleri ise şu şekilde taksim olunur:

1. Boşamadan doğan evlenme engeli
2. İddetten doğan evlenme engeli
3. Dört evlilikten doğan evlenme engeli
4. Sihri civar hısımlığından doğan evlenme engeli
5. Din farklılığından doğan evlenme engeli
6. Kadının evli olmasından doğan evlenme engeli
7. Mülkiyet ilişkisinden doğan evlenme engeli
8. İhramlı olmaktan doğan evlenme engeli
9. Liandan doğan evlenme engeli²¹

Müslüman olan bir kişi ibadetlerinde, insanlarla ilişkilerinde, aile hukuku ile ilgili meselelerde kutsal kaynak olarak kabul ettiği Kur'an ve Sünnetin mesajlarına uygun olarak hareket etmekle yükümlüdür. Müslüman bireylerin farklı dinden olan kimselerle evlenip evlenemeyecekleri konusu aynı zamanda güncel dini meseleler/problemler arasındadır. Şöyle ki günümüz teknolojisinin ülke sınırlarını ortadan kaldırması sonucunda dünyamız küresel bir köy haline gelmiştir. Bu durum da farklı din, dil, ırka mensup insanların birbirlerine rahatlıkla ulaşabilirliğini kolaylaştırmıştır. Bunun sonucunda da evlilikte din farkının fikhî boyutunun ne olduğu problemi ortaya çıkmıştır. Bu problemin çözümüne katkıda bulunmak ise hedeflerimiz arasındadır.

²¹ Bilmen, *Hukukî İslamiyye ve İstılahatı Fıkhiyye Kamusu*, 2: 76.

Çalışmada Takip Edilen Yöntem

Çalışmamızda, dokümanter, betimleme ve tahlil yöntemi kullanılmıştır. Araştırmada verilerin toplanması ve değerlendirilmesi aşamasında İslami kaynaklar özellikle de ilk dönem tefsir kaynakları, furû-ı fıkıh türü eserler referans olarak kullanılmıştır. Ayrıca konumuz disiplinler arası çalışmayı gerektiren bir özelliğe sahip olduğundan Günümüz Dünya Dinleri alanında yapılan çalışmalar da kaynaklarımız arasında yer almaktadır. Hedefimiz doğrultusunda öncelikle konumuzla doğrudan ya da dolaylı olarak ilgili olan ayetler tespit edilmiştir. Daha sonra ilk dönem tefsir eserlerinin hangileri üzerinde araştırma-inceleme yapılacağı belirlenmiştir. Ayrıca konuyla ilgili çağdaş kaynaklar da taranarak konuyla ilgili yaklaşımlar da ele alınmıştır.

BÖLÜM 1: YAHUDİLİK, HİRİSTİYANLIK VE İSLAM HUKUKUNA GÖRE EVLİLİKTE DİN FARKI

Fıkhî boyutu açısından evlilikte din farkı meselesini ele almadan önce Yahudilik ve Hıristiyanlığın evlilikte din farkına bakış açısından bahsetmenin uygun olduğunu düşünmekteyiz.

1.1. Yahudiliğe Göre Evlilikte Din Farkı

Yahudiliğe göre evlenip çoğalmak kutsal bir görevdir. Çünkü Tanrı, Yahudilere “*Verimli olun, çoğalın ve yeryüzünü doldurun*” emrini vermiştir. Yahudilerin kutsal kitabı Tanah’da, Tanrı’nın Âdem’e eş olarak Havva’yı yarattığı ve aralarında sevgi ve muhabbet oluşturduğu geçmektedir. Yahudilikteki evlilik anlayışına göre erkek ve kadın evleninceye kadar boş adam olarak isimlendirilmekte, tam insan olarak kabul edilmemektedir.²²

Yahudilere göre, Yahudi olmayanlar putperesttir. Bir Yahudi farklı dinden olan bir kişiyle evlenmesi halinde olumsuz telkin ve yönlendirmelere maruz kalarak Yahudi dininin öğretilerinden uzak kalacaktır.²³

Yahudilikte yabancı bir kişi yani Yahudi olmayan bir kişi ile evliliğe “karışık evlenme” denilmektedir. Karışık evlenmeler asimilasyona sebep olacağı için uygun görülmemektedir. Fakat günümüzde bu yaklaşım Yahudi mezhepleri arasında farklılık göstermektedir. Ortodoks Yahudilik, karışık evlenmeyi hiçbir şekilde kabul etmez. Çünkü Ortodoks mezhebine göre Yahudi olmanın şartı Yahudi bir anneden doğmaktır. Yabancı ile yapılan evlilikler dinen kabul edilmemektedir. Çünkü İsrail Yahudilerinin evlilikleri *halahaya* uygun olarak yapılması gerekmektedir. Dolayısıyla bu anlayışın hem dini hem de ırkî bir gerekçesi vardır. Muhafazakâr Yahudilik, karışık evlenmelerde yabancı olan tarafın Yahudi olmasını şart koşar. Reformist Yahudilik ve Yeniden yapılandırmacı Yahudilik ise doğacak çocukların Yahudi olarak yetiştirilmesini şart koşmaktadır.²⁴

²² Asife Ünal, “Yahudilikte Evlilik Anlayışı ve Evlenme Törenleri”, *Bütün Yönleriyle Yahudilik Sempozyumu*, (Ankara: Dinler Tarihi Araştırmaları, 2012), 674.

²³ Topçuoğlu, “Yahudilik-Hıristiyanlık ve İslâm Hukuku’na Göre Nikâh Akdine Etkisi Bakımından Din Farklılığı”, 86.

²⁴ Ünal, “Yahudilikte Evlilik Anlayışı ve Evlenme Törenleri”, 678.

Günümüzde, farklı din mensuplarıyla evlilik konusunda yer yer müsamahakâr bir tavır sergilendiği de görülmektedir. Mesela Amerika’da bazı reformcu hahamlar, doğacak çocukların Yahudi dini öğretilerine uygun eğitim alması şartıyla bu tür evliliklere izin vermektedirler.²⁵

1.2. Hıristiyanlığa Göre Evlilikte Din Farkı

Hıristiyanlık inancına göre Hz. İsa, evlenen kişinin hiç ayrılmaması gerektiğini, eğer kişi ayrılıp başkası ile evlenir ise onun zina yapmış olduğunu söylemiştir. Bu sebeple Hz. İsa’nın öğrencileri, hiç evlenmemenin daha iyi olacağını ifade etmişlerdir. Hz. İsa bu durumun her insan için mümkün olmayıp sadece Tanrı’nın kudret verdiği insanlar için mümkün olduğunu söylemiştir. Hz. İsa’nın bu sözleri de günümüz Hıristiyanlık evlilik anlayışının temelini oluşturmaktadır. Hıristiyanlığa göre evlilik kutsal bir sakramanttir. Çünkü evlilik, İsa ve Kilise birliğinin sembolü olup Tanrı, İsa ve Kutsal ruh nezdinde gerçekleşmektedir.²⁶

Katolik kilisesine göre, Katolik bir kişi ile Katolik veya Hıristiyan olmayan bir kişinin evliliğine “karışık evlenme” denir. Karışık evlenmelerde Hıristiyan olmayan bir kişi ile evlilik yasaktır. Ancak kilise bazı özel durumlarda belirli şartlar çerçevesinde bu tarz evliliklere izin vermektedir:

- Doğacak çocukların Katolik olarak yetiştirilmesi,
- Katolik olan eşin dini gerekliliklerini özgür bir şekilde yerine getirmesi,
- Evlenme töreninin Katolik bir rahip tarafından yapılması,
- Katolik olmayan tarafa Hıristiyanlığı sevdirmeye çalışılması.²⁷

Ortodoks mezhebine göre ise Hıristiyan olmayan bir kişi ile evlilikte;

- Yabancı tarafın, kilisenin bir üyesi olma,
- Kutsal komünyon yemeğine katılma,

²⁵ Topçuoğlu, “Yahudilik-Hıristiyanlık ve İslâm Hukuku’na Göre Nikâh Akdine Etkisi Bakımından Din Farklılığı”, 87.

²⁶ Asife Ünal, “Hıristiyanlıkta Evlilik Anlayışı ve Evlenme Törenleri”, *Dinlerde Nikâh Milletlerarası Tartışmalı İlmî Toplantı*, (İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi İslami İlimler Araştırma Vakfı, 2012), 280.

²⁷ Topçuoğlu, “Yahudilik-Hıristiyanlık ve İslâm Hukuku’na Göre Nikâh Akdine Etkisi Bakımından Din Farklılığı”, 286; Ünal, “Hıristiyanlıkta Evlilik Anlayışı ve Evlenme Törenleri”, 88.

- Ortodoks kilisesinin dua ve kutsamalarının sürekli katılımcısı olma şartıyla evlenmeye izin verilmektedir.

Protestan mezhebi yabancılarla evlilik konusunda daha serbest bir tavır sergilemektedir.²⁸

Her iki dine göre başka dinden olan kişilerle evlilik normalde yasaktır. Bu yüzden bu dinlerin mensupları genellikle evlilikte kendi dindaşlarını seçmektedirler. Fakat günümüzde bilhassa Hıristiyanlık dünyasında, resmi nikâh, dini nikâh gibi geçerli görülmektedir. Dini inanç farkı, resmi evliliklerde evlilik engeli olarak kabul edilmemektedir. Dolayısıyla günümüzde, bir Hıristiyan ya da bir Yahudi'nin birbirleriyle ya da bu dinlerden olan herhangi bir ferdin Müslüman bir fertle evliliğinin mümkün olabildiği bilgisine ulaştık.²⁹

1.3. İslam Fıkına Göre Evlilikte Din Farkı

İslam hukuku, vahiy kaynaklı bir hukuk sistemi olarak düzenlemelerinde Müslüman olmayan kişi ve toplulukların itikadî farklılıklarını da dikkate almaktadır. Bu yaklaşımın en önemli nedeni, itikadî farklılıklarının gözetilmesinin, inanç özgürlüğünün bir gereği kabul edilmesidir. Hukuki düzenlemelerde itikadî farklılıkların dikkate alınmasının bir diğer nedeni ise, Müslümanların gayrimüslimlerle olan bazı ilişkilerinde inançlarından kaynaklanan kimi sınırlamaların gözetilmesi gereğidir.³⁰

İslam hukukunda kişilerin itikadî farklılıklarını dikkate almayı öngören ilke, insanların mensup oldukları inançların tanımlanmasını ve onların inançlarına göre tasnif edilmesini zorunlu kılmaktadır. Bu nedenle İslam hukuk sisteminde kime hangi normun uygulanacağı hususunda Müslüman-Müslüman olmayan ayrımının yanı sıra, Müslüman olmayan kimselerin de *kâfir*, *müşrik*, *kitabî* ve *mürtet* olup olmadıklarının tespiti aslı belirleyici bir rol oynamaktadır.³¹

Küfür mastarı, *iman* mastarının zıddı olup kök olarak nankörlük etmek anlamına gelmektedir. Küfür kavramı, “Tanrıyı yok sayma”, “Tanrıyı kabul etmeme”, “Tanrıya

²⁸ Ünal, “Hıristiyanlıkta Evlilik Anlayışı ve Evlenme Törenleri”, 287.

²⁹ Topçuoğlu, “Yahudilik-Hıristiyanlık ve İslâm Hukuku’na Göre Nikâh Akdine Etkisi Bakımından Din Farklılığı”, 88.

³⁰ Talip Türcan, “Klasik İslâm Hukuk Doktrininde Şirk Kavramının Algılanma Biçimi ve Hukukî Düzenlemelere Etkisi”, *Dinî Araştırmalar* 5/14 (2002): 17.

³¹ Türcan, “Klasik İslâm Hukuk Doktrininde Şirk Kavramının Algılanma Biçimi ve Hukukî Düzenlemelere Etkisi”, 18.

inanmama” felsefesine sahip olan ateizm gibi inançsızlığın, inkârın ve vefasızlığın tümünü kapsamaktadır. Fakat “küfür” kavramı lügat manasının yanında yeni mana kazanarak, *İslam’ı inkâr etme* manasında teknik bir terim olarak kullanımı yaygınlaşmıştır.

“Küfür” kavramı ile “şirk” ve “ehlakitap” kavramlarını kapsam açısından değerlendirecek olursak şu sonuçlara ulaşmak mümkün olacaktır:

- 1) “Küfür” kavramı, dinin sabiteleri olan Allah’ı, Allah’ın insanlara rehber olarak gönderdiği peygamberleri, peygambere indirilen vahyi yani kitabı, kitapta varlığından haberdar edilen ahiret, cennet, cehennem, kader-kaza gibi itikat esaslarını inkâr etmek, yok saymak manasındadır. Bu açıdan “küfür” kavramı, “şirk” ve “ehlakitap kavramlarını kapsamaktadır. Allah’ın varlığının birliğini kabul eden kişi tevhit inancına sahiptir. Allah’ın varlığını çökleyen kimse ise şirk içerisindedir. Müşrik bir kimse dinin sabitelerinin tamamını ya da bir kısmını kabul etmemekle aynı zamanda “kâfir” kapsamında da değerlendirilebilmektedir.
- 2) “Ehlakitap” denilince öncelikli olarak akla gelen iki dini grup vardır: Yahudiler ve Hıristiyanlar. Yahudiler ve Hıristiyanlar, İslam’ın dini-dünyevi hükümlerini kabul etmemekle “kâfir” kavramı içine girmektedir.

Yukarıda bahsedilen isimler, bu grupların kavramlaşmış isimleridir ve zaman zaman kendileri hakkında özel hükümler de düzenlenmiştir. Fakat genel çerçeveden bakıldığında İslam dinini inkâr eden, İslam’ın dışında kalan gruplar için *gayrimüslim* kavramı kullanılmıştır.³²

Klasik fıkıh öğretilerinde “şirk” kavramı, biri geniş diğeri dar olmak üzere iki manada kullanılmıştır. Terimin geniş manada kullanımı, asıl ve yaygın kullanım biçimi olup, İslam dışı her türlü inanç ya da inançsızlık anlamındadır. Diğer bir ifadeyle, şirk terimi geniş anlamda kullanıldığında küfür kavramına denk düşmektedir. Şirk terimi dar anlamda kullanıldığında ise, kitabî olmayan her türlü inanç ya da inançsızlık kastedilmektedir. Belirtilen kavramsal içeriğe göre müşrik tabiri, ehlakitap dışında kalan

³² Dağcı, “İslâm Aile Hukukunda Evlenme Engelleri- II (Geçici Evlenme Engelleri)”, 141-142.

gayrimüslimleri göstermektedir. Yani, klasik doktrinde müşrik kelimesi dar anlamda kullanıldığında kitabi olmayan gayrimüslim manasına gelmektedir.³³

“Şirk” ve “müşrik” kavramlarının algılanma biçimi temel kaynakların (Kitap ve Sünnet) yorumuna dayalı hukukî düzenlemeleri kapsam bakımından belirlemektedir. Buna göre şirk ya da müşrik kavramı geniş anlamda yorumlandığında hüküm, kitabi olsun ya da olmasın bütün gayrimüslimler hakkında geçerli olurken; dar anlamda yorumlandığında yalnızca kitabi olmayan gayrimüslimler hakkında geçerli olmaktadır.³⁴

İslam hukukçusu Nihat Dalgın, müşrik ve ehlikitap arasındaki ilişki hakkında İbn Teymiyye'nin şu açıklamasını aktarmaktadır: İbn Teymiyye'ye göre mutlak anlamda müşrik lafzı ehlikitabı kapsamaz, çünkü hem dil açısından hem de kullanım açısından müşrik ve ehlikitap kelimeleri farklı ifadelerdir. Kur'an'da bu ayrıma dikkat çekilerek, ehlikitabın şirke düştükleri ifade edilmişse de isim kullanılarak ehlikitap hakkında “müşrikler” şeklinde bir ifadeye yer verilmemiştir. Ancak, birey bazında bakıldığında, onların inanışlarının şirk olduğu söylenebilir.³⁵

Bir grup olarak ehlikitaba müşrikler şeklinde hitap etme meselesi yoruma açıktır. Bununla birlikte ehlikitaba kâfirler şeklinde hitap etmek de mümkündür. Şöyle ki evlilik açısından, hukuki statü olarak, naslar tarafından belirlenen özel durumlar haricinde, ehlikitap ile evlilik, kâfirler ile evlilik yasağının kapsamında ele alınmıştır. Kur'an'da yalın halde kullanılan bazı “kâfirler” ifadesi ehlikitabı muhatap almaktadır. Örneğin “Müminler, inananları bırakıp da kâfirleri dost edinmesinler...” (Âli İmran 3:28) şeklindeki ayette yer alan kâfirlerden kastın, çoğunluğun görüşüne göre, ehlikitap olduğudur. Yani, zaman zaman müminlerin Yahudi ve Hıristiyanlarla dostluk kurmaları açık bir şekilde yasaklanmakta, bazen de aynı üslup “kâfirleri dost edinmeyin” şeklinde yinelenmektedir.³⁶

³³ Türcan, “Klasik İslâm Hukuk Doktrininde Şirk Kavramının Algılanma Biçimi ve Hukukî Düzenlemelere Etkisi”, 33.

³⁴ Türcan, “Klasik İslâm Hukuk Doktrininde Şirk Kavramının Algılanma Biçimi ve Hukukî Düzenlemelere Etkisi”, 34.

³⁵ Nihat Dalgın, *İslam Hukukuna Göre Müslüman Gayr-i Müslim Evliliği* (Samsun : Etüt Yayınları, 2005), 56.

³⁶ Dalgın, *İslam hukukuna Göre Müslüman Gayr-i Müslim Evliliği*, 56.

1.3.1. Müslüman-Müşrik/Kâfir Evliliği

İslam uleması, Müslüman bir kimsenin iman etmediği müddetçe müşrik olan birisi ile evliliğinin hükmünün haram olduğu konusunda ittifak etmişlerdir. Bu konuda delil kabul ettikleri ayetlerden ilki **Bakara 2:221**'dir.

Bakara 2:221'de Allah (c.c.) "*İman etmedikleri sürece Allah'a ortak koşan kadınlarla evlenmeyin. Şundan emin olun ki imanlı bir cariye, sizin hoşunuza gitse de müşrik bir hür kadından iyidir. İman etmedikleri sürece Allah'a ortak koşan erkeklerle de kadınlarınızı evlendirmeyin. Şundan da emin olun ki imanlı bir köle sizin hoşunuza gitse bile müşrik bir hür kişiden daha iyidir. Onlar insanları ateşe çağırırlar, Allah ise izni ile cennete ve bağışlanmaya çağırır, gerektiğe hatırlasınlar diye insanlara ayetlerini açıklar.*" buyrulmaktadır.

Müşriklerle evlenme yasağının sebebi "*...onlar (müşrikler) sizi ateşe çağırırlar, Allah da sizi Cennet'e ve bağışlanmaya çağırmaktadır...*" şeklinde açıklanmıştır. Buna göre, müşriklerle evlenme yasağının nedeni, müşriklerin zararlı propagandaları ve sapık telkinler sebebiyle, Müslüman eşlerin haram işleyerek cehennem ateşine düşmelerine sebep olacak olmaları şeklinde formüle edilebilir.³⁷

Müslüman-müşrik/kâfir evliliğinin haram olduğu konusunda delil kabul edilen ayetlerden bir diğeri ise **Mümtehine 60:10**'dur.

Mümtehine 60:10'da Allah (c.c.) "*Ey iman edenler! Mümin kadınlar göç ederek size geldiklerinde –onların imanlarını Allah daha iyi bilmekle beraber- siz onları sınavın. Eğer mümin olduklarını anlarsanız, onları kâfirlere iade etmeyin. Bunlar onlara helal değildir; onlar da bunlara helal olmaz. Onlara (kocalarına) harcadıkları (mehirleri) geri verin. Mehirlerini ödediğiniz takdirde bu kadınlarla evlenmenizde sakınca yoktur. Kâfir kadınları nikâhınız altında tutmayın. Siz harcadığınızı (verdiğiniz mehri) isteyin, onlar da harcadıklarını istesinler. Allah'ın hükmü işte budur. Aranızda hükmünü böyle veriyor. Allah hakkıyla bilmektedir, hüküm ve hikmet sahibidir.*" buyurmaktadır.

Mümtehine 60:10'da sarîh bir şekilde "kâfir" lafzı kullanılarak, bu kimselerle Müslümanların evliliğinin yasak olduğu net bir şekilde bildirilmiştir.

³⁷ Dalgın, *İslam Hukukuna Göre Müslüman Gayr-i Müslim Evliliği*, 40.

628 yılında Mekkeli müşriklerle Hz. Peygamber arasında yapılan Hudeybiye antlaşmasına göre, velev ki Müslüman olsun Mekke'den Medine'ye sığınan kişilerin Mekke'ye geri gönderilmesi gerekmektedir. Bazı kadınlar, Mekke'den Medine'ye iltica edince, Hudeybiye antlaşmasının ilgili maddesi gündeme gelmiştir. Fakat Mekke'den Medine'ye iltica eden kadınlar geri gönderilmemiştir. Çünkü antlaşmanın bu maddesi kadınları kapsamamaktadır. Mekkeli müşrikler de bu duruma itiraz etmemişlerdir.³⁸

Mümteherine 60:10 ayeti açık, net ve kesin bir şekilde müminlerin kâfirlerle evliliğinin haram olduğunu bildirmektedir. Ayet, Mekke'den Medine'ye sığınan kadınlar eğer Müslüman oldukları için Medine'ye sığınmışlarsa, Mekke'deki kâfir kocalarıyla evlilik bağının sona erdiğini ve Mekke'deki kâfir kocaları iman etmedikleri müddetçe onlarla tekrar evlenemeyeceklerini bildirmektedir. Hz. Ömer ve ashabın da uygulamaları bu yönde olmuştur.³⁹

Mümteherine 60:10 ayetinin sebebi nüzülü ve siyak-sibakı göz önünde bulundurulduğunda ayette geçen "küffar" ifadesiyle kastın Mekkeli müşrikler olduğu nettir. Ayetteki ilkeler, gördükleri zulüm ve baskı neticesinde Mekke'den Medine'ye iltica eden kadınların önceki evlilikleriyle alakalıdır. Mümteherine 60:10'daki "küffar" terimi hem müşrikleri hem de diğer inkârcıları kapsar. Dolayısıyla Müslüman bir kadının kâfir/müşrik bir erkekle evliliğinin haram olduğu gibi Müslüman bir kadının kitabî bir erkekle evliliği de ayette yasak kılınmış olmaktadır. Çünkü Müslüman bir kişinin müşrik/kâfir bir kişiyle evliliği Bakara 2:221 ayetiyle açık bir şekilde yasaklanmıştır. Mâide 5:5 ayetinde de bu yasaktan ehlikitap kadınlar istisna edilmiştir. Fakat ehlikitap erkeklerle evlilik konusunda yeni bir hüküm tesis edilmediği için "ırzlarda asıl olan haram olmaktır, mubah olmak değildir" ilkesi esas görülmektedir.⁴⁰

Müslüman-müşrik/kâfir evliliği konusundaki haramlık hükmüne dolaylı olarak işaret edebileceğini düşündüğümüz ayetlerden biri **Âl-i İmran 3:118**'dir.

Âl-i İmran 3:118 ayetinde Allah (c.c.) "*Ey iman edenler! Sizden olmayanları sırdaş edinmeyin, onlar size kötülük yapmaktan geri durmazlar, sıkıntıya düşmenizi isterler.*

³⁸ Şentürk, "Tefsîr Literatüründe Müslüman Kadınların Ehl-i Kitâb Erkekleri ile Evlen-me(me)leri Meselesi", 72.

³⁹ Şentürk, "Tefsîr Literatüründe Müslüman Kadınların Ehl-i Kitâb Erkekleri ile Evlen-me(me)leri Meselesi", 72.

⁴⁰ Topçuoğlu, "Yahudilik-Hıristiyanlık ve İslâm Hukuku'na Göre Nikâh Akdine Etkisi Bakımından Din Farklılığı", 103-104.

Onların ağızlarından nefret taşmaktadır; kalplerinin gizlediği ise daha büyüktür. Gerçekten size delilleri açıklamışsınız, eğer düşünüyorsanız!” buyurmaktadır.

Evlilik ve aile kurumu hem eşlerin meşru sınırlar çerçevesinde cinsel ihtiyaçlarını karşılamalarını hem de birbirlerine maddi-manevi destek sağlayarak hayat arkadaşlığı kurmalarını ve birbirlerine yoldaş olmalarını sağlamaktadır.⁴¹ Hayat arkadaşlığının en önemli amaçlarından biri ise eşler arasında huzur ve sekinetin gerçekleşmesidir. Kâfirlerin, tevhit inancına duydukları kinin, evlilikte tesis edilmesi beklenen huzur ve sekinete mani olacağı ve bu ayetin de dolaylı olarak Müslüman-müşrik/kâfir evliliği yasağına işaret edebileceği kanaatindeyiz.

Müslüman-müşrik/kâfir evliliğinin haram olduğuna dolaylı olarak delalet ettiğini düşündüğümüz bir diğer ayet **Nisa 4:141** ayetidir.

Nisa 4:141'de Allah *“Sizi gözetleyip duranlar; eğer size Allah'tan bir zafer nasip olursa, “Sizinle beraber değil miydik?” derler. Kâfirler kazançlı çıkarsa (bu defa onlara) “Üzerinize kol kanat gerip müminlerden sizi korumadık mı?” derler. Artık kıyamet gününde Allah aranızda hükmedecek ve kâfirlere, müminler aleyhinde asla yol vermeyecektir.”* buyurmaktadır.

İslam dinine göre, müminler ile kâfirler arasında asla velayet bağı kurulamaz. Bu esasın dayandığı ayet *“... kâfirler için inananlar aleyhine Allah asla bir yol vermeyecek.”* şeklindedir. Mümin bir kadın, kâfir bir erkekle evlendiği takdirde mümin üzerinde kâfirin velayet kurmasına sebep olacaktır. İslam'a göre ise bu durum asla caiz değildir. Ehlikitap olan bir kişinin aynı zamanda kâfir olduğu, nasla sabittir. Buna göre mümin bir kadının, -ehlikitap dâhil- kâfir bir erkekle evlenmesi nas tarafından yasaklanmıştır.⁴²

Hz. Peygamber, *“İslam üstündür, hiçbir şey ona üstün gelemez”* hadisinde İslam'ın en üstün din olduğunu ve hiçbir dinin İslam'a üstünlük sağlayamayacağını bildirmiştir. Bir kadın evlilik sebebiyle kocasının velayeti altına girer. Eğer Müslüman bir kadın, gayrimüslim bir erkekle evlenirse İslam dışında bir dinin mensubunun velayeti altına girmiş olur. Dolayısıyla bu halde gayrimüslim bir kişinin Müslüman bir kişiye üstünlüğü söz konusu olur ki bu durum Hz. Peygamber'in bildirişiyle çelişmektedir. Bu

⁴¹ Nedim Bahçekapılı, “İslam ve Kilise Hukuku Açısından Aile ve Evlilik”, *Avrupa İslam Üniversitesi İslam Araştırmaları* 1/1 (2008): 31.

⁴² Nihat Dalgın, “İslam Hukuku Açısından Müslüman Bayanın Ehl-i Kitap Erkekle Evliliği”, *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi* 2 (2003): 138.

sebeplerdir ki Müslüman bir kadının, Müslüman olmayan bir erkekle evlenmesi İslam fikhına göre yasaklanmıştır.⁴³

Müslüman-müşrik/kâfir evliliğinin haram olduğuna dolaylı olarak delalet ettiğini düşündüğümüz bir diğer ayet ise **Nur 24:3** ayetidir.

Nur 24:3’de Allah (c.c.) “*Zina eden erkek ancak zinakar veya müşrik bir kadınla evlenir; zina eden kadınla da ancak zinakar veya müşrik bir erkek evlenir. Bu müminlere haram kılınmıştır.*” buyurmaktadır.

Ayette, Müslümanlarla müşriklerin evlilikleri arasında bir ayrım vurgulanmış, Müslümanların eş seçiminde müşriklere/gayrimüslimlere nazaran farklı ölçütlere sahip oldukları ve Müslümanların tertemiz kimselerle evlenmelerinin teşvik edilmiş olması açlarına işaret bulunmaktadır.⁴⁴

Bu ayetlerde⁴⁵ zikri geçen müşrik ifadelerinin, bütün Müslüman olmayan unsurları kapsadığı ifade edilmektedir. Bu haliyle bir Müslüman erkek ya da bayanın, Müslüman olmayan bir erkek veya bayanla evlenmesi bu aşamada yasaklanmıştır.⁴⁶

Fıkıh kitaplarımızda evlilik engelleri arasında zina sayılmamakta, ayetle ilgili yapılan tefsirlerde haramlık tenzihe yorulmaktadır. Bununla birlikte yaygın kabulün aksine bunun bir evlilik engeli olarak geçerliliğini koruduğuna kail olanlar da olmuştur. Hz. Ebu Bekir, Hz. Ömer, Hz. Âişe, İbn Mes’ûd gibi sahabelerin bu görüşte olduğu söylenir. Ayrıca bunun evlilik esnasında eşlerden birinin zina etmesi halinde hükmün yine aynı şekilde söz konusu olduğunu kabul edenler de olmuştur.⁴⁷

1.3.2. Müslüman-Mürtet Evliliği

Bu konu başlığı altında öncelikli olarak *irtidat* kavramı açıklanacaktır. Daha sonra *irtidat suçunun cezası* konusuna değinilecektir. Bir sonraki kısımda ise *irtidatın nikâha etkisi* hakkında fakihlerin görüşlerine yer verilerek İslam hukukuna göre *Müslüman-Mürtet evliliğinin* hükmü ele alınacaktır.

⁴³ Dalgın, “İslam Hukuku Açısından Müslüman Bayanın Ehl-i Kitap Erkekle Evliliği”, 138.

⁴⁴ Dalgın, *İslam hukukuna göre müslüman gayr-i müslim evliliği*, 4.

⁴⁵ Bakara-221, Nur-3

⁴⁶ Dalgın, *İslam hukukuna göre müslüman gayr-i müslim evliliği*, 24.

⁴⁷ Mehmet Erdoğan, “Müslüman Bir Hanımın Gayrimüslim Bir Erkek ile Evliliği”, *Kutlu Doğum Sempozyumu*, (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2010), 376.

1.3.2.1. İrtidat Nedir?

İslam hukukunda *irtidat*, Müslüman iken İslam'ı terk etmek demektir.⁴⁸ İster doğma büyüme Müslüman olsun, ister sonradan Müslüman olsun, kendi iradesiyle İslam'ı terk edip semavi ya da gayri semavi dine intisap eden erkeğe *mürtet*, kadına ise *mürtedde* denilmektedir.⁴⁹ Kişinin İslam'dan çıkıp önceki dinine ya da herhangi bir dine dönmesi arasında bir fark bulunmamaktadır. Dolayısıyla irtidat, şer'i manada İslam'dan çıkıp küfre girmeyi ifade eden bir terimdir.⁵⁰ Serahsî mürtetleri, kelime-i şahadeti söyledikten sonra inkâr ettikleri için inanmayanların en kötüsü olarak nitelendirmiştir.⁵¹ Mürtedin intikal etmiş olduğu dinin hiçbir surette meşru kabul edilmeyeceği hususunda İslam hukukçuları ittifak etmişlerdir. Mürtedin geçmiş olduğu dinin kitabî bir din ya da şirk dini olması arasında bir fark bulunmayıp, mürtedin dini yok hükmünde kabul edilmektedir. Bu sebeple mürtedin dine bağlı olan tasarrufları geçerli sayılmamaktadır.⁵² Aynı zamanda irtidat, İslam inancının bir veya birden fazla esasını kabul etmemekle de meydana gelmektedir.⁵³ Örneğin Hz. Ebu Bekir'in zekât vermeyenlere karşı savaş açmasının nedenlerinden biri, zekât vermekten kaçınanların zekâtın farz olan hükmünü inkâr etmeleri olduğu düşünülebilir.⁵⁴ Özellikle Hz. Ebu Bekir ve Ashab-ı kiram mürtetlere karşı savaşırken; irtidatın yayılarak tehlikeli boyutlara ulaşmasını ve toplumsal irtidat hareketine dönüşmesini engellemeyi amaçladıkları söylenebilir.⁵⁵

Mâide 5:51'de Allah (c.c.), “*Ey iman edenler! Yahudi ve Hıristiyanları dost edinmeyin; onlar yalnız birbirlerinin dostudurlar. İçinizden her kim onlara yardıklık ederse, muhakkak onlardan sayılır. Allah ise zulmedenleri doğru yola çıkarmaz*” buyurarak kâfirleri dost edinmeyi yasaklamıştır. İbn Abbâs'a göre Mâide 5:51, Müslümanların kâfirlerin dinine girmekten sakınması gerektiğini bildirmektedir. Mâide 5:51 ayetinin

⁴⁸ Muhammed Hamidullah, *İslam'da Devlet İdaresi*, trc. Hamdi Aktaş (İstanbul: Beyan Yayınları, 1998), 211.

⁴⁹ Ebû'l-Hasen Ali b. Muhammed b. Habîb Basrî Maverdi, *el-Ahkamü's-sultaniyye: İslamda Hilafet ve Devlet Hukuku*, trc. Ali Şafak (İstanbul: Bedir Yayınevi, 1976), 64; İrfan İnce, “Ridde”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV İslam Araştırmaları Merkezi, 2008) 35: 88.

⁵⁰ Şükrü Aydın, “Kur'an Açısından Dinden Dönme (İrtidat) ve Cezası”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 10/54 (2017): 960.

⁵¹ Ebû Bekr Şemsü'l-eimme Muhammed b. Ahmed b. Sehl Serahsi, *Mebcut*, trc. Mustafa Cevat Akşit (İstanbul: Gümüşev Yayınları, 2008), 10: 1.

⁵² İrfan İnce, *İslam Hukukunda İrtidat Suçu ve Cezası* (Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 1995), 108.

⁵³ Hamidullah, *İslam'da Devlet İdaresi*, 211.

⁵⁴ Maverdi, *el-Ahkamü's-sultaniyye*, 66.

⁵⁵ Yusuf el-Karadavî “İrtidat Sorunu: Yaşanan Sosyal Değişimler ve Tehdit Boyutu”, trc. Osman Güner, *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 5/2 (2005): 260.

nüzul sebebi şöyledir: Uhud savaşından sonra Medine’de bazılarının imanının zayıf olduğu anlaşılmış idi. Çünkü bunlardan bir kısmı Mekke’deki kâfirlerle eman antlaşması yapıp onların dinine girerek; bir kısmı da Şam’da yaşayan Hıristiyanların dinine girerek geleceklerini teminat altına almak istemişler idi. Bunun üzerine Allah Mâide 5:51 ayetini inzal buyurdu.⁵⁶

Kur’an-ı Kerim’de “İslam’dan dönme” manasında *irtidat* kelimesi kendi lafzı ile sarıh bir şekilde Bakara 2:217 ve Mâide 5:54 olmak üzere iki ayette geçmektedir.⁵⁷ Bunlardan ilki olan Bakara 2: 217’de “... Sizden her kim dininden döner ve kâfir olarak can verir ise, artık onların yaptığı bütün iyilikler dünya ve ahirette boşa gitmiş olur. Artık onlar cehennem ehlidirler; ebedi olarak orada kalırlar.” buyrulurak İslam dininden dönüp kâfir olarak ölen kişinin dünya ve ahirette amellerinin geçersiz sayılıp varacağı yerin cehennem olduğu bildirilmiştir. Ayet hakkında yapılan yorumlardan bazıları şunlardır: Ayet, İslam dininde sebat etmeleri için Müslümanlara yapılan bir uyarı niteliğindedir ve irtidat İslam’dan küfre dönmek demektir. İrtidat eden kişi müminlerin destek ve yardımını kaybeder, ailesinden ayrılır, mirastan mahrum edilir ve akıbetleri ebedi cehennemdir ve böylece kendilerini dünya ve ahiret nimetlerinden mahrum etmiş olurlar.⁵⁸ Mâide 5:54’de ise Allah (c.c.) “*Ey iman edenler! İçinizden kim dininden dönerse şunu bilsin; Allah onun yerine öyle bir toplum getirir ki, Allah onları sever, onlar da Allah’ı severler. Müminlere karşı başları aşağıda, kâfirlere karşı ise başları yukarıdadır. Allah yolunda cihat ederler, dil uzatanın kınamasından da korkmazlar. İşte bu Allah’ın lütfüdür; onu dilediğine verir. Allah, rahmeti bol, ilmi sonsuzdur.*” buyrulurak, iman ettikten sonra dinden dönenler için kâfirlere karşı izzetli olan bir kavim getireceğini vaîd etmiştir. Bu ayetin yorumlarına bakıldığında irtidatın hak din İslam’dan çıkıp küfre, Hıristiyanlık, Yahudilik ya da küfür sınıflarından birine girmek olarak tanımlandığı görülmektedir.⁵⁹ Dininden irtidat eden Müslüman artık kâfir sayılmaktadır.⁶⁰

⁵⁶ İnce, *İslam Hukukunda İrtidat Suçu ve Cezası*, 19.

⁵⁷ Cebr Mahmûd Fuzeilat, *Ahkâmü’r-ridde ve’l-mürteddin* (Amman: Dârü’l-Arab, 1987), 21; Numan Abdurrazzak Samarraî, *İslam Fıkhdında Mürted’in Tabi Olduğu Hükümler* (İstanbul : Sönmez Neşriyat, 1970), 19.

⁵⁸ Samarraî, *İslam Fıkhdında Mürted’in Tabi Olduğu Hükümler*, 20-23.

⁵⁹ Samarraî, *İslam Fıkhdında Mürted’in Tabi Olduğu Hükümler*, 24.

⁶⁰ Samarraî, *İslam Fıkhdında Mürted’in Tabi Olduğu Hükümler*, 20.

1.3.2.2. İrtidat Suçunun Cezası

Bakara 2:217, Nisâ 4:137, Mâide 5:33-34, Nahl 16:106, irtidadın konu edindiği ayetlerdir ve mürtetle ilgili ahkama dayanak teşkil etmiştir. Nisa 4:137’de “*O kimseler ki iman ettiler, sonra tutup inkâr ettiler, sonra yine iman ettiler, sonra yine inkâr ettiler, sonra da inkârda ileri gittiler; Allah onları bağışlamayacak ve doğru bir yola çıkarmayacaktır.*”; Nahl 16:106’da ise “*Her kim inandıktan sonra Allah’ı inkâr ederse ve her kim küfre gönlünü açarsa, muhakkak onların üstüne Allah’tan bir gazap iner ve onlara büyük bir azap vardır.*” buyrulmaktadır. Bu ayetlerde irtidat fiilinin hem dünya hem de ahirette kınanmış bir suç olduğu bildirilmiştir. Fakat bu suçu işleyenlerin hangi şekilde cezalandırılacağı sarih bir şekilde belirtilmemiştir. Dolayısıyla İslam hukukçularının irtidat suçunun cezasıyla ilgili başvurdukları temel kaynak sünnet ve icma olmuştur.⁶¹ İslam hukukçuları, irtidat eden erkeğe verilecek cezanın katil olduğu hususunda ittifak; irtidat eden kadına verilecek ceza hususunda ihtilaf etmişlerdir.⁶²

Dünya Müslüman Âlimler Birliği Başkanı olan Mısırlı âlim Yusuf el-Karadâvî, İbn Teymiyye’nin es-Sârimu’l-Meslûl’de şu meseleyi zikrettiğini belirtir: Hz. Peygamber, irtidat eden bir topluluğun tövbesini kabul etmiş fakat irtidat edip İslam’a ve Hz. Peygamber’e savaş açan, fesat çıkaran, Müslümanlara sıkıntı ve eziyet veren başka topluluğun da öldürülmesini emretmiştir.⁶³ Buna göre irtidat cezası konusunda *ağır irtidat* ve *hafif irtidat* ayrımına gidildiği; irtidadın propagandasını yapıp İslam’a karşı savaş açanların ağır irtidat grubuna girdiği şeklinde bir sonucun ortaya çıktığını söylemek mümkündür.⁶⁴

Hanefî fakihî Serahsî, Mebsut adlı eserinde mürtetle ilgili şu hükümleri ele almıştır: Müslüman bir kişi dinden çıkarsa kendisine tövbe etmesi ve İslam’a geri dönmesi teklif edilir. Eğer mürtet, süre isterse kendisine üç gün mühlet verilir. Mürtedin süre istemesi onda bir takım şüphelerin olduğuna delalet etmektedir. Bu takdirde kendisine süre verilip şüpheleri giderilmelidir. Eğer mürtet teklifi reddederse o takdirde katli vacip olmaktadır. Mürtedin teklifi reddetmesi onda bu durumun inadi olduğuna delalet etmektedir. Mürtedin katlinin vacip olmasına ayetten delil Fetih 48:16 kabul edilmiştir. Fetih 48:16’da Allah (c.c.) “*O geri bırakılan bedevîlere de ki: “Siz, ileride çok güçlü*

⁶¹ İnce, *İslam Hukukunda İrtidat Suçu ve Cezası*, 14.

⁶² Fuzeylat, *Ahkâmü’r-ridde ve’l-mürteddin*, 286.

⁶³ Karadavî, “İrtidat Sorunu”, 263.

⁶⁴ Karadavî, “İrtidat Sorunu”, 264.

savaşçı bir topluluğa çağrılacaksınız. Onlarla savaşacaksınız ya da Müslüman olurlar...” buyurmaktadır. Bu ayette geçen “veya Müslüman olurlar” ifadesi mürtetle alakalıdır ve ayetin mürtet hakkında nazil olduğu söylenmektedir. Hz. Peygamber’in “*Kim dinini değiştirirse onu öldürün*” hadisi de sünnetten delil kabul edilmiştir. Mürtedin öldürülmesiyle alakalı Hz. Ali, İbn Mes’ûd ve Muaz’dan nakiller bulunmaktadır.⁶⁵ Mürtede tanınan süre hakkında; Ebu Hanife ve Ebu Yusuf, mürtet süre istesin veya istemesin devlet başkanının mürtede üç gün fırsat vermesinin müstehap olduğunu; İmam Şafii ise bu üç gün mühlet verilmesinin zorunlu olduğunu zikretmiştir.⁶⁶ Hanefiler dışında diğer üç mezhebe göre üç gün mühlet vermek vaciptir.⁶⁷ Mürted, kelime-i şahadetle birlikte İslam dini dışındaki tüm inançlardan uzak kaldığını söyleyerek tövbe ettiği takdirde o kişi serbest bırakılır.⁶⁸

Ebu Hanife’ye göre dinden çıkan kadın öldürülmez; hapsedilir. Tekrar dine dönmesi için zorlanır. Küçük aralıklarla hapisten çıkarılır ve otuz dokuz kırbaç vurulduktan sonra tekrar hapse konulur. Bu durum, İslam’a dönünceye ya da ölünceye kadar devam eder.⁶⁹ İmam Şafii’ye göre ise mürtet olan kadın tekrar dinine dönmezse öldürülür.⁷⁰ İrtidat suçu ile ilgili farklı görüş ve uygulamalar bu eylemin cezasının farklı zaman ve koşullara göre yargıcın uygun gördüğü tazir cezası olduğu da söylenebilir.⁷¹

Mürtet, kendisine İslam daveti ulaşan kâfir hükmündedir.⁷² Mürtede katil cezasının verilmesinin amacı da küfürde ısrar eden kişinin kendisini İslam’a karşı savaş açan kişi konumuna sokmasıdır. Mürtedin bu tavrının engellenmesi için de kendisine öldürülme cezası verilmektedir. Bakara 2:191’de “*Onları nerede yakalarsanız öldürün ve sizi çıkardıkları yerden siz de onları çıkarın. Fitne, adam öldürmekten daha kötüdür. Yalnız, Mescid-i Haram yanında onlar sizinle savaşmadıkça siz de onlarla savaşmayın. Ama sizi öldürmeye kalkıştırlarsa, hemen onları öldürün. İşte kâfirlerin cezası böyledir.*” buyuran Allah (c.c.) İslam’a karşı savaş açanlarla savaşma emrini vermiştir. Bu ayette savaşma emrinin illetinin küfür olduğu açıktır. Mürtet de kâfir konumunda olduğu için

⁶⁵ Serahsi, *Mebcut*, 10: 182-184; Ebû Bekr Şemsü'l-eimme Muhammed b. Ahmed b. Sehl Serahsi, el-*Mebcut*, (Kahire: Matbaatü's-Saade, 1331), 5: 98-99.

⁶⁶ Serahsi, *Mebcut*, 10: 183; Serahsi, el-*Mebcut*, 5: 99.

⁶⁷ İnce, “Ridde”, 35: 89.

⁶⁸ Serahsi, *Mebcut*, 10: 184; Serahsi, el-*Mebcut*, 5: 99.

⁶⁹ Abdülganî b. Talib b. Hammade ed-Dımaşki el-Hanefî Meydani, *el-Lübâb fî şerhi'l-Kitâb: Dirâse ani'l-Lübâb ve Muhtasari'l-Kudûri*, thk. Sâid Bekdâş, 2. Baskı (Beyrut: Darü'l-Beşairi'l-İslamiyye, 2014), 3: 148-149.

⁷⁰ Serahsi, *Mebcut*, 10: 202; Serahsi, el-*Mebcut*, 5: 109.

⁷¹ Aydın, “Kur’an Açısından Dinden Dönme (İrtidat) ve Cezası, 963.

⁷² Serahsi, *Mebcut*, 10: 223.

irtidat suçunun cezasının öldürülme olduğu anlaşılmıştır.⁷³ Mürtedin dünyevi cezasının gerekçesini Müslümanlara savaş açma tehlikesine bağlayan Hanefilere göre eğer mürtedde fikirleriyle etkili ve yandaşları da varsa irtidat eden kadın da ölüm cezasına çarptırılır.⁷⁴ Mürtedin cezalandırılması hususunda, Müslüman fakihlerin mürtede hangi cezanın verileceği konusunda aralarında görüş ayrılığı olduğunu fakat mürtedin cezalandırılması konusunda ise aralarında görüş birliği olduğunu söylemek mümkündür.

1.3.2.3. İrtidatın Nikâha Etkisi

Mürtedin ittifakla batıl kabul edilen tasarruflarından biri nikâhtır.⁷⁵ İrtidat, nikâhı haram kılan bir durumdur.⁷⁶ Çünkü mürtet olan kişi herhangi bir dine bağlı sayılmamaktadır. Bu sebeple mürtedin -ister kendisi gibi mürtet olsun- herhangi bir kadınla nikâh akdi sahih değildir.⁷⁷

İslam'dan çıkan bir erkeğin ne mürtet ne Müslüman ne de kâfir bir kadınla evliliği caiz değildir. Mürtet sahip olduğu inancı terk etmiştir. Yeni sahip olduğu inanç üzerine kalmasına da izin verilmemektedir. Bu sebeple mürtedin dini yoktur. Nikâh akdinin de din esasına dayanması hasebiyle mürtedin evliliği caiz değildir.⁷⁸

Mürtetle ilgili bu hükmün sebepleri şu şekilde açıklanmıştır: Neslin devamı nikâh ile gerçekleşir. Bu sebeple nikâh akdi devamlılık üzerine kurulur. Fakat mürtede, irtidat sebebiyle ölüm cezası verileceği için kendisi hakkında nikâh meşru değildir. Mürtet, irtidat sebebiyle ölümü hak etmektedir. Mürtede ölüm cezası verilmeden önce üç gün süre verilir ki bu süre içinde düşünsün ve şüphelerini gidersin. Mürtet bu süre zarfı içinde ölü hükmünde olacağından nikâh akdi geçerli değildir. Aynı şekilde irtidat eden kadın da düşünüp şüphelerini gidermekle sorumludur. Bunun dışında herhangi bir şeyle ilgilenmesi yasaktır. Ayrıca bu kadın irtidat sebebiyle kendisiyle evlenilmesi yasak olan kadınlar kategorisine dâhil olmuştur.⁷⁹

⁷³ Serahsi, *Mebcut*, 10: 205.

⁷⁴ İnce, "Ridde", 35: 89.

⁷⁵ İbn Abidin, *Reddü'l-muhtar ale'd-Dürri'l-muhtar*, 4: 66.

⁷⁶ Ebû Bekr Ahmed b Alî Râzî Cessâs, *Şerhu Muhtasari't-Tahâvî fi'l-fikhi'l-Hanefî*, thk. İsmetullah İnaletullah Muhammed, 2. Baskı (Beyrut: Dârü'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 2010), 4: 358.

⁷⁷ İbn Abidin, *Reddü'l-muhtar ale'd-Dürri'l-muhtar*, 4: 68.

⁷⁸ Serahsi, *Mebcut*, 10: 76; Serahsi, *el-Mebcut*, 5: 47.

⁷⁹ Serahsi, *Mebcut*, 10: 76-77; Serahsi, *el-Mebcut*, 5: 49.

Kadın veya erkek olması ya da zifaktan önce ya da sonra olması fark etmez; riddenin nikâhı iptal edeceği hususunda fakihler ittifak etmiştir. Fakat ayrılığın ne zaman gerçekleşeceği hususunda ihtilaf mevcuttur.⁸⁰

Hanefî, Şafîî, Maliki ve Hanbelî mezhebine göre Müslüman olan çiftten irtidat eden taraf erkek olur ise karısı kendisinden talâk-ı bâin ile boş olmaktadır.⁸¹ Erkeğin tek taraflı iradesi ile evliliğe son vermesine *talak* denilmektedir.⁸² Ayrırıcı boşama, iddet içinde iken kendiliğinden dönülmeyen boşama diye adlandırılan talak, *talâk-ı bâin* olarak adlandırılmaktadır. Bâin talak neticesinde:

- Evlilik birliği derhal sona erer.
- Eşler birbirine yabancı olurlar.
- İddet içinde ya da bittikten sonra erkek karısına dönmek isterse karısının başka bir erkekle yeni bir nikâh akdi yapması gerekmektedir.⁸³

Ayrıca evliliğin kuruluşu sırasında bulunan veya eşlerden birisinin dinden çıkması gibi sonradan meydana gelen bir bozukluk sebebiyle evlilik akdinin iptaline *fesih*; hâkimin evliliğe son vermesine ise *tefrik* denir.⁸⁴

Hanefî fakihi Serahsî, Müslüman bir erkek irtidat ettiği zaman, ister karısı Müslüman veya ehlikitap olsun ister irtidat zifaktan önce ya da sonra olsun fark etmez, karısının kendisinden talâk-ı bâin ile boş olacağını söylemektedir.⁸⁵ Ebu Hanife ve Ebu Yusuf, kadının irtidadı durumundaki ayrılığın talak olmadan; İmam Muhammed ise ayrılığın talak ile olduğu görüşlerine sahiptir.⁸⁶

İmam Şafîî'ye göre irtidatın zifaktan önce ve zifaktan sonra gerçekleşmesi, durumu değiştirmektedir. Eğer erkek zifaktan önce irtidat ederse eşi talâk-ı bâin ile boş olur. Çünkü zifaf ile nikâh kuvvetlenmemiştir ve din ayrılığı çiftin arasının ayrılmasına sebep olmaktadır. Fakat irtidat, zifaktan sonra gerçekleşirse o zaman ayrılık iddetin sona ermesine bağlıdır. Çünkü zifaf ile nikâh kuvvetlenmiştir ve din ayrılığı başka bir sebep olmadığı müddetçe ayrılığı gerektirmez. Ancak iddet müddeti sona erdiği zaman eşler

⁸⁰ Fuzeilat, *Ahkâmü'r-ridde ve'l-mürteddin*, 397.

⁸¹ Samarraî, *İslam Fıkıhında Mürted'in Tabi Olduğu Hükümler*, 289.

⁸² Ahmet Yaman, *İslam Aile Hukuku*, 3. Baskı (Konya : Yediveren, 2002), 60.

⁸³ Yaman, *İslam Aile Hukuku*, 70-71.

⁸⁴ Yaman, *İslam Aile Hukuku*, 60.

⁸⁵ Serahsî, *Mebcut*, 10: 77; Serahsî, *el-Mebcut*, 5: 49.

⁸⁶ Serahsî, *Mebcut*, 10: 72; Serahsî, *el-Mebcut*, 5: 46.

arası tefrik olunur. Çünkü tefrik için din ayrılığı ile beraber diğer sebep iddet süresinin dolmuş olmasıdır.⁸⁷

Hanefiler konuyu şöyle hülasa eder: İrtidat başlangıçta nikâh akdinin yapılmasına engel bir durumdur. İrtidatın nikâhtan sonra meydana gelmesi de tek başına eşlerin arasını ayırmayı gerektiren bir sebeptir. Bu durum eşlerin arasında mesela sütkardeşliği gibi nikâha engel olan bir durumun sonradan ortaya çıkmasına benzetilmiştir.⁸⁸

Tabiin neslinin ileri gelenlerinden İbn-i Ebî Leyla, -zifaktan önce veya sonra olsun fark etmez- karı-kocadan birinin irtidadı halinde ayrılığın gerçekleşmediğini; bu durumda mürtedin tövbeye davet edilmesi gerektiğini ve tövbe etmesi halinde nikâhın devam edeceğini söylemiştir.⁸⁹ Hanefiler, ayrılığın irtidat ile gerçekleştiğini, mürtedin tövbe edip tekrar İslam'a girmesi ile ayrılığın ortadan kalkmayacağını söyler.⁹⁰ İmam-ı Şafii, zifaktan sonra gerçekleşen irtidat durumunda ayrılığın irtidat anında değil iddet süresinin bitiş anında gerçekleştiğini bu takdirde ise kadının talak ile değil fesih ile boş olmuş olduğunu söylemektedir. Eğer erkek, iddet süresinde tövbe edip eşine dönerse nikâh devam eder. Eğer iddet süresi sona ererse talâk-ı bâin gerçekleşmiş olur ve erkek eşiyile kesinlikle münasebette bulunamaz. İddet süresinden sonra erkeğin tekrar Müslüman olması durumu değiştirmemektedir.⁹¹ İmam Malik, erkeğin irtidadı ile talâk-ı bâin ile boşamanın gerçekleştiğini, iddet içinde tekrar Müslüman olsa da kadına geri dönemeyeceği görüşüne sahiptir.⁹²

Ebu Hanife ve İmam Malik şu görüşleri savunmaktadır: İrtidat, nikâhın feshini gerektiren bir durumdur. İrtidatın zifaktan önce veya sonra olması arasında bir fark yoktur. Boşanma işleminin derhal yapılması gerekmektedir. İmam Şafii ise şu görüşü savunmaktadır: Boşanma iddetin bitmesine bağlıdır. Mürtet, iddet müddeti içinde Müslüman olur ise nikâh baki olur. Eğer mürtet iddet süresi içinde Müslüman olmaz ise iddet süresi bittiği an talâk-ı bâin vaki olmaktadır. İrtidatın zifaktan sonra meydana gelmesi ile boşanma talâk-ı ric'ide (iddet içinde iken dönülebilir boşama) olduğu gibi iddet süresine bağlı bir durum olmuştur.

⁸⁷ Serahsi, *Mebcut*, 10: 77; Serahsi, *el-Mebcut*, 5: 49.

⁸⁸ Serahsi, *Mebcut*, 10: 77; Serahsi, *el-Mebcut*, 5: 49.

⁸⁹ Fuzeylat, *Ahkâmü'r-ridde ve'l-mürteddin*, 400; Samarraî, *İslam Fıkhdında Mürted'in Tabi Olduğu Hükümler*, 290.

⁹⁰ Samarraî, *İslam Fıkhdında Mürted'in Tabi Olduğu Hükümler*, 291.

⁹¹ Samarraî, *İslam Fıkhdında Mürted'in Tabi Olduğu Hükümler*, 291-292.

⁹² Fuzeylat, *Ahkâmü'r-ridde ve'l-mürteddin*, 399.

Eğer kadın zifaftan önce irtidat ederse Hanefiler ve Hanbelîlerden İbn Kudâme'ye göre kadının mehir hakkı bulunmamaktadır. İmam Şafii'ye göre de ayrılığa sebep olan kadın olduğu için kadının mehir almaya hakkı yoktur. Eğer zifaftan önce irtidat eden erkek ise kadın talâk-ı bâin ile boş olur fakat kocası kadına mehrin yarısını verir. Eğer kadın zifaftan sonra irtidat eder ise Hanefî, Şafii ve Hanbelîlere göre kadının mehir hakkı yoktur fakat iddet beklemesi gerekir. Fakat zifaftan sonra irtidat eden koca olur ise kadına mehrini vermesi gerekmektedir.⁹³

Hanefilere göre, eşler birlikte irtidat ettiklerinde istihsânen nikâhları devam eder. İmam Züfer, kıyas gereği aralarının ayrılması gerektiği görüşündedir. Nasıl ki irtidat başlangıçta nikâha engel bir durum ise nikâhın devamına da engel bir durumdur. Hanefiler bu konu da kıyası terk ederek istihsânen nikâhın devam edeceği hükmünü vermişler ve görüşlerine de şu olayı delil getirmişleridir: Benû Hanife kabilesi zekât vermekten kaçındıkları için irtidat etmişlerdir. Hz. Ebu Bekir onları tövbeye davet etmiştir. Tövbe ettikten sonra da hiçbirine nikâhlarını yenilemelerini emretmemiştir. Sahabelerden de böyle bir emir vaki olmamıştır.⁹⁴

İkisi de Hıristiyan olan çiftten koca Müslüman olup kadın Yahudiliğe geçerse çiftin nikâhı devam eder. Çünkü Müslüman erkek ve ehlikitap kadının nikâhı sahihtir. Karısı Mecusi olan bir erkek Müslüman olsa ve daha sonra irtidat etse o zaman karısından ayrılmış olur. Şöyle ki erkek Müslüman olduğunda hâkim ayırmadığı müddetçe nikâh devam etmekte idi. Ayrıca kadın Müslüman olduğu takdirde de nikâh devam edecek idi. Fakat nikâh devam ederken erkeğin irtidat etmesi ayrılığı gerektirmektedir. Mecusi bir kadın Müslüman olsa ve sonrasında irtidat etse hüküm yine aynıdır yani kocasından ayrılmış olmaktadır.⁹⁵

1.3.2.4. Gayrimüslim Eşlerden Birinin Müslüman Olması Halinde Nikâhın Durumu

Karısı ehlikitap olan zimmî bir erkek Müslüman olursa aralarındaki nikâh bakidir. Çünkü erkek Müslüman olduktan sonra da böyle bir nikâh sahihtir. Dolayısıyla baştan sahih olan nikâh devamında da sahih olacaktır. Eğer kadın ehlikitap değilse kadına İslam'a girmesi teklif edilir. Teklif gerçekleşinceye kadar nikâh devam eder. Eğer

⁹³ Samarraî, *İslam Fıkhdında Mürted'in Tabi Olduğu Hükümler*, 298-299.

⁹⁴ Serahsi, *Mebcut*, 10: 77-78; Serahsi, *el-Mebcut*, 5: 49.

⁹⁵ Serahsi, *Mebcut*, 10: 78; Serahsi, *el-Mebcut*, 5: 50.

tekliften sonra Müslüman olursa nikâh sahih olarak devam eder. Eğer kadın Müslüman olmazsa çiftin arası ayrılır.⁹⁶

Kocası gayrimüslim olan bir kadın –erkeğin ehlikıtap olup olmaması aynıdır- Müslüman olursa kocasına İslam’a girmesi teklif edilir. Kocasına teklif gerçekleşinceye kadar kadın onun karısıdır. Tekliften sonra erkek Müslüman olursa o zaman nikâh devam eder. Eğer Müslüman olmaz ise o zaman çiftin araları ayrılır. Bu konuda zıfaftın gerçekleşip gerçekleşmemesi dikkate alınmaz. Hanefilerin bu konudaki delilleri ise şu örneklerdir: Hz. Ömer zamanında bir tane kadın lider Müslüman olur. Bu durumda Hz. Ömer (r.a.), kadının kocasına İslam’a girmesinin teklif edilmesini, kabul etmediği takdirde ise aralarının ayrılmasını emreder. Hz. Ali (r.a.) zamanında ise bir tane erkek lider Müslüman olur. Hz. Ali de, liderin karısına İslam’ın teklif edilmesini kabul etmediği takdirde aralarının ayrılmasını emretmiştir.⁹⁷

İmam Şafii (r.a.) konuyla alakalı şu görüşe sahiptir: Kadın zıfaftan önce Müslüman olmuş ise o zaman eşlerin arası ayrılır. Çünkü zıfaftan önce nikâh kuvvetlenmemiştir. Din ayrılığı başlangıçta nikâha mani olduğu için çiftin arası ayrılır. Eğer zıfaftan sonra Müslüman olmuş ise ayrılık iddet süresinin sona ermesine bağlıdır. Çünkü zıfaftan sonra nikâh kuvvetlenmiştir. Sırf din ayrılığı, tefrik için bir sebep olmayıp iddet süresinin nihayete ermesiyle ayrılık meydana gelir. Gayrimüslim eşe Müslüman olması teklif edilmez. Çünkü zimmet akdiyle kendilerine din hürriyeti verilmiştir.

Eğer kadın Müslüman olmaktan kaçınırsa ve hâkim aralarını zıfaftan önce ayırır ise kadının mehir almaya hakkı yoktur. Eğer zıfaftan sonra ayırmış ise iddet müddeti içinde de nafakaya hakkı yoktur. Çünkü ayrılık, kadının küfürde ısrar etmesi sebebiyle gerçekleşmiştir. Kâfir olan kadın, Müslüman erkeğe uygun değildir. Ayrılığın kadının boşamaya yetkisi olmaması sebebiyle talak olmaksızın gerçekleştiği konusunda ittifak vardır.⁹⁸

Eğer erkek Müslüman olmaktan kaçınırsa ve çiftin arası zıfaftan önce ayrılmış ise erkek kadına mehrin yarısını verir. Zıfaftan sonra ayrılmış ise iddet müddeti içinde kadına nafaka verilir. Çünkü ayrılık erkek sebebiyle gerçekleşmiştir. Ayrılığın talak ile mi yoksa talaksız mı gerçekleştiği konusunda ihtilaf vaki olmuştur. Ebu Hanife ve İmam

⁹⁶ Serahsi, *Mebcut*, 10: 72; Serahsi, *el-Mebcut*, 5: 45.

⁹⁷ Serahsi, *Mebcut*, 10: 72; Serahsi, *el-Mebcut*, 5: 45-46.

⁹⁸ Serahsi, *Mebcut*, 10: 72; Serahsi, *el-Mebcut*, 5: 46.

Muhammed'e göre ayrılık talak yoluyla olmuştur. Ebu Yusuf'a göre ise ayrılık talak olmaksızın gerçekleşmiştir.⁹⁹

Eğer eşler beraber irtidat edip tekrar beraber Müslüman olmuşlar ise; Ebu Hanife bu durumda nikâhın fesih olunmayacağını söyler. Çünkü aralarında din ayrılığı olmamıştır. Bu durum aynı anda Müslüman olan karı-kocanın evliliklerinin devam etmesine benzemektedir. İmam Şafii, beraber irtidat eden eş iddet süresi dolmadan tövbe edip tekrar beraber Müslüman olurlar ise nikâhlarının devam edeceğini söylemektedir. Malikilere göre eşler beraber irtidat edip tekrar beraber Müslüman olurlar ise koca karısıyla evliliğe devam edebilir.¹⁰⁰

1.3.2.5. İslam Hukukuna Göre Müslüman-Mürtet Evliliği

İslam âlimleri Bakara 2:221 ayetini, evlilik sonrasında eşlerden birinin İslam'dan çıkarak şirke düşmesi=irtidat etmesi halinde evliliğin sona ereceği hususunda da delil kabul etmişlerdir.

İrtidatın da küfür kapsamında bulunması ve irtidat eden şahsın kâfir olarak nitelenmesi kâfirlerle Müslüman evliliğinin baştan yasaklandığı gibi, evlilik esnasında irtidat eden kâfir eşle evlilik de yasaklanmaktadır. Mürtet birisi ile Müslüman erkek ve kadın baştan evlenemeyeceği gibi; evlilik içerisinde eşlerden birinin irtidat etmesi durumunda da, bu evliliğin devam edemeyeceği naslardan anlaşılan bir durumdur. Ancak, nikâh sonrasında gerçekleşen irtidat sebebiyle evliliğin hangi zamandan itibaren son bulmuş sayılacağına içtihat farklılıkları bulunmaktadır. Birleşme öncesindeki irtidat sebebiyle, evliliğin derhal son bulacağına benimsenmesi yanında cinsel birleşme sonrasındaki irtidatların; derhal ya da iddet müddeti bekledikten sonra evliliği sonlandıracağı şeklinde farklı görüşler bulunmaktadır. Ayrıca, eşlerden birinin irtidadı nedeniyle ayrılmaları gereken çiftlerin bu hükmü (fiilen evliliğe son vermeyi) uygulamamaları halinde devlet gücüyle, bu evliliğin sonlandırılacağı kabul edilmektedir.¹⁰¹

Mümteherine 60:10'de Müslüman olup, küfür diyarını terk ederek İslam ülkesine sığınmış bulunan kadımla, küfür diyarında kalan ve kâfir olan erkeğin evliliğe devamı yasaklanmıştır. Ayrıca ayetin devamında ise; “*kâfir kadınlarla evliliğe devam etmeyin...*” şeklinde bir yasaklama bulunmaktadır. Buradaki kâfir kadınlar; irtidat

⁹⁹ Serahsi, *Mebcut*, 10:72; Serahsi, *el-Mebcut*, 5:46.

¹⁰⁰ Samarraî, *İslam Fıkında Mürted'in Tabi Olduğu Hükümler*, 294.

¹⁰¹ Dalgın, *İslam Hukukuna Göre Müslüman Gayr-i müslim Evliliği*, 170.

ederek, İslam diyarını terk edip küfür ülkesine sığınan ya da küfür diyarında oturmayı tercih ederek, Müslüman kocasına tabi olup İslam ülkesine gelmekten kaçınan kâfir kadınlar şeklinde de anlaşılmıştır.¹⁰²

Müslüman olmayan eşlerden birinin Müslüman olması durumunda, Müslüman olmayı kabul etmeyen eş ile aralarının derhal ayrılması icap etmektedir. Bu durumda, İslam'ı kabul eden erkeğin, İslam'ı kabul etmeyen eşi ile evliliğe devam edip etmeme kararının kendisinin alacak olması gibi; Müslüman olmuş bayanın da, eski kocası ile evliliğe devam edip etmemede muhayyer bırakılması gerektiği şeklinde de bir görüş bulunmaktadır. İslam Hukukçusu Nihat Dalgın bu görüşün herhangi bir nasla çelişmediğini, bu durumun, Sünnet ve ilk halifelerin uygulamalarına uygun bir anlayış olduğunu, ayrıca bunun mürsel maslahat için güzel bir örnek teşkil ettiğini ifade etmiştir. Bunun sebebi ise bu yaklaşımın Müslüman kişi ve topluma bir zararının söz konusu olmamasıdır. Bunun aksine, ihtida eden kişi yanında İslam toplumu için de maslahat içermektedir.¹⁰³

1.3.3. Müslüman-Ehlikıtap Evliliği

1.3.3.1. Ehlikıtabın Tanımı ve Kapsamı

Evvela *Ehlikıtap* kelimesinin lügat ve terim manalarını ele alacak olursak; *ehlikıtap* tabiri “*ehil*” ve “*kıtap*” kavramlarından mürekkep bir tamlamadır. Lügatte “*kıtaplı*”, “*kıtap sahibi olanlar*”, “*indirilmiş ilahi bir kıtaba inananlar*”, “*Tevrat, Zebur, İncil ve Kur'an gibi bir kıtabı olanlar*” manalarına gelmektedir.¹⁰⁴

“*Ehlikıtap*” kavramı hakkında yapılan tariflerden birkaçı ise şunlardır:

1. Ehlikıtap, Yahudi ve Hıristiyanlarla sınırlandırılmaksızın son ilahi din İslam dışında ilahi bir dine inanan; Hz. Peygamber dışında herhangi bir Peygamber'e inanan; Tevrat, Zebur, İncil ve Hz. İbrahim'e verilen suhuf gibi Kur'an dışında kitabı olana denir.
2. Ehlikıtap, değişik fırkalarıyla beraber Hıristiyan ve Yahudilerdir.

¹⁰² Dalgın, *İslam Hukukuna Göre Müslüman Gayr-i müslim Evliliği*, 35.

¹⁰³ Dalgın, *İslam Hukukuna Göre Müslüman Gayr-i müslim Evliliği*, 273.

¹⁰⁴ Remzi Kaya, *Kur'an-ı Kerim'e Göre Ehl-i kıtap ve İslam: Ehl-i kıtap, Dinler ve İslam Dini* (Ankara: Altunkalem Yayınları, 1994), 70; Remzi Kaya, “Ehl-i Kıtap”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV İslam Araştırmaları Merkezi, 1994), 10: 516.

3. Ehlikitap, Kur'an-ı Kerim'e göre Yahudi, Hıristiyan ve Sâbiîlere verilen bir isimdir. Çünkü onlar kutsal bir kitaba sahiptirler.¹⁰⁵

Ehlikitap kavramı Kur'an-ı Kerim'de 31 yerde geçmektedir. Ehlikitapla aynı manada olan “*ehli zikir*” ve “*ehli ilim*” kavramları ile Kur'an-ı Kerim'de, İslam'dan önceki ilahi dinler, “*Ehli İncil*” terimiyle de bizzat Hıristiyanlar kast olunmuştur.¹⁰⁶

Ehlikitapla ilgili hükümlerin zikredildiği yerlerde konunun ayrıntısı ve çeşidine göre ehlikitap kavramı yerine kullanılan bazı kavramlar bulunmaktadır. Bu kavramlardan kısaca bahsetmek yerinde olacaktır.

- a. Kitabi, Kitabiyye:** Ehlikitap olan erkek için *kitabi*, ehlikitap olan kadın için *kitabiyye* tabirleri de kullanılmıştır.
- b. Zimmî, Zimmiyye:** Müslüman olmayıp, Müslümanlarla yaptıkları antlaşma gereği İslam ülkelerinde oturabilen kimselere *zimmî*, kadınlara ise *zimmiyye* denilmektedir. “*Ehli zimmet*” tabiri bu kimseler için kullanılmaktadır. Zimmîler ehlikitap olabildikleri gibi, ehlikitap harici dinlere de mensup olabilirler. Fıkıhın en çok muhatap aldığı, Müslüman dışındaki insanlar, zimmîlerdir.
- c. Müste'min (Müste'men):** Eman isteyip bunu elde eden kişiye *müste'min*, kendisine eman verilmiş kimseye de *müste'men* denilmektedir. Bu kavramlarla İslam ülkesine geçici olarak izinle girmiş, Müslüman olmayan yabancı ülke vatandaşları kastedilmektedir. Hususi haklar bakımından zimmîler gibi olan müste'minler ile ilgili hükümler özel olarak “müste'min” tabiriyle zikredilmektedir.
- d. Harbî, Harbiyye:** Ehlikitap ya da müşrik olsun, İslam'ın davetine olumlu cevap vermemiş, kendileriyle herhangi bir antlaşma yapılmamış, kendilerine eman da verilmemiş, İslam hukukunun uygulanmadığı ülke vatandaşlarına *harbî*, kadınlarına da *harbiyye* denilmektedir. Harbîlerle, ülkeleri itibariyle sulh ya da savaş halinde bulunulabileceğinden hepsine aynı nazarla bakılmamalıdır. Harbîlerle ilgili hükümler, daha çok siyasi ilişkiler konularında yoğunlaşmakta olduğu için hükümlerde “harbî” kaydı geçmektedir. Harbî, müste'min; müste'min de harbî haline gelebilir.

¹⁰⁵ Yusuf Fidan, *İslam'da Yabancılar ve Azınlıklar Hukuku* (Konya: Ensar Yayıncılık, 2005), 2.

¹⁰⁶ Kaya, *Kur'an-ı Kerim'e Göre Ehl-i Kitap ve İslam*, 72; Kaya, “Ehl-i Kitap”, 10: 516.

- e. **Kâfir:** Kur'an-ı Kerim'de ehlikitabın kâfir olarak nitelendiği ayetler mevcuttur. Nitekim Bakara 2:105'de "*Kitap ehlinden ve Allah'a ortak koşanlardan olan o kâfirler, size Rabbinizden bir hayr indirilmesini istemezler. Allah ise rahmetini dilediğine bahşeder. Allah, çok lütuf sahibidir.*"; Beyyine 98:1'de "*Kitap ehlinden olan ve Allah'a ortak koşan o inkarcılar, kendilerine apaçık bir delil gelinceye kadar –dinlerinden- ayrılacak değillerdi*" manasında (... اللذين كفروا من (أهل الكتاب والمشركين...) "*ehlikitaptan kâfir olanlar*" nitelemesi geçmektedir. Fakat kâfir kelimesinin daha kapsamlı olup içine hem ehlikitabın hem de müşriklerin girdiğini söylemek mümkündür. Kitabî olma şartı aranmayan hükümlerde kâfir kelimesinin kullanıldığı olmuştur. Bu takdirde kâfir kavramıyla hem zimmî hem de ehlikitap kavramları karşılanmaktadır.
- f. **Gayrimüslim:** Fıkıhta ehlikitapla ilgili hükümler "gayrimüslim" tabiriyle de verilmektedir. Gayrimüslim tabiri "kâfir" kelimesiyle yakın manada olmakla beraber "müşrik" ve "mürtet" tabirlerini de içermektedir. Bu sebeple Müslüman olmayan herkes gayrimüslim teriminin kapsamına girmektedir.
- g. **Müşrik:** "Müşrik" kavramının geçtiği bazı yerlerde gayrimüslim ya da ehlikitaba ait hükümler kastedilebilmektedir. Özellikle aile hukuku ve cizye gibi konularda müşrik kavramına sıkça rastlanıldığı söylenmektedir.¹⁰⁷

İslam hukukçusu Prof. Dr. Orhan Çeker, fıkha göre insanın din ve vatandaşlık açısından şu şekilde tasnif edildiğini belirtmiştir: Din açısından insan; ehlikitap, müşrik ve mürtet olmak üzere üç kısma ayrılır. Vatandaşlık açısından insan; Müslüman, zimmî, müste'min ve harbî olmak üzere dörde ayrılır.¹⁰⁸ Biz çalışmamızda din açısından yapılan tasnif ile ilgilenmekteyiz. Çalışmamızın ileriki aşamasında gayrimüslim gruplar çerçevesine dâhil olan kâfir, müşrik ve mürtet kavramlarını konumuz bağlamında daha geniş bir açıdan değerlendireceğiz.

Bir topluma "ehlikitap" denilebilmesi için o toplumun sahip olması gereken inanç özellikleri şu şekilde sıralanmaktadır:

1. Ehlikitabın ilk vasfını Allah inancı oluşturmaktadır.

¹⁰⁷ Fidan, *İslam'da Yabancılar ve Azınlıklar Hukuku*, 8-12.

¹⁰⁸ Bu bilgiye 29.08.2019 tarihinde Prof. Dr. Orhan ÇEKER ile yapmış olduğumuz telefon görüşmesi neticesinde ulaştık.

2. Az ya da çok tahrif olsa da ilahi vahiy izlerini taşıyan, o toplumun yaşamlarını ve ibadetlerini düzenlemesini sağlayacak bir kitabın olması gerekmektedir.
3. Allah'ın dinini insanlara tebliğ edip onu teybin ve temsil eden peygamberlerdir. Bir dinin *ilahî* vasfını kazanabilmesi için o dinin Yüce Allah tarafından gönderilip peygamber vasıtasıyla da insanlara ulaşması gerekmektedir. Dolayısıyla peygambersiz ve kitapsız bir din düşünülmemektedir.
4. İlahi dinleri diğerlerinden ayıran en önemli özelliklerden biri de ahiret inancına sahip olmalarıdır.¹⁰⁹

Kur'an-ı Kerim, bazı ayetlerde kitabi olanlarla müşrikleri ayırıp kitabi olanların Müslümanlara daha yakın olduğunu belirtmektedir.¹¹⁰ Bir toplumun ehlikitap olarak isimlendirilip kendilerine ehlikitap muamelesi yapılması noktasında kıstas, o toplumun yukarıda sıralanan itikadî özellikleri asgari düzeyde haiz olmalarıdır. Bu tespit, hangi dinlerin ehlikitaba dâhil olup olmadığını belirleme konusunda bizlere yardımcı olacaktır.

1.3.3.2. Ehlikitabın Müşrik-Kâfir Tasnifindeki Yeri

Sayılsız ilahlara tapan; Müslüman, Yahudi, Hıristiyan, Sâbiî ve Mecusi olmayan; dini şirk olan Arap putperestleri ve benzerlerine *müşrik* denilmektedir. Ayrıca peygamberi, kitabı ve ilahi kaynaklı bir dini olmayanlar da bu terimle müsemma olmuşlardır.¹¹¹

Müfessirler arasında ehlikitabın müşrik olduğunu savunanlar olduğu gibi, aksini iddia edenler de bulunmaktadır.¹¹² Son devir müfessirlerinden Elmalılı, Bakara 2:221 ayetini tefsirinde müşrikliği *zahiri* ve *hakiki* şeklinde ikiye ayırarak ehlikitap-müşrik ilişkisini şöyle değerlendirmiştir:

Kur'an diline göre müşrik, biri *zahiri* diğeri *hakiki* olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. *Zahiri müşrik*, açıktan açığa Allah'a ortak koşan, birçok ilahın varlığına inanandır. Bu manaya göre ehlikitaba müşrik denilmez. *Hakiki müşrik* ise tevhidi ve İslam dinini yok sayanlar, yani mümin olmayan gayrimüslimlerdir. Bu manaya göre ise Yahudi ve Hıristiyanlar müşrik grubuna dâhil olmaktadır. Çünkü bu gruplar zahirde tevhit inancına

¹⁰⁹ Kaya, *Kur'an-ı Kerim'e Göre Ehl-i Kitap ve İslam*, 76.

¹¹⁰ Kaya, *Kur'an-ı Kerim'e Göre Ehl-i Kitap ve İslam*, 76.

¹¹¹ Kaya, *Kur'an-ı Kerim'e Göre Ehl-i Kitap ve İslam*, 86.

¹¹² Kaya, *Kur'an-ı Kerim'e Göre Ehl-i Kitap ve İslam*, 87.

sahip olduklarını iddia etseler de hakikatte Allah'a çocuk isnat ederler. Şöyle ki Hıristiyanlar, teslise = üçlü birliğe inanırlar ve Mesih Allah'ın oğludur, derler. Yahudiler ise Üzeyir Allah'ın oğludur, derler. Dolayısıyla her iki grup da zahirde müşrik olmasalar bile hakikatte müşriktirler. Bu sebeple müşrik kavramı, özellikle iman kavramının zıddı manasında kullanıldığı zaman ehlikitap dâhil tüm kâfirleri kapsamaktadır. Fakat ehlikitap haricinde, kâfir kavramından daha özel manada kullanıldığı da olmaktadır.¹¹³

Elmalılı, *Bakara 2:221* ayetini tefsirinde *şirk* kavramının, *iman* kavramının zıddı olarak genel manada olduğunu ve “müşrikîn” ve “müşrikât” gruplarının, zahiri ve hakiki tüm müşrikleri yani bütün kâfirleri kapsadığını belirtmiştir. Ayet tefsirinde ehlikitap-müşrik ilişkisi şu şekilde ortaya konulmuştur:

“İman eden erkekler için gerek zahiri gerek hakiki müşrik olan -bu durumda ehlikitap kadınları da bu gruba girmektedir- yani mümin olmayan kadınlar ile evlilik yasaklanmıştır. Bu kadınlar iman ettikleri takdirde mümin erkeklere onlar ile evlilik caiz olmaktadır. Şu bilinmelidir ki müşrik olan kadının yüz güzelliği, hal ve tavırları, terbiye ve nezaketi mümin olan erkeğin hoşuna gitse, o kadına tutulsa ve hayran olsa bile mümin olan bir cariyeye müşrik olan bir kadından daha hayırlıdır. İman eden bir kadın, bir cariyeye bile olsa iman etmesi hasebiyle nikâh ve evlilik için, hür ve güzel görünen kâfir bir kadından çok yüksek derecededir. Bu noktada mümin erkekler için iman etmeyen kadınlarla evlenip yuva kurmak yasaklanmıştır. Bu ayette, “müşrikât” kelimesiyle kasıt, iman etmeyen tüm kâfir kadınlardır. Yine ayette gerek zahiri gerek hakiki olsun müşrik olan ve gerek ehlikitap olsun gerek olmasın iman etmeyen tüm kâfir erkeklerle evlilik yasaklanmıştır. İman ettikleri takdirde o erkeklerle evliliğe cevaz vardır. Velez ki kâfir bir erkeğin hürriyeti, yakışıklılığı, serveti, makam ve mevkisi, kadına karşı muamelesi mümin kadını hayran bıraksın; mümin bir kadını kâfir bir erkekle nikâhlamak yasaktır. Kadın ya da erkek olsun iman etmeyen bir kişi ile evliliğin yasak oluşunun illeti ise iman etmeyen bu kişilerin, kavli ya da fiili olarak inananları, yakıtı insan olan ateşe davet etme ihtimalinin yüksek olmasıdır. Allah ise insanları Cennetine davet etmektedir. Ayetlerini gafil olan insanlara açıklar ki düşünüp akıllarını başlarına alsınlar. Aksi halde o nikâh, nikâh olmayıp zina olur ve bu evlilik iman eden kişiyi şirke sürükler.”¹¹⁴

¹¹³ Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili: Türkçe Tefsir* (İstanbul: Eser Kitabevi, t.y.) 2: 771.

¹¹⁴ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 2: 772.

Ayette haramlığın şiddetine dikkat çekmek için iman etmeyen herkese müşrik denilmiş, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) tebliği sonucunda tevhide kabul etmeyen herkeste zahiren olmasa da hakikaten bir müşriklik bulunduğu ve bu kimselerle nikâhın ateşe atılmak demek olduğu konusunda uyarı yapılmıştır. Fakat *Mâide 5:5* ayeti, ehlikitap kadınlarla evliliğe kerahet ile beraber ruhsat vermiştir. Fakat bu ayette ehlikitap erkeklerle evliliğin yasak olması muhkem bırakılmıştır. “*er-ricâlû kavvâmûne ale'n-nisâi*” ilahi kanunu mucibince kadınlar erkeklere tabiidir. Mümin bir kadının kâfir bir erkekle evlenmesi demek, kadının erkeğin küfür davetine mahkûm olması demektir ki bu durum kadını ateşe atmaktır. Fakat bu tabiiyet erkekler için geçerli olmadığından ihtiyaç halinde ehlikitap kadınlarla evliliğe ruhsat verilmiştir. *Zaruretler miktarınca takdir olunur*, fıkıh kaidesine göre ehlikitabın dışındakiler ile evliliğin hükmü haram olarak bırakılmıştır. “*Hüvellezî haleka leküm mâ fi'l-arzi cemîan sümme istevâ ilessemâi*” ayeti mucibince *mal ve eşyada asıl olan mubahlıktır*. Haramlık delili bulunmağı müddetçe mubahlık ile amel olunur. Burada “*leküm mâ*” içine insanlar, insanların canı ve ırzı dâhil değildir. Bilakis mallardaki ibâh-i asliye, insanların canını, ırzını, hukukunu menfaatlerini muhafaza içindir. Dolayısıyla can ve ırzda asıl olan mubahlık değil haramlıktır. Mubah ya da caiz olduğuna dair bir delil olmadığı müddetçe can ve ırzda tasarruf haramdır. Mubah olduğuna dair delil bulunmadığı için ehlikitap erkeklerle nikâh mümin kadınlara haramdır. Aksi takdirde bu nikâh -mümin bir kadının ehlikitap dâhil müşrik erkeklerle evliliği- nikâh değil zina olmuş olur. Müslüman erkeklerin ehlikitap kadınlarla evliliğinin caiz olduğuna dair delil olmakla birlikte Müslüman kadınların ehlikitap erkeklerle evliliğinin caiz olduğuna dair ne ayet ne hadis hiçbir delil bulunmaktadır.”¹¹⁵

Kur'an-ı Kerim'e bakıldığında müşrikler ve ehlikitap arasında Allah inancı açısından bir benzerlik görülebilir. Müşrikler, Allah'a ulaşmak için puta taptıklarını ileri sürerler. Müşriklerde az da olsa bir Allah inancının varlığı anlaşılacakla beraber onlar putlara tapmaktan vazgeçmemektedirler. Müşriklerin bu durumu, *Müminûn 23:84-90*¹¹⁶ ayetlerinden anlaşılacaktır. Kendilerine arz ve içindekiler kime aittir, arz ve yedi kat semanın Rabbi kimdir, her şeyin mülkiyeti ve yönetimi elinde olan, her şeyi koruyup kollayan fakat korunmaya muhtaç olmayan kimdir, diye sorulduğunda Allah'tır, diye

¹¹⁵ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 2: 773-774.

¹¹⁶ “De ki: “Eğer biliyorsanız, o yeryüzü ve onda bulunanlar kimindir? Allah'ındır, diyecekler. De ki: O halde düşünmüyor musunuz? De ki: O yedi göğün Rabbi ve o ihtişamlı Arşın sahibi de kim? Allah, diyecekler. De ki: O halde korkmuyor musunuz? De ki: Her şeyin hükümrânlığı kimin elinde? O himaye eder; ama ona karşı kimse himaye edilemez. Eğer ilminiz varsa söyleyin! Allah'ındır, diyecekler. De ki: O halde neden büyüleniyorsunuz? Doğrusu biz onlara gerçeği getirdik ve şüphesiz onlar yalancılardır.”

cevap verdikleri fakat buna rağmen yine de yalanladıkları bildirilmiştir. Ehlikitabın zahiren puta tapma durumu olmasa da Kur'an-ı Kerim'de, Yahudi, Hıristiyan ve müşriklerin Allah'a velet isnat ettikleri; melekleri Allah'ın kızları olarak gördükleri; Yahudilerin Hz. Üzeyir'i, Hıristiyanların da Hz. İsa'yı Allah'ın oğlu olarak gördükleri; yine Hıristiyanların Hz. İsa'yı aynı zamanda Allah gördükleri; din adamlarını rab edindikleri bildirilmiştir. Bu ayetlerden ehlikitap ile müşrikler arasında benzer yanlış itikatların olduğu ve ehlikitabın da şirke düşmesinin söz konusu olduğu anlaşılmaktadır.¹¹⁷

Müşriklerde az da olsa bir Allah inancının varlığı olmasına rağmen ahiret, peygamber ve ilahi bir kitap inancı bulunmamaktadır. Hz. Peygamber'i ve Kur'an-ı Kerim'i kabul etmemektedirler. Müşrikler hiçbir ilahi kaynaklı kitabı kabul etmemekle ehlikitaptan ayrılırlar. Dolayısıyla Kur'an'da geçen "müşrik" kelimesiyle ifade edilen topluluğun "ehlikitap" ile ifade edilen toplulukla aynı olmadığı anlaşılmaktadır. Prof. Dr. Remzi Kaya, Hz. Peygamber, Halifeler ve Mezhep imamlarının "ehlikitap" ve "müşrik" kavramlarının ifade ettiği din mensuplarını ayrı olarak değerlendirdiklerini ifade etmiştir.¹¹⁸

Küfür lügatte, *örtmek* demektir. Terim olarak, Hz. Peygamber'in Allah'tan alıp insanlığa tebliğ ettiği ve bizlere tevatür ile ulaşmış esaslardan bir ya da birkaçını inkâr etmek, yalanlamak demektir. İnkâr eden, yalanlayan kişilere de kâfir denilmektedir.¹¹⁹ Aynı fiil kökünden mastar olan "küfür" kavramını İslam âlimleri dörde ayırmaktadır. Allah'ı, peygamberini ve onun getirdiğini kalp ve dille inkâr etmeye *küfr-i inkârî*; kişinin kalben inanmasına rağmen, inancından dolayı makam, mevki ve dünya menfaati elde edemeyeceği için inkâr etmesine *küfr-i inâdî*; kalben bilip dille inkâra *küfr-i cühûd*; kişinin inandığını söyleyip kalbiyle inkâr etmesine *küfr-i nifâk* denilmektedir.¹²⁰ Hz. Peygamber'in geleceğini bilmelerine rağmen peygamberliğini inkâr etmeleri durumunu göz önünde bulundurursak ehlikitabın küfrüne küfr-i cühûd diyebiliriz. Yine inkâr sebeplerinin haset, ihtiras ve dünya menfaati olduğunu göz önünde bulundurursak

¹¹⁷ Kaya, *Kur'an-ı Kerim'e Göre Ehl-i Kitap ve İslam*, 89.

¹¹⁸ Kaya, *Kur'an-ı Kerim'e Göre Ehl-i Kitap ve İslam*, 90.

¹¹⁹ Mustafa Sinanoğlu, "Küfür", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopesi*, (İstanbul: TDV İslam Araştırmaları Merkezi, 2002), 26: 533-534; Ahmed Saim Kılavuz, *Anahatlarıyla İslam Akaidi ve Kelama Giriş*. (İstanbul: Ensar Neşriyat, 1993), 40.

¹²⁰ Kılavuz, *Anahatlarıyla İslam Akaidi ve Kelama Giriş*, 41-42.

ehlikitabın küfrünün küfr-i inadî olduğunu söyleyebiliriz. Allah, *Mâide* 5:72'de¹²¹ “Allah, Meryem’in oğlu mesihdir.” ve *Mâide* 5:73'de¹²² “Allah, için üçüncüsüdür” diyenlerin kâfir olduğunu; *Tövbe* 9:30'da¹²³ Yahudilerin Üzeyir'in Allah'ın oğlu olduğunu; Hıristiyanların da Hz. İsa'nın Allah'ın oğlu olduğunu iddia etmeleriyle haktan batıla çevrildiklerini bildirmiştir. Bu bildirimler bağlamında ehlikitabın Allah, peygamber, ahiret, kitap gibi itikadî noktada küfre düştükleri sonucuna ulaşmak mümkündür.¹²⁴

Son olarak Müşriklerin ve Ehlikitabın durumunu kıyaslayacak olursak ehlikitap, Hz. Peygamber ve Kur'an'ı kabul etmezler. Müşrikler ise tüm ilahi dinleri ve bu dinlerin getirilerini kabul etmemektedirler. Fakat buna rağmen İslam, ehlikitabı muhatap alarak bu gruba sıcak bakmıştır. Çünkü ehlikitap, puta tapmamakta ve tahrif olursa da içlerinden Allah, peygamber, kitap, ahiret ve melekleri kabul etmeye yatkın mutedil kişilerin olması ihtimali bulunmaktadır.¹²⁵

1.3.4. Dünya Dinleri

Hz. Peygamber'in, ilahi vazifesini ifa ettiği devirde, dünyada çeşitli dini gruplar mevcut idi: Dinsiz, Putperest, çok tanrıcı, Budist, Mecusi=Zerdüş, Brahmanist, Yıldızlara tapan, Yahudi ve Hıristiyan toplulukları bunların başında gelen dinlerdedir.¹²⁶ Kur'an-ı Kerim'de dünyada cemaati bulunan altı dinden bahsedilmektedir: Hac 22:17'de bu dinler toplu olarak şu şekilde zikredilmiştir: “*İman edenler, Yahudiler, Sâbiiler, Hıristiyanlar, Mecusiler, Allah'a ortak koşanlar; Allah kıyamet günü bunların arasını ayıracaktır. Çünkü Allah her şeyi hakkıyla görüp, bilendir.*” Kur'an'ın nazil olduğu dönemde zikredilen bu dinlerin dışında Hinduizm, Budizm, Şintoizm, Caynizm, Konfüçyüsçülük, Taoizm gibi dinlerin de varlığının mevcut olduğu bilgisine ulaştık. Bugün ise dünyada yaygın olan dinler, dinler tarihi açısından *ilkel, milli ve evrensel*

¹²¹ “Allah, Meryem oğlu Mesihdir, diyenler elbette kâfir oldular. Oysa Mesih şöyle demişti; Ey İsrailoğulları! Benim de Rabbim, sizin de Rabbiniz olan Allah'a sadece ibadet ediniz Her kim Allah'a ortak koşarsa, Allah ona cenneti haram etmiştir ve gideceği yer ateştir. Zalimlerin yardımcısı yoktur.”

¹²² “Allah, için üçüncüsüdür, diyenler elbette kâfir oldular. Oysa bir tek ilahtan başka ilah yok. Eğer bu söylediklerinden vazgeçmezlerse, içlerinden kâfir olarak kalanlarına mutlaka acıklı bir azap dokunacaktır.”

¹²³ “Yahudiler; Üzeyir, Allah'ın oğludur, dediler; Hıristiyanlar da, Mesih, Allah'ın oğludur, dediler. Bu onların ağızlarıyla söyledikleri sözlerdir ki, daha evvel Allah'ı inkâr edenlerin sözlerine benzetiyorlar. Allah kahredesi adamlar, nasıl dasaptırıyorlar?”

¹²⁴ Kaya, *Kur'an-ı Kerim'e Göre Ehl-i Kitap ve İslam*, 92.

¹²⁵ Kaya, *Kur'an-ı Kerim'e Göre Ehl-i Kitap ve İslam*, 93.

¹²⁶ Muhammed Hamidullah, *Kur'an-ı Kerim Tarihi : Bir Deneme* (İstanbul: Yağmur Yayınevi, 1965), 27.

olmak üzere üç gruba ayrılmaktadır. Bu üç gruptaki herhangi bir dinin “ehlî kitap” sayılıp sayılmaması konusundaki ölçüt vahye dayalı bir din olup olmamasıdır. Bu bağlamda bu dinleri vahye dayalı olanlar ve vahye dayalı olmayanlar şeklinde iki kısımda incelemek gerekmektedir. İslam bilginleri tarafından da dinlerin *batıl dinler* ve *ilahi dinler* şeklinde ikiye ayrıldığını belirtmek isteriz.¹²⁷

1.3.4.1. İlkel Kabile Dinleri

Günümüzde, Afrika, Avustralya, Pasifik Okyanusu, Cava, Brezilya gibi yerlerde yaşayan; gelişmiş bir hayat tarzına ulaşmamış; geçimini avcılık, balıkçılık ve toplayıcılıkla sağlayan küçük topluluklar *ilkel kabileler* adını almıştır. *Mana*=tabiatüstü görünmeyen güç| *totem*=kabilenin büyük atası kabul edilen ve kendilerine akraba saydıkları hayvan, bitki ve cansız şeylere verilen ad| *tabu*=bir şeyin tabiatüstü ve tehlikeli kudreti| *Yüce Tanrı*=Yaratıcı Tanrı, Yüce bir varlık| *Şaman*=ruhlarla desteklenmiş adam, *büyü*, *efsane*, *ayin* gibi kavramlar ilkel kabile dinleriyle ilgili inancı yansıtmaktadır.¹²⁸

Dinka, Ainu, Maori, Ga, Namba, Pigme, Aynu yaşayan ilkel kabile dinlerine örnek verilebilir. Kutsal bir kitabı ve yazılı bir kaynaklarının olmayışı, diğer tanrı ve ruhlardan farklı Yüce bir Tanrının var olduğu inancı, yaşayan ilkel kabile dinlerinin özellikleri arasındadır. İlkel kabile dinlerinde ruhun çeşitli şekillerde yaşadığına inanılmakla birlikte ahiretle ilgili telakkilerinde açıklık görülmediği bu dinler ile alakalı mevcut bilgiler arasında yer almaktadır.¹²⁹

Konfüçyüsçülük, Taoizm, Şintoizm, Hinduizm, Caynizm, Sihizm ve Zerdüştilik dinleri, dinler tarihi açısından “millî dinler” kapsamında sınıflandırılmaktadır. Günümüzde Çin’de Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslam hariç resmî niteliğe sahip *San Kiao* olarak isimlendirilen üç din bulunmaktadır. Bu dinler; *Konfüçyanizm*, *Taoizm* ve *Budizm*’dir. Konfüçyanizm ve Taoizm; yerli ve millî; Budizm, dışarıdan gelme ve evrensel nitelikli bir dindir.

¹²⁷ Kaya, *Kur’an-ı Kerim’e Göre Ehl-i Kitap ve İslam*, 94.

¹²⁸ Günay Tümer, *Dinler Tarihi*, 2. Baskı (Ankara: Ocak Yayınları, 1993), 47-52.

¹²⁹ Tümer, *Dinler Tarihi*, 52-55.

1.3.4.2. Konfüçyanizm

Konfüçyüs'e dayandırılan, Çin'e ait inanış ve ayinler birliği demek olan Konfüçyüsçülükte, büyük tanrı olarak *Gök Tanrı* bulunur. Bu Tanrı, *Tien*=yukarıdaki tanrı, göğün efendisi kavramı ile ifade edilmektedir. Konfüçyüs ve öğrencileri, daha önceki filozof ve mürşitlerinin yazılarını derleyip yorumlamışlar; bunlar da Konfüçyanizmde kutsal metinler olarak kabul edilmiştir.¹³⁰

1.3.4.3. Taoizm

Çin'in milli dinlerinden biri olan Taoizm'e baktığımızda bu dinin *Tao* kavramı üzerine *Lao-Tzu* tarafından kurulduğunu görmekteyiz. Bu inanışa göre bütün varlıkları *Tao* meydana getirir. Bir de *Te* kavramı vardır. "Te" ise *Tao* tarafından yaratılan varlıkları besler, büyütür, madde olarak şekil verir, kuvvetini tamamlar. Bundan dolayı bütün varlıklar *Tao*'yu yükseltir; *Te*'ye değer verir. Taoizm'in kurucusu *La Tzu*'nun doktrininin temeli mistik bir panteizmdir. Taoizm'de ölüm ve sonrasında bahsedilmemektedir. Bununla beraber Taoizm, ruhun ölümsüzlüğü ve dünyada iyi bir hayat sürenlerin *Tao* ile beraber olacağı anlayışına sahip bir inanç biçimidir.¹³¹

1.3.4.4. Şintoizm

Milli, politeist=çok tanrıcı bir din olup, diğer dinlere tepki göstermeyen ve resmi inanç sistemine sahip olmayan Şintoizm'de ise tabiat güçlerine ve ruhlara tapınma durumu söz konusudur. Ruh ve tanrıların sayısı konusunda verilen rakamların oldukça kabarık olduğu, Şintoistler tarafından sekiz milyon tanrının mevcut olduğuna inanıldığı ve bu dinde Tevrat, İncil ve Kur'an gibi kutsal kitaplarının bulunmadığı mevzu bahistir.¹³²

1.3.4.5. Hinduizm

Hindular tarafından *Sanatana Dharma*=ezelî-ebedî din diye adlandırılan *Hinduizm*, Hint yarımadasında yaşamakta olan halkın çoğunluğunun dini inanç ve geleneklerini ifade eden bir kavramdır. Hinduizm'in bir kurucusu ve bir inanç sistemi yoktur fakat çok hacimli bir kutsal kitap koleksiyonu bulunmaktadır. Bu koleksiyon *Şruti*=vahye dayananlar, *Smriti*=destan şeklinde olanlar şeklinde ikiye ayrılmaktadır. Bu kitap koleksiyonunun başında "*ilahi bilgi*" anlamında olan ve Hindistan'ın en eski kutsal

¹³⁰ Tümer, *Dinler Tarihi*, 57-67.

¹³¹ Tümer, *Dinler Tarihi*, 67-74.

¹³² Tümer, *Dinler Tarihi*, 74-76.

metinleri olan *Vedalar* yer almaktadır. Vedalarda ilahiler, niyazlar, dualar, yaşayış kaideleri, tılsım, büyü vb. konular yer almakta, Vedaların “*rişi*” denilen tabiatüstü güçlerle temasa geldiği kabul edilen hakîm kimselere vahyolunduğuna inanılmaktadır. Vedalar ve bu kutsal metinlerin tamamlayıcısı mahiyetinde bulunan *Brahmanalar*, *Upanişadlar* ve *Aranyakalar*, Şrutiye; *Mahabharatave Ramayana* destanları, *Manu Kanunnamesi* ve *Puranalar*, Smritiye girmektedir. Hinduizm’de, çoktanrıcılık, üçleme=*Brahma* (Yaratıcı Tanrı), *Vişnu* (Koruyucu Tanrı), *Şiva* (Yok edici Tanrı) ve Tanrı-âlem birliği=*Panteizm* bulunmakla beraber tek tanrı inancı da mevcuttur. Hinduizm inancına sahip olanlar; Tanrı’nın kendisini tarihin her devresinde çeşitli şahsiyetlere bürünerek insanlara gösterdiğine=*hulul*, hiçbir peygamber veya dinin mesajının sonuncu olmadığına; bu işin hulul yoluyla sonsuza kadar devam edeceğine inanırlar. Ayrıca Hinduizm’e göre, insan sonu olmayan bir *tenasüh* zincirine bağlıdır. Karma doktrinine bağlı tenasüh, ruhun bir bedenden ötekine geçtiği inancıdır. Böylece ölümden sonra devamlı var olma durumu söz konusudur. Ve insan geçmişte ne yapmışsa, gelecekte yani bir sonraki yaşamında onu görecektir=*Karma*.¹³³

Hinduizm’deki kast sistemine ve Brahman sınıfının otoritesine karşı bir tepki olarak *Budizm*, *Caynizm* ve *Sihizm* dinleri ortaya çıkmıştır. Bunlardan Budizm evrenseldir. Caynizm ve Sihizm ise milli bir karaktere sahiptir. Sihizm dininin dünyanın çeşitli yerlerinde mensuplarının bulunduğu söz konusu olmakla birlikte genelde bu dinler Hindistan dışına çıkmamışlardır.

1.3.4.6. Caynizm

Caynizmin kutsal metinleri, bu dinin kurucusu kabul edilen *Mahavira*’ya dayanmaktadır. Caynistlere göre, bu dine uyanlar ölümsüz ve ebedidirler. Bu âlemin bir kurucusu yoktur. Âlem ebedidir ve yaratılmamıştır. Âlemin cennetleri ve cehennemleri vardır. Cennetler, tanrıların yeridir. Cehennemin yeri çok aşağıdadır. Ortada üstteki cennetleri ve alttaki cehennemleri ayıran, insanlar, hayvanlar vb. varlıkların iskân ettikleri bölge yer almaktadır. Caynistler, semada pek çok tanrının bulunduğu; fakat onların da ruh göçüne mahkûm olduğuna, insanlara kurtuluş yolunda yardımları olamayacağına inanmakla birlikte Caynist mabetlerde bulunan heykeller bu dinin mensuplarınca takdis edilmektedir.¹³⁴

¹³³ Tümer, *Dinler Tarihi*, 85-92.

¹³⁴ Tümer, *Dinler Tarihi*, 95-100.

1.3.4.7. Sihizm

İslam ve Hinduizm karışımı bir dini hareket olarak kabul edilen Sihizmin kurucusu *Nanak*'tır. Sihler, bir tek Tanrı'ya ve *Adi Granth* adlı kutsal kitaba, bir kimsenin fiillerinin gelecek hayattaki haline tesir edeceği=*karma* ve ruh göçü=*tenasüh* inançlarına sahiptirler.¹³⁵

1.3.4.8. Budizm

Günümüzde yaşayan büyük dinlerden ilk beşi içine girebilen bir özelliğe sahip olan Budizm, Hindistan'da *Buda=Siddhartha Gotama* tarafından kurulmuş ve evrensel bir nitelik kazanmıştır. Budizm'in mensubu en çok Güney Asya ülkelerinde ve Uzak Doğu'da bulunmaktadır. Budizm, ayrıca Hz. Peygamber'in (s.a.s.) zamanındaki büyük dinlerden de biridir. Ancak ne Kur'an'da, ne de hadis kitaplarında bu din ile ilgili doğrudan herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Bununla beraber eski ve yeni bazı kaynaklarda, Tîn Suresinin 1. ayetinde geçen incirin, Buda'nın altında ilhama kavuştuğundan bahsedilen yabancı incir ağacı olduğu ileri sürülmektedir. Buda'nın doğum yeri olan Kapilavastu şehrinin ise *Zu'l-kifl* (Kifli olan kimse yani Arapçada "p" harfi olmadığından, Kapılalı) adındaki peygamberin isimlendirilmesine sebep olduğu belirtilmektedir. Zu'l-Kifl, Kur'an'da Enbiya 21:85¹³⁶ ve Sa'd 38:48¹³⁷ olmak üzere iki defa zikredilmiştir. Budistlerin ilgilerini kâinatın kimin tarafından yaratıldığından çok ızdıraptan, tenasüh çemberinden kurtulmak çekmiştir. Bu durum da Buda'nın Hıristiyanlıkta Hz. İsa'nın olduğu gibi, ilgi odağı haline gelmesi, onun tanrılaştırılmasına yol açmıştır. Buda'nın bütün putların kırılmasını emretmesine rağmen onun heykelleri yapılmış ve zamanla tanrılaştırılmıştır. *Karma* ve *tenasüh* inancı Budizm'de de bulunmaktadır. Çeşitli varlıklardan birisinin şeklinde tenasühle tekrar dünyaya gelineceğini kabul eden Budizm'e göre, kötü amel işleyenler kötü karmalarıyla içinde buldukları *kaplanın* (Hindu ve Budist kozmolojisinde nispeten uzun bir zaman dilimi anlamına gelen Sanskritçe bir kelime) sonundaki Cehennem'de, iyiler de gökte, Cennet'te Tanrılarla birlikte ikamet ederler. Ancak bu Cennet ve Cehennem, ilahi dinlerdeki gibi ebedi değildir. Budistler, Tanrıların saadetli hayatlarının da geçici olduğunu kabul ederler. Budizm'e göre asıl saadet, ızdıraplı hayata tenasühle tekrar, tekrar gelmekten muaf olma durumudur ve gerçek saadet ancak

¹³⁵ Tümer, *Dinler Tarihi*, 106.

¹³⁶ "İsmail'i, İdris'i ve Zülkifl'i de hatırla. Hepsi de sabredenlerden idi."

¹³⁷ "İsmail'i, Elyesa'ı ve Zülkifl'i de an. Hepsi o hayırlı kimselerden idi."

Nirvana 'ya kavuşmakla mümkün olabilir. Budizm'de iman ikrarına *tri-ratna*=üç cevher denir: *Buda*'ya (dinin kurucusu) sığınırım, *Dhamma*'ya (Buda'nın telkininin esasını ifade eder. Hıristiyanlıkta Hz. İsa, İslam'da Kur'an'ın yerine benzer bir öneme sahiptir) sığınırım, *Sangha*'ya (Dünya'nın en eski bekâr keşişler, rahipler topluluğu) sığınırım. Bu üç esastan birisini kabul etmeyen, Budist olamaz. En eski Budist kutsal kitabı olan *tipitaka*=üç sepet üç bölüme ayrılmaktadır: *Vinaya-Pitaka*=disiplin sepeti, *Sutta-Pitaka*=vaazlar sepeti, *Abhidhamma-Pitaka* =genişletilmiş doktrin, felsefî ve psikolojik yorumlar sepeti.¹³⁸

Günümüzde Budizm'in ABD'de en çok bilinen mezheplerinden biri olduğu için Zen Budizmi'nden de bahsetmek gerekmektedir. Zen Budizmi, Mahayana Budizm'inin ekollerinden biridir ve Meditasyon okulu olarak da adlandırılmaktadır. Meditasyon yoluyla kişinin sahip olduğu Buda doğasının=ideal insan farkına varması anlayışına dayanmaktadır.¹³⁹ Budist ekoller içinde ön plana çıkmış ve Japonya'dan Batı'ya yayılmıştır.¹⁴⁰ Konuyla irtibatı açısından Zen Budizmi hakkında ifade edilmesi gereken husus şudur: İnançla ilgili bir düşünce ve akımın din olarak tanımlanabilmesi için bu sistemlerin Tanrı, vahiy, peygamber, ahiret inançlarını barındırması, bunun yanında inanç, ibadet, ahlak, cemaat gibi unsurlara da sahip olması gerekmektedir. Zen Budizmi ise tanrı ve ahiretle ilgilenmemektedir. Bu sebeple Zen Budizmi bir dinden ziyade bir meditasyon okulu olarak anlaşılmalıdır. Hatta Zen Budizmi'nin temsilcileri başka bir dine mensup olup Zen'i takip etmenin mümkün olacağını belirtmişlerdir. ABD'de Pazar günleri kiliseye gidip aynı zamanda Zen uygulamalarını takip eden birçok insanın bulunması bu anlayışa misal verilebilir. Fakat bu durumun da Zen Budizmi'nin hızla yayılmasını sağladığı verisine ulaştık.¹⁴¹

1.3.5. Kitapları Vahye Dayanıp Dayanmama Durumu Açısından Dünya Dinleri

1.3.5.1. Kitapları Vahye Dayanmayan Dinler

İlkel kabile dinlerinde alışılmış bir vahiy mevzu bahis değildir. Bu dinlerde bir peygamberin ve o peygambere vahyolunan kutsal bir kitabın mevcudiyeti göze çarpmamaktadır. Kur'an-ı Kerim ve İslami kaynaklarda ilkel kabile dinleri ile ilgili

¹³⁸ Tümer, *Dinler Tarihi*, 85-92.

¹³⁹ Nihat Koçak, "Zen Budizmi: Tanımı ve ABD'de Yaygınlaşması", *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4/7 (2017): 244.

¹⁴⁰ Koçak, "Zen Budizmi", 245.

¹⁴¹ Koçak, "Zen Budizmi", 274.

önemli bir bilgi bulunmamaktadır. Kur'an-ı Kerim ve Sünnet'te milli dinlerden olan Taoizm, Caynizm ve Konfüçyanizme de işaret edilmemiştir. İslam'ın ilk dönemlerinde Çin'deki dinlerle Müslümanların teması ise yok denecek kadar azdır. Bu durumun sebebi ise bu beldeye tüccarların dışında gidip gelen bulunmamasıdır.¹⁴²

1.3.5.2. Kitapları Vahye Dayanan Dinler

Bir dinin ilahî din olma niteliğini kazanması için vahye dayalı olması gerekmektedir. İlahi dinler özünde tevhit inancına dayanmaktadırlar. Yine bu dinler kitap, peygamber ve ahiret inancı olan dinlerdir. Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslam dininin kitaplarının vahye dayalı olduğu Yüce kitabımız Kur'an-ı Kerim'den bariz bir şekilde anlaşılmaktadır. Fakat Yüce Allah'ın Yahudilik ve Hıristiyanlık adı altında din göndermediğini, bu adların bu dinlere sonradan verildiğini de belirtmek gerekmektedir. Şöyle ki tüm dinlerin özü tevhit olması hasebiyle Hz. Musa'nın ve Hz. İsa'nın getirdiği din de İslam'dır. Çünkü *Al-i İmran 3:19*'da “Allah ‘*indinde din İslam’dır.*” buyrulmuştur. Yüce Allah her iki Peygamber'e de vahiy etmiş, Hz. Musa'ya Tevrat'ı, Hz. İsa'ya İncil'i vermiştir. Fakat bu kitaplar daha sonradan tahrif ve tahrip edilmiş, Kur'an'ı Kerim'in muhafaza edileceği teminatı ise Hicr 15:9'da¹⁴³ verilmiştir. Kur'an-ı Kerim'de zikredilen Sâbîlik ve Mecusilik dinlerinin kitaplarının varlığını haber veren herhangi bir ayet bulunmamaktadır. Budizm ve Hinduizm ise Kur'an-ı Kerim'de bahsi geçmese de vahiy izlerini taşıyıp taşımadığı tartışılmıştır.¹⁴⁴

1.3.5.3. Kitaplarında Vahiy İzleri Gözlemlenen Dinler

Kur'an-ı Kerim'de zikredilen *Zü'l-Kıfl* ve *Tin* kelimelerinin manaları hakkında birtakım görüşler mevcuttur. Daha önceden belirttiğimiz gibi “Zü'l-kıfl” kelimesi iki ayette geçmekte ve bu iki ayette de peygamberlerle beraber anılması onun da bir peygamber olduğuna delalet ettiği görüşünün ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Üzerinde durulan ikinci önemli kelime “Tîn” kelimesidir. Tîn suresinin ilk ayetinde Yüce Allah, *tîn*, *zeytûn*, *Tûri Sîna* ve *Beledü'l-Emin=Mekke* olmak üzere dört şey üzerine yemin etmiştir. Sina Dağı'nda Hz. Musa'ya, Emin beldede yani Mekke'de Hz. Peygamber'e (s.a.s) vahiy nazil olmuştur. Bu iki kelime hakkında herhangi bir görüş ayrılığını yoktur. “Tin” ve “Zeytûn” kelimeleri hakkında ise farklı görüşler bulunmaktadır. “Zeytûn” ile

¹⁴² Kaya, *Kur'an-ı Kerim'e Göre Ehl-i Kitap ve İslam*, 94-95.

¹⁴³ “Şüphesiz ki o Kur'an'ı biz indirdik, şüphesiz ki biz onu muhafaza edeceğiz.”

¹⁴⁴ Kaya, *Kur'an-ı Kerim'e Göre Ehl-i Kitap ve İslam*, 95-96.

kastın Hz. İsa'ya İncil'in nazil olduğu Şam'daki bir dağ olan "Zeytûn Dağı" olduğu görüşü tercih olunandır. "Tin" kelimesinin hangi manaya delalet ettiği konusunda farklı görüşler mevcuttur: 1)Şam'da bir dağdır. 2) Kudüs'tür. 3)Tûri Tinâ adında Hz. İsa'ya vahiy verilen bir dağdır. 4) Hindistan'da Tina isminde bir köy olup Hz. Âdem'in ilk indiği yerdir. 5)Buda'nın vahiy aldığı yabancı incir ağacının altıdır. 6) Yenilen bir çeşit meyvedir. Remzi Kaya, surenin bütünlüğü içinde "Tin" kelimesini ele aldığımızda bir kanaate varılabileceğini belirtmiştir. Şöyle ki; Yüce Allah, "Zeytûn", "Sina Dağı", "Emin belde" üzerine kalem buyurduğu zaman peygamberlerine vahiy verdiği yerleri zikretmiştir. Bu yerlerin mensubu olan halk buraları vahiy yerleri olarak bilmektedir. Yüce Allah'ın Tin suresinde dört isimle dört dine vahiy verilen yerleri zikretmiş olması görüşü daha isabetli olacaktır. Hz. İsa'ya İncil bir defada Zeytûn Dağı'nda nazil olduğuna göre Tîn Dağında hangi peygambere vahiy nazil olmuştur, sorusu ortaya çıkacaktır. Bazı görüşlere göre Tîn Dağı'nda kendisine vahiy edilen peygamber Zü'l-Kifl olup Zü'l-Kifl'in de Buda olduğu savunulmuştur.¹⁴⁵

Kur'an-ı Kerim, Yüce Allah'ın zaman zaman peygamberler gönderdiğini ve peygamberlerine vahiy ederek kanunlar, emirler, kitaplar indirdiğini bildirmektedir. Ayrıca açık bir şekilde Hz. İbrahim'in sahifelerinden, Hz. Musa'nın sahifelerinden, Tevrat'tan, Hz. Davud'a indirilen Zebur'dan ve Hz. İsa'ya verilen İncil'den bahsetmektedir. Kur'an-ı Kerim, bir de *Eskilerin Kitaplarından=Zübür el-evvelîn* bahsetmiştir ki 20. yüzyılın önde gelen İslam âlimlerinden Muhammed Hamîdullah (v.1423/2002), *Eskilerin Kitapları* ile kastın ne olduğunu ve bu kitaplarda Hz. Peygamber ile ilgili hangi bilgilerin yer aldığını şöyle ifade etmiştir: "Kur'an-ı Kerim'de bir yerde, "Eskilerin Kitapları" buyrulmuştur ki bu da Zerdüştilerin, Brahmanistlerin bazı kitaplarında şunun veya bunun ilahi menşeli olduğunu nassı kat'ı ile tasdik etmeksizin, böyle bir menşe tanıma imkânı bırakır. Şuara 26:196'da mealen şöyle buyrulur: "Şüphe yok ki o daha evvelkilerin kitaplarında vardır." Müslüman müfessirler eskilerin kitaplarından şunları misal gösterirler: Zerdüştilerin istikbalden haber veren kitabı (Zend Avesta, Yacht 13, XXVIII, 129) nda «ziyadesiyle övülmüş» (Arapça karşılığı Ahmed) ve « âlemlere rahmet » olan bir put düşmanının geleceği yazılıdır. Brahmanist Hinduların Purana ve Vedaları istikbali şöyle anlatır: Çölden «meth-ü senaya layık» isimli bir hikmet sahibi çıkacaktır; Onun Burak'ı göğe erecektir=Miraç; O hikmet sahibi develerle gezer; büyük zaferlerinden ikisi üç yüz ve

¹⁴⁵ Kaya, *Kur'an-ı Kerim'e göre Ehl-i Kitap ve İslam*, 96-98.

on bin mücahitte gerçekleşecektir. (Bedir Savaşı ve Mekke'nin Fethi) Bundan başka Kalnki Puranada (harp tezahürü, tanrı'nın son tecessütü) şöyle denilmektedir: Babasının adı « Allah'ın kulu » annesinin adı « itimada layık » tır. (Arapça karşılığı Abdullah ve Âmine) Bundan başka kum ülkesinde doğacağı ve doğduğu şehrin kuzeyine hicret edeceği zikredilmiştir. Burada şunu hatırlatalım ki «Purana» kelime manası olarak eskilerin yazıları demektir ve ayette de aynı deyimi buluyoruz. Malumdur ki, Gautama Buddha vazifesini tamamlamak üzere «Metteya» veya «Meytreya» nın (= rahmet) geleceğini önceden haber vermiştir. Bütün eski dini kitaplar Allah'ın büyük bir resulünün geleceğini bildirirler, Sadece Kur'an-ı Kerim Hz. Peygamber (s.a.s.) ile Allah'ın tebliğlerine mühür konduğunu söyler.”¹⁴⁶

Muhammed Hamîdullah'ın, “Zübür el-Evvelîn” ile ilgili ifadelerini dikkate aldığımızda, Hinduizm'in kutsal metinleri arasında yer alan Puranalar ve Vedalarda, Hz. Peygamber ile ilgili bilgilerin bulunması, bu metinlerin vahiy izleri taşıma ihtimalinin olduğuna delalet etmektedir. Ayrıca bu dinlerin kurucusunun bu bilgileri ilahi kökenli bir kitaptan almış olduğu fakat bu kitabın sonradan tahrif olmuş olduğu da muhtemeldir. “Zü'l-Kıfl” ve “Tîn” kelimeleriyle bir peygamberin kastedildiğini söylemek de mümkündür. Fakat “Zü'l-Kıfl” ve “Tîn” kelimelerinin Buda'ya delaletinin kesinliği hakkında bir delile ulaşmadık.

Dünya üzerinde bulunan dinleri, dinler tarihi açısından ilkel, milli ve evrensel şeklinde üçe ayırmıştık. İlkel kabile dinlerini “ehlikitap” kabul etmek için kayda değer bir bilgi bulunmamaktadır. Milli dinler arasında yer alan Hinduizm ve Evrensel dinler arasında yer alan Budizm hakkında ise yukarıda yer verdiğimiz bilgilere göre bu dinlerin zayıf da olsa vahiy izleri taşıdığı sonucu ortaya çıkmıştır. Bu konuda Prof. Dr. Orhan Çeker, Peygamber Efendimiz'den önce yaşamış bir kavmin tarihinde evrensel ahlak ilkeleriyle meşhur bilge bir kişi var ise bu kişinin peygamber olma ihtimalinin bulunduğunu ifade etmiştir. Dolayısıyla kendisi Budistler ve Zerdüşterin ehlikitap olduğu kanaatine sahiptir.¹⁴⁷

¹⁴⁶ Hamidullah, *Kur'an-ı Kerim Tarihi*, 16-17.

¹⁴⁷ Bu bilgiye, 29.08.2019 tarihinde Prof. Dr. Orhan Çeker ile yapmış olduğumuz telefon görüşmesi neticesinde ulaştık.

1.3.6. İslam Hukukuna Göre Ehlikitap Sayılan ve Sayılmayan Dinler

Ehlikitabın kimler olduğu konusunda iki temel görüş bulunmaktadır. Bunlardan ilki ehlikitabın sadece Yahudi ve Hıristiyanlardan müteşekkil olduğu görüşüdür. İkincisi ise Yahudi ve Hıristiyanlarla birlikte ehlikitap olan başka din mensuplarının da mevcut olduğudur.

Hanbelîler ve *Şafilere* göre ehlikitabın muhtevasına dâhil olan sadece iki dini grup vardır: Yahudiler ve Hıristiyanlar. Çünkü Allah “*Bizden önce iki taifeye kitap nazil oldu, demeyiniz*” buyurmuştur. Allah, En’am 6:155’de kendisinin mübarek bir kitap indirdiğini bildirmiş ve bu kitaba yani Kur’an’a tabi olmayı emretmiştir. Bunun üzerine müşriklerin itirazı En’am 6:156’da şöyle geçmektedir: “*Kitap sadece bizden önceki iki taifeye indirildi; biz ise, onların okumasından habersizdik, demeyesiniz.*” Ayette geçen “kitap” kelimesi sadece Yahudi ve Hıristiyanlara delalet etmektedir. Bu iki taife dışındakileri kapsamaz. Kitap dışında kendilerine suhuf verilenler ehlikitap değildir. Bunun sebebi ise suhuf, vaaz ve misallerden oluşmaktadır, hüküm içermez.¹⁴⁸

Hanefilere göre ise ehlikitabın kapsamı Yahudi ve Hıristiyanlar ile sınırlı değildir. Mesela Tevrat, İncil, Hz. İbrahim ve Hz. Şit’e verilen suhuf ve Hz. Davud’a verilen Zebur gibi kendisine kitap nazil olup semavi bir dine itikat eden kimseler ehlikitap kapsamına dâhil olmaktadır. Yani *Ehlikitap* kavramı kendisine semavi bir kitap nazil olan herkese şamildir.¹⁴⁹ Ehlikitabın muhtevasıyla ilgili Hanefilerle aynı görüşte olanlar çoğunlukta olup, bu görüş sonraları daha da genişletilmiş ve zamanla Hanefilerin de görüşünü aşmıştır. Bazı İslam âlimleri ehlikitabın sınırını genişleterek Sâbiî, Hindu, Budist gibilerini ehlikitap sayarak kadınlarıyla evlenmeyi ve kestiklerini yemeyi helal sayıp, onlara kitap gönderildiğini belirtmiştir.¹⁵⁰ Nitekim dini bütün olan Moğol hükümdarı Şah Cihan, Hindu bir kızla evlenmiş ve eşi için Delhi’de, görkemli bir mabet (Tac Mahal) yaptırmıştır. Moğol Dönemi Hindistan’ında Hindu kızlar, ehlikitap sınıfına dâhil edilerek onlarla evlenilmiş ve Müslüman kocaları tarafından evin içinde kendilerine mabet yapılmıştır.¹⁵¹ Muhammed Hamîdullah’ın bizlere aktarmış olduğu bu bilgi, mevzunun pratiğe yansımalarıyla ilgili örnek teşkil eder mahiyettedir. Ayrıca Kur’an’da geçen *öncekilerin kitapları* ifadesinden Hint kutsal kitaplarının kastedildiği;

¹⁴⁸ Abdülkerim Zeydan, *Ahkâmü’z-zimmiyyin ve’l-müste’menin fî Dari’l-İslâm* (Bağdad: Mektebetü’l-Kuds, 1982), 12.

¹⁴⁹ Zeydan, *Ahkâmü’z-zimmiyyin ve’l-müste’menin fî Dari’l-İslâm*, 11.

¹⁵⁰ Fidan, *İslam’da Yabancılar ve Azınlıklar Hukuku*, 12.

¹⁵¹ Hamidullah, *İslam’da Devlet İdaresi*, 403.

bu kutsal kitaplardan Puranaların, “öncekilerin kitapları” manasında olduğu görüşlerinin varit olduğunu söylemiştik.¹⁵²

Kur’an’ın vahiy edilmesi amacıyla ilişkili olarak nazil olan En’am 6:155-156’da geçen iki taife ile maksadın Yahudiler ve Hıristiyanlar olduğu açıktır. Kur’an’ın nüzul dönemi Araplarınca anlaşılması dikkate alındığında, ehlikıtap ifadesi Hicaz Bölgesi Araplarınca, Yahudiler ve Hıristiyanlar için kullanılan tanımlayıcı bir isimdir. Araplarca onlara bu ismin verilmesinde, bu dinsel gruplarca savunulan kitap/vahiy geleneğinin önemli bir rolü vardır. Kur’an hitap ettiği toplumun hâlihazırda kullana gelmekte olduğu isimleri de kullanmaktadır. Bu bağlamda ehlikıtap terimini de Hicaz Araplarının kullandığı çerçevede kullanmıştır. Araplar ise bu terimi, rastgele dinsel topluluklar için ya da dinsel geleneğinde kutsal bir metne yer veren herhangi bir topluluk için değil, bir arada yaşadıkları ve yakın ilişki içerisinde oldukları Yahudiler ve Hıristiyanlar için kullanmışlardır.¹⁵³ Fakat sırf bu sebeple ehlikıtabın sayısının iki taife ile sınırlandırılması uygun görünmemektedir. Şöyle ki müşriklerin sadece bu iki din taifesinden bahsetmeleri, onların diğerleriyle irtibatlarının hemen hemen yok denecek kadar az olmasından kaynaklanmaktadır. Yahudi ve Hıristiyanların Araplar tarafından daha çok tanınmaları ve ellerinde kutsal kitaplarının olması müşriklerin verdikleri cevapta tesirli olduğu görülmektedir. Ayrıca başka ayetlerde Allah (c.c.), bazı peygamberlere kitap ve suhuf verdiğini bildirmiştir. Eğer kendisine suhuf verilenlerin, suhufun ahkâm içermediğinden ötürü ehlikıtap sayılmayacağını söylersek İncil ehlini de ehlikıtap kapsamından çıkarmamız gerekecektir. Çünkü İncil de fazla hüküm içermemektedir. Bu sebeple ehlikıtabın kapsamı konusunda Hanefî fakihlerinin ve çoğunluğun görüşünün tercih edilmesi isabetli görünmektedir.¹⁵⁴

Ehlikıtabın kapsamı konusunda Dr. Yusuf Fidan’ın yapmış olduğu tasnif şu şekildedir: Müslümanların onlara karşı tavrı ve İslam hukukuna uymaları açısından gayrimüslimler ikiye ayrılmaktadır:

1. Ehlikıtap olanlar ve ehlikıtap muamelesi görececek olanlar
2. Kesinlikle ehlikıtap muamelesi göremeyecek olanlar

¹⁵² Fidan, *İslam’da Yabancılar ve Azınlıklar Hukuku*, 12.

¹⁵³ Şinasi Gündüz, “Ehlikıtabın Kimliği Sorunu ve Ebû Hanife ile Çağdaşlarının ‘kitâb’ Terimi Merkezli Yaklaşımları”, *İslâmî Araştırmalar Dergisi* 15/1-2 (2002): 243-244.

¹⁵⁴ Fidan, *İslam’da Yabancılar ve Azınlıklar Hukuku*, 12-13.

- a. Mürtet olanlar
- b. Araplardan putperestler

Ayrıca bu tasnifi Âli İmran 3:19-20¹⁵⁵ ayetleri desteklemektedir. Bu ayete göre müminler dışında insanlar, *ehlikitap* ve *ümmîler* şeklinde ikiye ayrılmaktadır. Ümmîlerden maksat ise ehlikitap olmayan Arap müşrikleri ve benzerleridir.¹⁵⁶

1.3.6.1. Yahudilik

Yahudilik, birçok ülkede yaşayan Musevilerin dinidir. Hz. Musa'ya tabi olduklarını iddia ettikleri için kendilerine *Musevî* denilmektedir. Hz. İbrahim, Yahudi milletinin babası olarak tanınmakta ve Hz. İbrahim'in oğlu Hz. İshak ve torunu Hz. Yakup Yahudilerin ataları olarak bilinmektedir. Hz. Yakub'un diğer ismi ise İsrail'dir ve Yahudi kaynaklarına göre Hz. Yakub'un 12 oğlu vardır. Yahudi milletini meydana getiren on iki kabile, İsrail'in torunları olduğu için Yahudiler, *İsrailoğulları* olarak da isimlendirilmişlerdir. Hz. Yakub'un dördüncü oğlu Yehuda'ya nispeten ise bu millet *Yahudi* ismiyle tanınmaktadır. Yahudiler, ilk zamanlarda Harran'da yaşamakta olup göçebe bir hayat sürmüşlerdir. Filistin'e göç eden Yahudiler, burada yaşayan Kenânîler tarafından bölgeden sürülmüştür. Fırat ırmağını geçtikleri için Yahudilere "nehri geçen" anlamında olan *İbrani* ismi de verilmiştir.¹⁵⁷

Başlangıçta Yahudilik "*Tek Tanrı inancı*" ve "*Tek Tanrı inancını insanlara ulaştırmak için Tanrının İsrailoğullarını seçmesi*" olmak üzere iki inanca dayanmakta olup zamanla inanç esasları değişikliğe uğramıştır. Yahudilerin kabul ettiği tek Tanrı, İsrailoğullarının taptıkları tanrıdır. Tanrı, kâdir-i mutlak olup hayr ve şer onandır. Meleklerle, Tevrat'ın ilk beş kitabına=*esfâr-ı hamse*, en büyük peygamber olarak Hz. Musa'ya, ahiret gününe, kader ve kazaya iman Yahudilik inanç esaslarındandır. Fakat Hz. İsa ve Hz. Peygamber'i peygamber olarak kabul etmezler. Yahudilerin ahiret inancı, Tanrı Yahve'nin hem dünyada hem de ahirette ceza ve mükâfat verdiği şeklinde özetlenebilir. Yahudiliğin inanç esasları açık olarak Tevrat'ta bulunmayıp bu esasları

¹⁵⁵ "Doğrusu Allah katında din, İslam'dır. O kendilerine kitap verilenlerin ayrılığa düşmeleri, sadece kendilerine ilim geldikten sonra aralarındaki ihtirastandır. Her kim de Allah'ın ayetlerini inkâr ederse, şüphesiz ki Allah, çabuk hesap görendir. Buna karşı seninle münakaşaya kalkışanlara de ki: "Ben, bana tabi olanlarla birlikte yüzümü, İslam ile temiz pak Allah'a çevirdim. Kendilerine kitap verilenlerle, verilmeyen ümmilere de ki:" Siz İslam'ı kabul ettiniz mi" Eğer kavgayı kesip İslam'a girerlerse, doğru yolu tutmuş olurlar. Yok, eğer yüz çevirirlerse, sana da düşen ancak tebliğdir. Allah, o kullarını görmektedir."

¹⁵⁶ Fidan, *İslam'da Yabancılar ve Azınlıklar Hukuku*, 13.

¹⁵⁷ Osman Cilacı, *Dinler ve İnsanlar* (Konya: Damla Matbaacılık, 1990), 143-146.

Tevrat müfessiri *Maymonides*¹⁵⁸ tespit etmiştir. Bu esaslara göre her şeyi yaratan ve her şeye hükmeden Allah'tır ve ondan başka Allah yoktur; Allah ezeli ve ebedidir; Hz. Musa bütün peygamberlerden üstündür; Kutsal kitapları Tora yani Tevrat değiştirilmemiştir.¹⁵⁹ Yahudilerin kabul ettikleri peygamberler, inançlarına göre İsrailoğullarına gönderilen peygamberlerdir.¹⁶⁰

Yahudilerin Kutsal kitabı olan *Tevrat* Yahudilere göre Hz. Musa tarafından yazılmış olup beş kitaptan=esfâr-ı hamse ibarettir: Tekvin, Huruç, Levililer, Sayılar, Tesniye. Hıristiyanlar, *Ahdi Kadim*¹⁶¹ ve *İncilleri* içine alan kitaba *Tevrat* derler. Müslümanlara göre Tevrat, Allah'ın levhalarda yazılmış olarak insanlar için bir nur ve hidayet kaynağı olsun diye Hz. Musa'ya indirdiği kitaptır. İslam âleminde genellikle Tevrat yani Ahdi Atik tabiri, Tevrat'ın ilk beş kitabı için kullanılmıştır. Tevrat'ın tahrif ve tahrif edildiğine dair Kur'an-ı Kerim'de ayetler bulunmaktadır. Bakara 2:75'de¹⁶², Yahudilerden bir grubun Tevrat'ı tahrif ettikleri; Bakara 2:79'da¹⁶³ Tevrat'ı kendilerinin yazdıkları sonra da yazdıklarının Allah katından olduğunu iddia edip az bir paraya sattıkları bildirilmektedir. Bir rivayete göre iki Asur hükümdarından biri olan Buhtunnasr, Süleyman Mabedi'ni tahrif ettiği zaman Tevrat ortadan kaybolmuş diğer bir rivayete göre ise Buhtunnasr, bütün Tevrat nüshalarını yaktırmıştır. Zira ayetlerden de Tevrat'ın aslının kaybolduğu sonucu çıkarılabilir. Tevrat'ın kaybolduğu İsrail peygamberleri tarafından da kabul edilmiştir.¹⁶⁴ Tevrat'ın tamamen tahrife uğramadığını, tahrifin ancak bazı sözlerinde gerçekleştiğini söylemek yanlış olmasa gerek. Şöyle ki Tevrat'ta, zina ve kısas gibi hükümler hiç değişmemiştir. Fakat Yahudiler, mesela recmi, zina yapanın yüzünü karalamak ve onu teşhir etmek şeklinde dönüştürmüşlerdir. Hz. Peygamber'e delalet eden bazı sıfatlar Tevrat'ta mevcuttur. Yahudiler, bunları gizlemeye ve değiştirmeye çalışmışlardır. Yahudilerin Hz. Üzeyir'in

¹⁵⁸ İslâmî kaynaklarda adı "Musâ Bin Meymûn" olarak da geçmektedir.

¹⁵⁹ Cilacı, *Dinler ve İnsanlar*, 181-184.

¹⁶⁰ Fidan, *İslam'da Yabancılar ve Azınlıklar Hukuku*, 16.

¹⁶¹ Hz. İsa'dan önceki İsrailoğulları'nın peygamberleri, yaptıkları işlerin tarihi ve meliklerinin haberlerine ait kitaplar.

¹⁶² "Şimdi bunların size inanacaklarını mı umuyorsunuz? Oysa bunların arasında bir grup var ki, Allah'ın sözünü iştirirlerdi de, akıllarına yattığı halde bile onu bozarlardı."

¹⁶³ "Artık vay o kimselere ki, kendi elleriyle kitap yazıp sonra biraz para almak için "Bu, Allah tarafından" derler. Artık vay o ellerinin yazdıkları yüzünden onlara, vay o kazandıkları vebal yüzünden onlara!"

¹⁶⁴ Abdülkadir Şeybe, *Çağdaş Dünya Dinleri ve Mezhepleri*, trc. Osman Cilacı (İstanbul: Beyan Yayınları, 1995), 31-38.

Allah'ın oğlu olduğu, Hz. Yakub'un Allah ile gürüştiği, Hz. Lut'un şarap içtiği ve iki kızı ile zina ettiği iddialarının tahriften kaynaklandığı ise açıktır.¹⁶⁵

Yahudi âlimlerin, Tevrat'ın açıklaması olarak çıkardıkları talimlerin toplanmasından meydana gelen *Talmud*'un prensiplerinden bahsedecek olursak şunları belirtmek gerekecektir: *Talmud*, Yahudilerin fıkıh kitabıdır. Onlara göre insanlar “*Yahudi*” ve “*Ümemî*” olmak üzere ikiye ayrılır. Yahudiler, Allah'ın seçilmiş bir milleti olup Allah'ın ruhundan, soyundan yaratılan Allah'ın çocukları, sevgilileridir. İnsanlık ve temizlik, onların Allah'tan gelen yüksek soylarının gereği olarak Yahudilere aittir. Yahudiler diğer milletlerden üstündür. Diğer insanlar hem Yahudilerin hem de Allah'ın düşmanı oldukları için onlara şefkat göstermek yasak olmakla beraber bu durumu gizlemek ise caizdir. *Talmud*'a göre Yahudileri diğer milletlere boyun eğmekten kurtaracak bir *Mesih* gelecektir. Bu Mesih, Kral Davud'un neslinden olacak, saltanatı İsrail'e geri getirip bütün diyarları İsrail ülkesine katacaktır.¹⁶⁶

Yahudilerin ibadet yerlerine *Sinagog* veya *Havra* denilmektedir. İbadet esnasında Kudüs'e yönelerek Tevrat okurlar. Sinagoglarda kadın erkek ayrı dururlar. Günlük, haftalık ve yıllık ibadetleri vardır. Yahudilikte haftalık ibadet günü Cumartesidir ve cumartesi günü ibadetten başka bir şey yapmak caiz değildir. Bu durumu *Cumartesi yasağı/ Sebt yasağı* olarak biliyoruz. Yahudilere göre Tanrı *Yehova*'ya yalnız kendileri ibadet edebilirler, başkalarının *Yehova*'ya ibadet etmesine izin vermemektedirler.¹⁶⁷

Tevrat'ta insanın oruçla nefesine eziyet ettiği geçmektedir. Farklı olmakla beraber Aşure orucu Yahudilikte de vardır. Oruç tutma çağı on iki yaşını bir ay geçtikten sonra başlayıp bitişi hakkında herhangi bir kayıt bulunmamaktadır. Oruç daha korkulu ve üzüntülü günlere tahsis edilmiş olup *Yom Kippur* orucu Yahudilerin en mühim oruçlarından. Hahamların oruç emretme yetkisi bulunmaktadır. Cumartesi günleri ise oruç tutmak yasaktır.¹⁶⁸

¹⁶⁵ Şeybe, *Çağdaş Dünya Dinleri ve Mezhepleri*, 39.

¹⁶⁶ Şeybe, *Çağdaş Dünya Dinleri ve Mezhepleri*, 46-50.

¹⁶⁷ Cilacı, *Dinler ve İnsanlar*, 204-207.

¹⁶⁸ Osman Cilacı, *İlahi Dinlerde Oruç, Hac ve Kurban* (İzmir: Akyol Neşriyat ve Matbaacılık, 1980), 38-40.

Tevrat'ta Hac meselesi açık bir şekilde tespit edilmemiştir. Yahudiler, Pesah, Şavuot, Sukot'ta ziyarette bulunmakta; kral, peygamber ve azizlerin kabirlerini hac için ziyaret etmektedirler.¹⁶⁹

Ehlikitabın muhtevası konusunda iki görüş olduğunu önceden ifade etmiştik. Bu iki görüşe göre de Yahudiler ehlikitap arasında yer almakta ve Yahudilerin ehlikitaptan oldukları konusunda görüş ayrılığı bulunmamaktadır.

1.3.6.2. Hıristiyanlık

Hıristiyanlar, kendilerini Hz. İbrahim'e dayanan, tek ve aynı Allah'a inanan üç iman topluluğundan biri olarak görmekte olup kendilerini *tek tanrı* inancına sahip bir din olarak sunmaktadırlar. Hıristiyanlar, Allah'a, *Baba* diye hitap etmektedirler. Onlara bu tabir Yahudilerden geçmiştir. Hıristiyanlar, Allah'ın yaratılmamış ezeli mesajının bedenleşerek Hz. İsa olarak aralarında yaşadığı inancına sahiptirler. Buna "*bedenleşme*" (*incarnatio*) denilmektedir. İncil'de Hz. İsa'ya; *Allah'ın oğlu, insanoğlu, Rab, Mesih (Christus), Tanrı kelamı ve Rabbin kulu* gibi muhtelif sıfatlar isnat edilmektedir. Hıristiyanlığın inanç esaslarının temelini *teslis (trinite)* inancı oluşturmaktadır. Teslis inancında, *üçlü birlik* mevzu bahistir. Hıristiyanlara göre buradaki üç, matematik ötesi bir sayı olup üçlü birlik ile kasıt Tanrı'nın tekliğidir. Baba=Tanrı, Oğul=Allah'ın oğlu, Rab İsa ve Ruh'u Kudüs=Kutsal Ruh yani Allah'ın mukaddes ruhu üçlü birliğin unsurlarıdır. İncillerde "üçlü birlik" kelimesi geçmemekle birlikte "Peder" olarak adlandırılan Tanrı'dan, bedenleşen ve İsa'da yaşayan tanrı kelamından ve Tanrı'nın güçlü ve içkin varlığından yani Ruh'tan bahsetmektedirler.¹⁷⁰

Hıristiyan İlahiyatına göre *Meryem*, İsa-Masih'in annesinin adıdır. Cebrail'in haberi üzerine bakire olarak hamile kalmıştır. *Katolik* ve *Ortodoks* itikadında Meryem, *Tanrı annesi* olarak kabul edilmiştir. Bununla beraber Meryem'in iffeti ve günahsız hamileliği de kabul edilmiş olmaktadır. Ortodoks Kilisesi, Meryem'in ve azizlerin ikonları konusunda Katolik kilisesine göre saygıda biraz daha ileri gitmişlerdir. Protestanlık ise azizlere aşırı saygıyı kınadığı için, kilise içinde Meryem teolojisinin gelişmesinde daha temkinli davranmıştır.¹⁷¹

¹⁶⁹ Cilacı, *İlahi Dinlerde Oruç, Hac ve Kurban*, 95.

¹⁷⁰ Mehmet Aydın, *Hıristiyan Kaynaklarına Göre Hıristiyanlık* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 1995), 41-53.

¹⁷¹ Aydın, *Hıristiyan Kaynaklarına Göre Hıristiyanlık*, 61-63.

İnciller, İsa'nın Baba'nın nezdinde yegâne şefaatçi olduğunu ve bütün insanların günahlarına kefarete olarak geldiğini haber vermektedir. Hıristiyan ilahiyatındaki kefarete ve kurtuluş inancına göre insanlığın, Âdem'den beri taşıdığı günahı, İsa-Masih kendi canıyla ödemiş, çarmıha gerilmiş, gömülmüş, diriltiyle görevini tamamlamış ve Allah'ın sağına oturmuştur. Bu sebeple İsa'nın, insanlığın günahlarına kefarete olarak gelmiş olması ve bunun için çarmıha gerilmiş olması inancı Hıristiyanlığın önemli itikatlarından biridir.¹⁷²

Hıristiyanlıkta *kilise*, Hıristiyan cemaatin adı olup ilk kiliseyi, İsa'nın etrafında toplanan cemaat oluşturmaktadır. *Katolik*, *Ortodoks* ve *Protestan* olmak üzere Hıristiyanlık tarihinin belirli dönemlerinde ortaya çıkmış olan başlıca üç Hıristiyan kilisesi vardır. İbadetler günlük, haftalık ve yıllık olmak üzere üçe ayrılır. Günde iki defa yapılan sabah ve akşam dualarına Hıristiyanlar “Kilise Çanları” ile çağırılmaktadırlar. Hıristiyanlar, İsa'nın *pazar* günü dirildiğini kabul ettikleri için pazar gününe çok önem vermişler ve bugünü haftalık ibadet günü olarak belirlemişlerdir. Cemaatle yerine getirilen pazar günü ibadetine gitmekle vazifelidirler. Bu günde, İsa'nın talebeleriyle yediği “son yemeğin” hatırasına *Eucharistie* (*Evharistiya*) yani “Şükran Ayini” icra edilmektedir. Hıristiyanlıkta yıllık ibadetlerin başında İsa'nın doğduğu günün hatırasına kutlanan *Noel Bayramı* ve İsa'nın yeniden dirilişinin hatırası olarak kutlanan *Paskalya Bayramı* ile ilgili ibadetleri gelmektedir.¹⁷³

Kilisenin en çok icra ettiği ayin vaftizdir. Vaftiz, Hıristiyanlığa giriş ayini sayıldığı için çocuklar ve Hıristiyanlığı din olarak seçen yetişkinler, Hıristiyanlığa vaftizle kabul edilmektedirler. İsa'nın ölmeden önce talebeleri ile paylaştığı son akşam yemeğini anma ve tekrarlama ayini olan “*Evharistiya*”, Hıristiyan inancının ve ibadetinin temelini oluşturmaktadır. “Kutsal kitaptan okunan parçalar” ve “Birlik=Komünyon yemeği” olmak üzere evharistiya ayininde iki temel unsur bulunmaktadır. Bu yemek sırasında İsa, talebelerine ekmeği ve şarabı kendi eti ve kanı olarak sunmuştur. Komünyon yemeğine katıldıklarında Hıristiyanlar İsa'nın da bedenlen aralarında var olduğuna inanmaktadırlar.

Hıristiyanların mukaddes kitabı *İncil*'dir. İncil'e, *Ahd-ı Cedîd*=*Yeni Ahid* denilmektedir. *Ahd-ı Cedîd*, 27 kitaptan meydana gelmektedir. Hıristiyanlar Tevrat'ı da kutsal

¹⁷² Aydın, *Hıristiyan Kaynaklarına Göre Hıristiyanlık*, 63-65.

¹⁷³ Aydın, *Hıristiyan Kaynaklarına Göre Hıristiyanlık*, 65-71.

saymakta fakat emirlerine uymamaktadırlar. Hıristiyan âleminde birliği sağlamak, kargaşayı yatıştırmak amacıyla 325 tarihinde Kostantin tarafından *İznik Konsili* toplanır. Bu konsilde, Hıristiyan itikat esasları belirlenir, dört İncil kabul edilir ve diğer 23 kitapla birlikte hepsine Ahd-i Cedîd denilir. Konsile katılan yüzlerce papazdan sadece 318 tanesinin onayı ile sayıları yüzü aşan İncillerden dört tanesi kabul edilip, diğerleri ise imha edilir. Hıristiyanlar dört İncil yani *Matta, Markos, Luka* ve *Yuhanna*'dan başka Pavlus, Petrus, Yuhanna, Yahuda gibi azizlerin mektuplarını da Ahd-i Cedîd içine koymaktadırlar. Kur'an-ı Kerim'den başka bütün Yahudi ve Hıristiyanlarca mukaddes kabul edilen kitaplara yazılı papirüs koleksiyon manasını ifade eden "*Bible*" denilmektedir. İncil nüshaları çeşitlidir ve çoğu İbranice ve Yunanca yazılmıştır.¹⁷⁴ Kur'an-ı Kerim ise her peygamberin, kavminin diliyle gönderildiğini bildirmiştir. Hz. İsa'nın dili Aramca olduğuna göre burada bir çelişkinin söz konusu olduğu açıktır.¹⁷⁵ Ahd-i Cedîd'in birinci kitabını meydana getiren dört İncil, Hz. İsa'nın havarileri veya ona yakınlığı olan kimseler tarafından yazılmıştır. Bu İncillerden *Matta, Markos* ve *Luka* benzer olayları ihtiva ettiği için bunlara "*Synoptik*" İnciller denir. Olayların yorumuna önem verdiği için *Yuhanna* İncili de "*symbolik*" bir anlam taşımaktadır. Hıristiyanlardan naklolduğuna göre Hz. İsa'ya iman eden dört havari¹⁷⁶, Hz. İsa'dan sonra onun sözlerini ve hayatına dair olayları birleştirerek birer İncil meydana getirmişlerdir. Bu dört İncil'e, *Kanonik=kanuna uygun, resmi* İnciller de denilmektedir.¹⁷⁷ Bu dört İncil'in gerçek İncil olduğunu savunan Katolik Kilisesi, bu İncillere *Kilise İncilleri* adını vermektedir.¹⁷⁸ Dört İncil dışındaki İncilleri Hıristiyanlık, *Apokrif= Uydurma İnciller* olarak görmektedir.¹⁷⁹ Hıristiyanların çoğu tarafından tanınan bu dört İncil'in gerçekten kendilerine nispet edilen dört kişi tarafından mı toplandığı, bu İncillerin tam olarak ne zaman ve hangi dille yazıldığı konusunda soru işaretleri bulunmaktadır. Dinler tarihçisi Osman Cilacı (v.1425/2004), bu sorulara tarihin net ve kesin bir şekilde cevap veremediğini ayrıca kendisine dört İncil nispet edilen bu kişilerin de Hz. İsa'ya yetişip onunla görüşmediğini belirtmiştir.¹⁸⁰

¹⁷⁴ Osman Cilacı, *Genel Hatlarıyla Dinler Tarihi* (Konya: Mimoza Yayınları, 1994), 143-144.

¹⁷⁵ Fidan, *İslam'da Yabancılar ve Azınlıklar Hukuku*, 23.

¹⁷⁶ Bu dört havari; *Matta, Markos, Luka* ve *Yuhanna*'dır.

¹⁷⁷ Cilacı, *Genel Hatlarıyla Dinler Tarihi*, 149-150.

¹⁷⁸ Osman Cilacı, *Kur'an Işığında Üç Peygamber (Hz. Musa, Hz. İsa, Hz. Muhammed) Üç kitap (Tevrat, İncil, Kur'an)* (Konya: Mistaş Basımevi, 1976), 112.

¹⁷⁹ Aydın, *Hıristiyan Kaynaklarına Göre Hıristiyanlık*, 82.

¹⁸⁰ Cilacı, *Genel Hatlarıyla Dinler Tarihi*, 156.

Ayrıca Hıristiyanların vahiy anlayışı ve İncillere bakışı hakkında şunları da belirtmek gerekmektedir: Hıristiyanlığa göre en mükemmel vahiy İncil’de değil; İsa’da bedenleşmiştir. Allah’ın insana söylemek istediğini yaşamında ve şahsında en mükemmel bir şekilde anlatan İsa-Mesih’tir. Çünkü İsa, Tanrı kelamıdır.¹⁸¹

Kilisenin kanatlı ve insan şeklinde tasavvur ettiği meleklerle iman Hıristiyan amentüsünde yer almaktadır. Ahirete iman da Hıristiyan amentüsünün şartlarından olup Cennet ve Cehenneme iman gereklidir. Hz. İsa ikinci defa dünyaya gelip insanları hesaba çekecek, adaleti dağıtacak ve sonra saltanatı Allah’a teslim edecektir. Kıyamet, Hz. İsa’nın ikinci defa dünyaya gelişiyle gerçekleşecektir.¹⁸²

Tevrat’ta ve İncil’de açık bir şekilde oruçtan bahsedilmemektedir. Hıristiyanlar orucu perhizle karıştırmışlardır. Hıristiyanlıkta yirmi bir yaşını dolduranlar oruç tutmakla mükellef olup mükellefiyetin bitişi altmış yaş ile sınırlandırılmıştır. Hıristiyanlıkta Paskalya öncesi tutulan iki günlük oruç en mühim oruçlarındandır. Kilise başkanlarının oruç bozdurma yetkisi olmakla beraber Çarşamba, Cuma, Cumartesi günleri oruç tutmak teşvik edilmiştir.¹⁸³ Ancak şunu da belirtmek gerekir ki İslam’daki oruç, hac ve kurban ibadetlerinin Hıristiyanlıkta karşılığı bulunmamaktadır. Mesela oruç; yiyecekleri, alkolü azaltmak ve balıktan başka et yememek şeklinde tutulmaktadır.¹⁸⁴

Bütün dinlerde, kendi açısından mukaddes kabul ettikleri bazı yerleri ziyaret etme düşüncesi daima var olmuştur. Fakat İslam’ın Hac ibadeti ile diğer dinlerin ziyaretlerini kıyaslamak mümkün gözükmemektedir. Genel olarak Hıristiyanlıkta hac, Hz. İsa’nın hatıralarının bulunduğu mukaddes yerleri, azizlerin mezarları, Hz. İsa’nın haça gerildiği yerleri ziyarettir. Ayrıca üç semavi din için mukaddes bir mekân olan Kudüs, günümüz Hıristiyanlarının ziyaret ettikleri yerlerdendir.¹⁸⁵

Pavlus tarafından Hıristiyanlığın temel inançlarına yapılan ilaveler bir tarafa bırakılırsa, saf Hıristiyan doktrininde Allah’ın birliği, sünnet olmanın gerekliliği, domuz etinin yenilemeyeceği vb. tevhit unsurlarının var olduğu görülmektedir.¹⁸⁶ Fakat daha sonra kilisenin daima üstünlüğünün, haç ve ikonların kabul edilmesi, Cumartesi’nin Pazar

¹⁸¹ Aydın, *Hıristiyan Kaynaklarına Göre Hıristiyanlık*, 82-83.

¹⁸² Fidan, *İslam’da Yabancılar ve Azınlıklar Hukuku*, 22.

¹⁸³ Cilacı, *İlahi Dinlerde Oruç, Hac ve Kurban*, 38-40.

¹⁸⁴ Fidan, *İslam’da Yabancılar ve Azınlıklar Hukuku*, 24.

¹⁸⁵ Cilacı, *İlahi Dinlerde Oruç, Hac ve Kurban*, 94-97.

¹⁸⁶ Osman Cilacı, *Günümüz Dünya Dinleri* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 1995), 78.

gününe tebdil edilmesi, sünnet olmanın ilgası, domuz eti yasağının ortadan kalkması Hz. İsa'ya verilen hükümlerin değiştirilmesine misal verilebilir.¹⁸⁷

Gerek sadece Yahudi ve Hıristiyanları kabul eden görüşler olsun gerek de bu iki grupta beraber ehlikıtap olan başka dini grupların bulunduğunu savunan görüşler olsun; bu iki görüşün hem fikir oldukları mevzu Hıristiyanların ehlikıtap olduğıdur.

Hz. Peygamber kendisine verilen tebliğ vazifesini yerine getirmeye başladıktan sonra zaman içinde muhataplar; vahyi bir geçmişe sahip olanlar ve vahyi bir geçmişe sahip olmayanlar şeklinde ikiye ayrılmıştır. Vahyi bir geçmişe sahip olanlar, ehlikıtap olarak isimlendirilmiş, onlar diğerlerine tercih edilmiştir. Kur'an, köken olarak kendisiyle aynı kaynaktan gelen ehlikıtabı kendisini en iyi anlayanlar, destekleyenler ve onları müstakbel müminler olarak görmüştür. Kur'an'da ehlikıtapla ilgili Hz. Peygamberle ilişkilerine bağlı olarak olumlu ve olumsuz nitelikli olmak üzere iki anlatım mevcuttur.¹⁸⁸

Yahudiler, Kur'an'da ehlikıtap olması konusunda tereddüt bulunmayan iki gruptan ilkidir. Kur'an'da Yahudiler, tarihsel ve kendisine verilen yer bakımından öne çıkartılmıştır.¹⁸⁹ *Nasâra* olarak adlandırılan Hıristiyanlar ise, Kur'an'da Yahudilerden sonra en çok bahsi geçen ikinci ehlikıtap gruptur.¹⁹⁰ Kur'an, Yahudi ve Hıristiyanların kitaplarının vahiy kaynaklı olduğı iddialarını tasdik etmiş, kendisinin de ilahi kaynaklı olduğına onları şahit tutmuştur. Fakat bu durum Kur'an'ın, Yahudi ve Hıristiyanların sahih vahiy geleneğini sürdürdüklerini kabul ettiğı anlamına gelmemektedir. Çünkü Kur'an, ehlikıtap olan bu iki grubun çoğı itikat ve özelliklerini eleştirmiştir. Allah'ı hakkıyla bilememe; peygamberleri öldürmeye varacak kadar sergiledikleri taşkın davranışlar; Allah'a verdikleri sözleri sürekli olarak yerine getirmemeleri; ilahi kaynaklı sahih metinleri tahrif etmeleri ve sözlerin yerlerini değıştirmeleri; kendilerinin yazdıkları metinleri Allah'tan gelmiş gibi göstermeleri; Üzeyir'i Allah'ın oğı kabul etmeleri ve hahamlarını rab edinmeleri konusunda Yahudiler Kur'an'da ciddi bir şekilde eleştirilmiştir. Kur'an'ın Hıristiyanlara yönelik en temel eleştirisi teslis inancıdır. Tanrı'yı üçlü birlik olarak kabul edenlerin kâfir ve bu durumun da Allah'a şirk koşmak demek olduğı Kur'an'da açık bir şekilde ifade edilmiştir. Ancak şunu da ilave etmek

¹⁸⁷ Fidan, *İslam'da Yabancılar ve Azınlıklar Hukuku*, 25.

¹⁸⁸ Fuat Aydın, *Birûni ve Şehristânî'nin İzinde Dinler Tarihi Yazıları* (Ankara: Eskiyei Yayınları, 2012), 129.

¹⁸⁹ Aydın, *Birûni ve Şehristânî'nin İzinde Dinler Tarihi Yazıları*, 133.

¹⁹⁰ Aydın, *Birûni ve Şehristânî'nin İzinde Dinler Tarihi Yazıları*, 138.

gerekir ki Kur'an'ın ehlikitap olan bu iki gruba yaptığı eleştiriler, Yahudiliğin ve Hıristiyanlığın İslam karşısındaki durumunu tespiti yöneliktir. Amaç onları bireysel ve toplumsal ilişkiler bakımından tamamen dışlamak değildir.¹⁹¹

1.3.6.3. Sâbiîlik

Sâbiîler, günümüzde nerede bulunmaktadır?

1. Güney Irak'ta Fırat ve Dicle kıyıları boyunca yer alan yerleşim merkezlerinde ve Fırat ve Dicle'nin birleştiği bataklık bölgede yaşayan küçük bir topluluktur.
2. İran'ın güney Irak'a yakın bölgelerinde Karun nehri boyunca yer alan küçük kasaba ve köylerde de kısmen bulunurlar.
3. Bağdat ve Basra gibi büyük şehirlerde de oraya göç ederek yerleşmiş olan Sâbiî ailelerine rastlamak mümkündür.¹⁹²

Sâbiîleri hem İslamî kaynaklara hem de Sâbiîlerin orijinal kutsal kitaplarına inerek araştıran Dinler tarihçisi Şinasi Gündüz, çok erken dönemlerden itibaren Ortadoğu'da önemli bir dini geleneği temsil eden *Sâbiîlerin* sayısının günümüzde azaldığını, dinden dönmeler ve dine karşı ilgisizlik durumlarının bu sayının daha da azalmasına sebep olduğunu ve bu nedenle yakın bir gelecekte Sâbiîlikten yaşayan bir din olarak bahsetmenin mümkün olmayabileceğini ifade etmiştir.¹⁹³

Kur'an-ı Kerim'de Sâbiîler Bakara 2: 62¹⁹⁴ (إن الذين امنوا والذين هادوا والذين نصارى والصابئين ...) Mâide 5:69¹⁹⁵ (إن الذين امنوا والذين هادوا والصابيئون والنصارى ...) ve Hac 22:17 'de¹⁹⁶ (إن الذين امنوا والذين هادوا والصابئين والنصارى والمجوس ...) olmak üzere üç ayette zikredilmektedir. Bu ayetlerde Sâbiîler, sadece isim olarak geçmekte; inanç, ibadet ve nerede yaşadıklarıyla ilgili herhangi bir anlatıma rastlanmamaktadır. Sâbiîlerin Kur'an'da yaşayan diğer dini gruplarla¹⁹⁷ bir arada zikredilmeleri, bizleri Kur'an'ın nazil olduğu dönemde Sâbiîlerin

¹⁹¹ Aydın, *Birûni ve Şehristânî'nin İzinde Dinler Tarihi Yazıları*, 140-141.

¹⁹² Şinasi Gündüz, *Sabiiler: Son Gnostikler: İnanç Esasları ve İbadetleri* (Ankara: Vadi Yayınları, 1995), 1.

¹⁹³ Gündüz, *Sabiiler*, 1.

¹⁹⁴ “Şüphesiz iman edenler, Yahudiler, Hıristiyanlar ve Sâbiîlerden her kim Allah'a ve ahiret gününe gerçekten iman eder ve iyi bir iş yapars, elbette bunların Rablerinin katında mükâfatları vardır. Bunlara bir korku yoktur ve bunlar üzülmeceklerdir.”

¹⁹⁵ “Şüphesiz ki İman edenler, Yahudiler, Sâbiîler ve Hıristiyanların içinden her kim, Allah'a ve ahiret gününe iman edip de hayırlı olarak çalışırsa, artık onlara korku yoktur ve onlar üzülmeceklerdir.”

¹⁹⁶ “İman edenler, Yahudiler, Sâbiîler, Hıristiyanlar, Mecûsîler ve Allah'a ortak koşanlar var ya, şüphesiz ki Allah, kıyamet günü onların arasını ayırıp hükmünü verecektir.”

¹⁹⁷ Bu dini gruplar, ayetlerde görüldüğü üzere Mü'minler, Yahudiler, Hıristiyanlar ve Mecûsîlerdir.

bir dini cemaat olarak bilindiği sonucuna ulaştırabilir. Sâbiî kelimesi Arapça “dönmek” manasında “ صَبَا ” fiilinden türemiş olup “dönek” anlamına gelmektedir. Hz. Peygamber ve ashabına müşrikler tarafından Arapça kelime anlamıyla irtibatlı olarak Kureyş’in dinini terk ederek yeni bir inanç sistemini savunduklarından dolayı “dönek” anlamında Sâbiî demişlerdir.¹⁹⁸

Sâbiîler için kullanılan bu ismin Arapçadaki “dönmek” anlamına gelen fiil köküyle ilgisi var mıdır, sorusunu Şinasi Gündüz şu şekilde açıklamıştır: Sâbiîlerin dili olan Mandencede *sabaa*, “vaftiz olmak=boy abdesti almak” manasına gelmektedir. Bir yabancı açısından Sâbiîlerin en karakteristik özelliği vaftizdir ve Sâbiîler bunu *masbuta* olarak adlandırmaktadır. Kur’an’daki Sâbiî terimini, şu andaki yaşadıkları bölgede yaşayan Sâbiîlerle ilişkili olarak değerlendirirsek, Sâbiî teriminin Arapçadaki “dönmek” anlamına gelen fiil köküyle bir ilgisinin olmadığı, Mandence’de vaftiz olmak manasındaki *sabaa* kelimesinden türetilerek, “vaftiz olan” manasında komşularınca Sâbiîler için bir isim olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır.¹⁹⁹

İlk dönem İslam âlimleri Sâbiîlerin yaşadığı yer olarak Güney Mezopotamya’yı göstermişler; Sâbiîlik’in Yahudilik, Hıristiyanlık ve Mecusilik arasında ya da bunlara benzer bir din olduklarını ifade etmişlerdir. Sâbiîler, dışa kapalılığı ve gizliliği=esoterizm kendileri için esas alan bir toplumdur. İslam âlimleri Sâbiîlerin bu özelliğinden dolayı kendi sınırlı gözlemleri neticesinde bazı yanlış değerlendirmeler yapmıştır. Mesela Sâbiîlerin ilahi tarzından olan *Qolasta* gibi ibadetlerle ilgili dini metinleri *Zebur* sanılmış, Sâbiîlerin tapındıkları yüce varlığa verdikleri bir isim olan *Malka* Arapçadaki melek terimiyle karıştırılmış ve Sâbiîlerin meleklerle tapındıkları zannedilmiştir.²⁰⁰

Son dönem İslamî kaynaklarda Sâbiîler adı altında *Harrânîler* ön plana çıkmış ve onların inanç ve ibadetleri Sâbiîlik olarak sunulmuştur. Bu sebeple Sâbiîlik “yıldızlara, gezegenlere ve bunlar adına yapılan putlara tapma” şeklinde tarif edilmeye başlanmıştır. Bu durumun sebebini Şinasi Gündüz şu şekilde açıklığa kavuşturmuştur: Bu konuda problemin çözümü Harran halkının Sâbiîlikle olan ilişkisinin ortaya konulmasına bağlıdır. Abbasi halifesi Me’mun döneminin sonlarında, halife Me’mun’un ölüm tehdidinden kurtulmak ve zimmî statüsünü devam ettirebilmek için Harranlılar, Sâbiîlik

¹⁹⁸ Gündüz, *Sabiiler*, 4.

¹⁹⁹ Gündüz, *Sabiiler*, 5-6.

²⁰⁰ Gündüz, *Sabiiler*, 6-7.

ismine sığınmışlar ve daha sonra birçok Harranlı bu isimle meşhur olmuştur. Harranlılar halife Me'mun dönemi öncesinde “putperestler” yani “Harrânîler” olarak bilinmektedir. Zimmîlik statüsünü devam ettirebilmek için Sabîî ismine sığınan Harran putperestleri zamanla pek çok alanda parlak bir dönem yaşamış, Güney Mezopotamya'daki asıl Sâbiî halk gölgede kalmıştır. Fakat zaman zaman bazı kaynaklar Güney Mezopotamya'da bir Sâbiî grubun yaşadığını ve bunların Harranlılardan inanç ve ibadet yönünden farklı bir yapıya sahip olduklarını ifade etmişlerdir. Sonuç olarak Kur'an'da Yahudi, Hıristiyan ve Mecusilerle birlikte zikredilen Sabîîlerin Güney Mezopotamya'da yaşayan ve sonraki kaynaklarda “*Bataklık Sabîîleri*” ya da “*el-Muğtasilah=vaftiz olanlar*” gibi isimlerle adlandırılan grup olduğunu ifade etmek gerekir.²⁰¹

Harran'da yaşamış ve Sâbiîlerle karıştırılmış olan Harrânîlerin itikadî özelliklerinden kısaca bahsetmek konu bağlamında gereklidir. Harrânîler, eski Yunan dinindeki itikadî özellikleri devam ettirmektedirler. Harrânîler, Güney kutbunu kible edinip, yıldızlara tapar, putlara ibadet ederler. Eflatun ve Hermes gibi filozofları peygamber kabul eder, Peygamberlerden Hz. Şit (a.s.) ve Hz. İdris'i (a.s.) tanırırlar. Putlara ve yıldızlara kurban keser; ay, güneş ve yedi gezegenin ruhlarına taparlar. Harrânîlikte, tenasüh ve hulul inancı vardır. Sevap ve cezanın bu dünyada olduğuna inanırlar. Harrânîlere; Hermetikler, Vesenîler, Hunefâ, Harrâniyye gibi adlar verilmektedir.²⁰²

Sâbiîlikte Yüce varlık inancından bahsedecek olursak, bütün Sâbiî kutsal metinleri “Hayatın ismi ile” ya da “Yüce Hayat'ın ismi ile” başlamaktadır. Hayat inancı, Sâbiîliğin özünü oluşturmakta olup Sâbiîliğin en karakteristik özelliklerinden biridir. Sâbiî doktrininin temeli olan *Hayat=hiia* inancı bütün varlıklar için var edici güç olarak görülen Hayat prensibine ve verimlilik ilkesine dayanmaktadır. Hayat, her şeyden önce var olan ve her şeyin kendisinden çıktığı üstün varlıktır. Hayat, iyilik ve verimliliği temsil eder. Kaosu temsil eden kötülük ise “kara su” ya da “acı su” diye adlandırılan bir varlıktır. Kara su, Hayat ile birlikte ezelf olarak mevcuttur.²⁰³

Sâbiîlerin en önemli kutsal kitabı *Ginza Rabba=Büyük Hazine* ya da *Sidra Rabba=Büyük Kitap* olarak isimlendirilen *Ginzadır*. *Ginza* ayrıca “*Adem'in Kitabı*” olarak da adlandırılmaktadır. Sâbiîlerin bir diğer önemli kutsal kitabı “*Yahya'nın Öğretileri*” anlamına gelen *Draşia d Yahya*'dır. Bu kitap *Draşia d Malke=Kralların*

²⁰¹ Gündüz, *Sabiiler*, 7-9.

²⁰² Fidan, *İslam'da Yabancılar ve Azınlıklar Hukuku*, 28.

²⁰³ Gündüz, *Sabiiler*, 65-67.

Öğretileri olarak da adlandırılmaktadır. *Draşia d Yahya*'da Hz. Peygamber (s.a.s.) gibi İslamî döneme ait bazı tarihi figürler yer almaktadır. Sâbiîlerin temel kutsal kitapları arasında bir diğeri ise ilahiler ve çeşitli duaları ihtiva eden, günlük ibadet kitabı mahiyetinde olan *Qolasta*'dır. *Qolasta*, “Koleksiyon” ya da “Övgü” anlamına gelmektedir.²⁰⁴

Sâbiîler, dinlerinin yüce Işık Tanrısı tarafından insana verilen bir proto-din olduğuna inanırlar. Dinlerinin herhangi bir şahsiyet tarafından kurulduğunu kabul etmezler. Dolayısıyla ne Âdem ne de Yahya dinlerinin kurucusudur. Sâbiî kutsal metinlerinde peygamber *nbihā* terimi ile ifade edilmekte, iyi ve kötü olmak üzere iki grup peygamberden bahsedilmektedir. İlk grupta kötülüğün ve karanlık güçlerin temsilcileri ve Sâbiîlerin muhalifleri olarak değerlendirilen İbrahim, Musa ve İsa gibi peygamberler yer almaktadır. Bu grubu “sahte peygamber” veya “sahteliğin peygamberi” olarak adlandırılırlar. İkinci grupta ise Sâbiîliğin temsilcisi ve eğiticisi olarak Yüce Tanrı tarafından görevlendirilen Şit ve Yahya peygamberler vardır. “Gerçek peygamber” ya da “doğruluğun peygamberi” olarak adlandırılan bu grubun Sâbiî itikat ve ibadetlerini muhafaza etme ve uygulama konusunda samimî birer mümin ve büyük önder olduklarına inanırlar. Sâbiî inancına göre peygamber, Tanrıdan vahiy alarak bunu insanlara ileten kişi değildir. Peygamber, ilk insan Âdem'e yüce Işık Tanrısının emriyle ışık elçisi *Manda d Hiia* tarafından öğretilen, ilahi mesajı dosdoğru uygulayan ve bu mesajın temsilcisi ve öğreticisi olan kişidir. Sâbiîlerin Hz. Peygamber'e (s.a.s.) karşı olumsuz bir yaklaşımları vardır. Kutsal kitaplarında Hz. Peygamber, “katliam çocuğu Arap” olarak nitelendirilmiştir. Hz. Peygamber'in bir peygamber olarak ortaya çıktığından, Yahudiler gibi sünnet olmayı uyguladığından, doğru sözleri değiştirdiğinden, halkı kılıçla kendi dinine döndürmeye çalıştığından bahsedilmektedir.²⁰⁵

Sâbiî inancına göre ölüm bir yok oluş değil, dünyadan ayrılışın ve yeni bir hayatın başlangıcıdır. Yeryüzündeki hayatın sonunda kıyamet olacaktır. Kıyamet sonrasında hesap başlayacak bu hesap yalnızca günahkâr ruhlar için yapılacaktır. Kıyamet sırasında yeryüzünden kurtulan iyi ruhlar kendilerinden önceki iyi ruhlar gibi hızla yükselerek *Abartur*'un terazisinde tartılacak ve sonrasında ışık âlemine yükseleceklerdir. Kötü ruhlar bir nevi cehennem olarak nitelenebilecek *Suf denizine* atılıp burada günahları

²⁰⁴ Gündüz, *Sabiiler*, 55-57.

²⁰⁵ Gündüz, *Sabiiler*, 110-117.

nispetinde cezalarını çekecekler; daha sonra ışık elçisi *Hibil Ziva* tarafından vaftiz edilip ışık âlemine alınacaklardır. İlk Hayatı yalanlayıp karanlığı tercih eden suçlu ruhlar da yeryüzü, gezegenlerle birlikte yok edileceklerdir.²⁰⁶

Sâbiîlikteki namaz İslam'daki namazdan oldukça farklıdır. Şekil olarak İslam'daki namazla hiçbir ilgisi olmayıp dua etmekten ibarettir. Sâbiîler, günün belirli saatlerinde yüce Tanrı Işık Kralı'na sistematik şekilde dua edip, hamd ve sena ederler. Sâbiîler diğer ibadetlerinde olduğu gibi kibleleri olan kuzeye dönerler. Çünkü kuzeyin, Işık Kralı'nın ve ışık âleminin mekânı ve tamamıyla nurla kaplı olduğuna inanmaktadırlar.²⁰⁷ Sâbiîlikte oruç ise günah ve kötülüklerden uzak durmak olarak değerlendirilir.²⁰⁸

Sâbiîlik hakkında hem İslam'ın hem Yahudilik ve Hıristiyanlığın hem de diğer dinlerin inanç ve ibadetlerinden izler taşıyan ve karşılaştığı dinlerden etkilenen bir din olduğu söylenebilir. Yahudilikten doğduğu kabul edilse de bugünkü Yahudiliğe tam olarak benzemeyen bir dindir.²⁰⁹

İslam tarihinin ilk yıllarında âlimler Sâbiîleri tanımlamakta zorlanmışlar; bazı âlimler Sâbiîlerin yıldızla taptıklarını bazıları da Yahudiliğin ve Hıristiyanlığın bir fırkası olduğunu savunmuştur. Bu sebeple İslam âlimleri arasında Sâbiîlerin ehlikitap olup olmadığı meselesi tartışmalıdır.²¹⁰

Sâbiîlerin ehlikitap olup olmaması meselesi hakkında fakihler ihtilaf etmiştir. Ebu Hanife'ye göre Sâbiîler ehlikitaptır. Ebu Yusuf ve İmam Muhammed ise Sâbiîlerin ehlikitap olmadığı görüşündedir.²¹¹ Hanefî fakih Ebu'l-Hasen el-Kerhî, Sâbiîlerin yıldızlara ibadet ettiklerini ve ehlikitap olmadıklarını söyler. Ahmed b. Hanbel'in, Sâbiîler hakkında Hıristiyanlardan bir gruptur ya da Yahudilerden bir gruptur, şeklinde iki rivayeti vardır. Hanbelî âlimlerinden İbn Kudâme, Sâbiîlerin Yahudi ve Hıristiyanlardan birine ve kitabına muvafakat etmesi halinde ehlikitap sayılacağını aksi halde ehlikitap sayılmayacaklarını söylemiştir. Sâbiîlerin dinleri hakkında fakihlerin ihtilaf etmelerinin sebebi, dinleri hakkında herhangi bir açıklık söz konusu olmadığı

²⁰⁶ Gündüz, *Sabiiler*, 130-136.

²⁰⁷ Gündüz, *Sabiiler*, 159-161.

²⁰⁸ Gündüz, *Sabiiler*, 162.

²⁰⁹ Fidan, *İslam'da Yabancılar ve Azınlıklar Hukuku*, 30.

²¹⁰ Fidan, *İslam'da Yabancılar ve Azınlıklar Hukuku*, 30.

²¹¹ İbn Abidin, *Reddü'l-muhtar ale'd-Dürri'l-muhtar*, 4: 135; İbn Abidin, *Reddü'l-muhtar ale'd-Dürri'l-muhtar*, 5: 340.

içindir. Fakihler, ya gördükleri kadarıyla ya da zanları üzerine hareket ederek Sabîîler hakkında görüş beyan etmişlerdir. Şu anda Irak'ta yaşayan Sâbiîlerin sayısı azdır. Sâbiîler Yaratıcıya inanır, ahiret gününe iman eder ve Hz. Âdem'in öğretilerine tabi olurlar. Nebileri, Hz. Yahya'dır. Kutsal kitapları "Kinza" yani Hz. Âdem'e verilen suhuttur. Namaz, ibadetleri arasındadır. Rükû ve vakfeyi kısaltırlar, secdesiz otururlar. Bu ibadetlerini günde üç defa yerine getirirler. Namazda kutup yıldızına yönelirler. Sabîîlerin itikadı bu şekildedir. Hanefî Mezhebinin, Sabîîler hakkındaki görüşü iktizasınca Sâbiîlerin ehlikitaptan olması mümkün olabilir.²¹²

Ebu Hanife'nin Sâbiîleri ehlikitap kategorisine dâhil ettiğini gördük. Dolayısıyla bu kabule göre Sâbiîlerin kestikleri yenilebilir ve kadınlarıyla evlenilebilir. İmameyn ise Sâbiîlerin Mecusiler gibi olduğu görüşüne sahiptir. Hal böyle olunca İmameyn'e göre Sâbiîlerin kadınlarıyla evlilik ve kestiklerini yemek caiz değildir.²¹³ Ebu Hanife'ye göre Sâbiîler, Zebur okuyan dini bir gruptur. Ebu Hanife'nin bu kanaati, Sâbiîler hakkındaki yaklaşımında anahtar rol oynamaktadır. Diğer taraftan Ebu Hanife'nin öğrencileri Ebu Yusuf ve İmam Muhammed ile Mücâhid gibi Hanefî fakihlerine göre Sâbiîler, meleklerle tapmaktadırlar. Bu sebeple Sâbiîler ehlikitaptan sayılmamaktadırlar.²¹⁴

Kimi kaynaklara göre Sâbiîlerin ehlikitaptan oldukları ve bu nedenle kadınlarıyla evlenilebileceği fikrinin Hz. Ömer tarafından savunulmuştur. İmam Şafii, her ne kadar Sâbiîleri ehlikitap kategorisine sokmasa da Sâbiîlerin kadınlarıyla evlenilebileceğini ve kestiklerinin yenilebileceğini düşünmektedir.²¹⁵

Ehlikitabın muhtevası konusunda Sâbiîlik çerçevesinde yapılan tartışmalara bakıldığında, Ebu Hanife ve çağdaşlarınca, Allah'ın indirdiği kitaplardan herhangi birine inanmanın, dinsel bir grubu ehlikitaptan saymak için yeterli olarak görüldüğü anlaşılmaktadır. Sâbiîleri ehlikitap kategorisine dâhil etmeyenler ise, herhangi bir kutsal kitaba sahip olup olmamanın ötesinde, ehlikitap statüsü için temel inanç karakteristiğini esas almaktadır.²¹⁶

²¹² Zeydan, *Ahkâmü 'z-zimmiyyin ve 'l-müste'menin fi Dâri'l-İslâm*, 13-15.

²¹³ Cessâs, *Şerhu Muhtasari't-Tahâvî fi'l-fikhi'l-Hanefî*, 4: 336.

²¹⁴ Gündüz, "Ehlikitabın Kimliği Sorunu ve Ebû Hanife ile Çağdaşlarının 'kitâb' Terimi Merkezli Yaklaşımları", 241.

²¹⁵ Gündüz, "Ehlikitabın Kimliği Sorunu ve Ebû Hanife ile Çağdaşlarının 'kitâb' Terimi Merkezli Yaklaşımları", 241.

²¹⁶ Gündüz, "Ehlikitabın Kimliği Sorunu ve Ebû Hanife ile Çağdaşlarının 'kitâb' Terimi Merkezli Yaklaşımları", 241.

Yahudi ve Hıristiyanların ehlikitap oldukları hemen herkes tarafından ittifakla kabul edilmektedir. Diğer taraftan Yahudi ve Hıristiyan dışındaki dinsel grupların ehlikitaptan sayılıp sayılmayacağı ve bunların Yahudi ve Hıristiyanlarca sahip olunan hukuki statüye sahip olup olmayacakları konusunda genelde tarih boyunca başvuru alan temel ölçüt, bu grupların Yahudi ve Hıristiyanlarla ortak bir özellik olarak görülen Kur'an'da adlarının anılması ya da bir kutsal kitaba sahip olmaları olmuştur.²¹⁷

Ehlikitabın kim/kimler olduğu ya da Yahudi ve Hıristiyanlar dışında hangi dinsel toplulukların bu kategoriye gireceği hususunda ehlikitap ibaresinde yer alan kitap terimine yüklenen anlamın temel rol oynadığı görülmektedir. Sâbiilerin kutsal kitaplarının hangileri olduğunu ifade etmiştik. Bu bağlamda Ebu Hanife ve çağdaşlarının Sâbiilerin Zebur okuduklarına dair ifadelerinin bir yanılgıdan ibaret olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü Sâbiilerin kutsal kitapları arasında Zebur bulunmamaktadır.

Ehlikitap ibaresinde geçen kitap terimini “herhangi bir kutsal kitap” ya da “ilahi vahiy” olmak üzere iki manada ele alacak olursak ilk manasına göre yeryüzünde ehlikitap kategorisine girmeyen hemen hiçbir topluluğun olmadığı sonucuna ulaşırız. İkinci manasına göre ehlikitap, ilahi vahiy ya da Tanrısal kelama muhatap olanlar anlamında olur ki Ebu Hanife'nin, Sâbiilere yönelik yaklaşımında ikinci manayı tercih ettiğini görmüş oluruz.

İmam Şafii'ye göre Müslümanların hür kadınlarıyla evlenmeleri helal olan ehlikitap, Yahudiler ve Hıristiyanlardır. Mecusilerle evlenmek helal değildir. Hıristiyanlardan olan Sâbiilerin hür kadınlarıyla evlenmek, kitaplarının aslında helal ve harama ters düştükleri bilinmediği müddetçe helal, aksi halde helal değildir. Eğer Sâbiiler, Hıristiyanlara inançlarının aslında uyarlar, detaylarda ters düşerlerse; Hz. İsa'yı ve İncil'i tasdik ederlerse bunlar cizyelerinin kabulünde, kestiklerinin yenmesinde ve kadınlarıyla evlenilmesinde Hıristiyan gibidirler. Yani ehlikitap sayılırlar. Eğer Sâbiiler inanç esaslarında Hıristiyanlara karşı çıkarlarsa putperest kabul edilirler. Cizyeleri kabul edilmez, kestikleri yenmez, kadınlarıyla evlenilmez. Durumları şüpheli olanlar yani Hıristiyanlara fūruda değil de usulde mi yoksa usulde değil de fūruda mı uydukları

²¹⁷ Gündüz, “Ehlikitabın Kimliği Sorunu ve Ebû Hanife ile Çağdaşlarının ‘kitâb’ Terimi Merkezli Yaklaşımları”, 242.

bilinmeyen kimseler; kanlarının akıtılmaması karşılığında bunlardan cizye alınır fakat kestikleri yenmez ve kadınlarıyla evlenilmez.²¹⁸

İmam Malik, Sâbiîleri ehlikitap kabul etmektedir. Cizye alınması konusunu, Kureyş kabilesi hariç Arap müşrikleri de dâhil herkese teşmil etmektedir. Hanbelîler, İmam Şafii gibi Sâbiîlerin incelemeye alarak bunun sonucunda Sâbiîleri birçok kere Hıristiyan saymaktadırlar. Hasan-ı Basrî'nin Sâbiîlerin Mecusi olduğu görüşü ise istisnadır.²¹⁹ Sâbiîler, dışarıdan kız alıp vermedikleri gibi yabancıları da kendi dinlerine kabul etmemektedirler.²²⁰

İslam'da gayrimüslimlerin hukuku ile ilgili yaptığı doktora çalışmasında Yusuf Fidan, konunun Kur'an'da geçmesi hasebiyle önemli olduğunu ve Sâbiîleri Harrânîlerden ayrı olarak düşünüldüğünde ehlikitap olarak saymanın daha uygun olduğu görüşünü savunmaktadır.

1.3.6.4. Zerdüştlük/Mecusilik ve İran Dinleri

İran'da şu dinlerin varlığından bahsedilmektedir: Zerdüştlük=Mecusilik, Parsilik, Maniheizm, Mitraizm ve Mazdeizm.²²¹

İran'ın en büyük dini *Zerdüştlük* olup Zerdüştlüğün diğer adı *Mezd- Yesna* olarak bilinmektedir.²²² Mecusi kelimesini daha çok Araplar kullanmaktadır.²²³ Zerdüştlüğün kurucusu *Zerdüş*, mukaddes kitabı *Zend-Avesta*'dır. Avesta, "metin", Zend ise "yorum" manasındadır. *Zend-Avesta*, "Avesta'nın yorumu" demektir.²²⁴ *Zend Avesta* ile ilgili, bu kitapta Hz. Peygamber'den bahseden ifadelerin bulunduğu; içinde emir, nehiy, vaad ve vaîd gibi konuların olduğu bilgileri mevcuttur.²²⁵

Peygamber olarak kabul ettikleri Zerdüş, tek tanrıcılığı savunmuştur.²²⁶ *Ahura Mazda*, her şeyi en iyi bilen, kâinatı idare eden, aldatılmayan tek Tanrı'nın ismidir. Zerdüştlükte *Ahura Mazda* "*Hürmüz*" olarak da bilinmektedir. Böyle olmakla beraber Zerdüştlükte

²¹⁸ Ebû'l-Hasan Alî b. Muhammed el-Mâverdi, "Ehl-i Kitâp Kadınlarla Evlilik", trc. Muhittin Özdemir, *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 9 (2007): 420-421.

²¹⁹ Fidan, *İslam'da Yabancılar ve Azınlıklar Hukuku*, 31.

²²⁰ Cilacı, *Günümüz Dünya Dinleri*, 166.

²²¹ Cilacı, *Genel Hatlarıyla Dinler Tarihi*, 56.

²²² Cilacı, *Genel Hatlarıyla Dinler Tarihi*, 56.

²²³ Fidan, *İslam'da Yabancılar ve Azınlıklar Hukuku*, 32.

²²⁴ Cilacı, *Genel Hatlarıyla Dinler Tarihi*, 56-57.

²²⁵ Fidan, *İslam'da Yabancılar ve Azınlıklar Hukuku*, 33.

²²⁶ Cilacı, *Genel Hatlarıyla Dinler Tarihi*, 57; Fidan, *İslam'da Yabancılar ve Azınlıklar Hukuku*, 33; Zeydan, *Ahkâmü'z-zimmiyyin ve'l-müste'menin fî Dâri'l-İslâm*, 15.

iki zıt gücün varlığı kabul edilip hayrın kaynağının *Yezdan*; şerrin kaynağının *Ahriman* olduğuna inanılmaktadır. Yani Zerdüştlükte bir *düalizm* de söz konusudur. Kıyamet, Cennet ve Cehennem kabul edilmekte olup iyilerin Cennet'e, kötülerin Cehennem'e gideceğine inanılmaktadır. Melek, Şeytan ve ruhu kabul eden Zerdüştlük, Şeytanı kötülüğün temsilcisi olarak kabul etmekte ve onu *dev* diye isimlendirmektedirler.²²⁷

Zerdüştlere göre ilk insan ve ilk peygamber Hz. Âdem, son peygamber ve aynı zamanda Zerdüştlüğün kurucusu ise Zerdüş'tür. Zerdüş'tün Peygamber, rahip ya da mütenebbî=sahte peygamber olduğunu iddia edenler de vardır.²²⁸

Bazı kaynaklarda İranlıların "Keber" dedikleri dinin Zerdüştlük olduğu ve Arapların bu dine "Mecus", yeni İranlıların da "Ateşperest" dedikleri, aslında Zerdüştlüğün ilk defa Zerdüş tarafından meydana getirilmeyip ondan önce bu dinin "Mazdeizm" adıyla Hazar denizi sahillerinde bulunduğu şeklinde geçtiği bilgisine rastladık.²²⁹

Mecusiler, nur ve ateşe tazim gösterirler.²³⁰ Nur'u ateş temsil eder ve ateşin Ahura Mazda'nın oğlu olduğunu kabul ederler.²³¹ Mecusiler ateşe ibadet etmektedirler. Bu ateş sıradan bir ateş olmayıp saflaştırılmış ateştir. Onlara göre bu ateşin dışındaki her şey pistir. Zerdüş'tün hangi tarihte doğduğu bilinmemekle beraber Hz. İsa'dan önce yaşadığı bilgisi mevcuttur. Zerdüş'tün yaşadığı asır, ilkel insanların ateşe hükmettiği çağdır ve ateşe ibadet inancı da bu noktadan kaynaklanmaktadır. Kendisine ibadet edilen ateşin devamlı yanması şart olduğu için mabetlerindeki ateş uzun senelerden beri sürekli yanmaktadır. Bu süreklilik, din görevlileri tarafından belirli aralıklarla ateşin yakıtının temizlemesiyle sağlanmaktadır. Mabetlerindeki ateşin sönmemesi için sürekli yakacak koyan din görevlileri nefeslerinin ateşe temasını engellemek için de ağız ve burunlarını kapayarak görevlerini yerine getirirler. Mabetteki ateşin yakıtı sandal ağacı olup başka herhangi bir yakıt kullanılmamaktadır. İbadet etmek isteyen bir Mecusi, günün hangi saatinde olursa olsun mabede gidip ateşe ibadet edebilir. Çünkü Mecusilikte ibadet için belirlenmiş bir vakit bulunmamaktadır.²³² Tenasüh, ateşe ibadet, nikâhı haram olanlarla evliliği mubah kabul etme Mecusilerin itikatlarındanır.²³³

²²⁷ Cilacı, *Genel Hatlarıyla Dinler Tarihi*, 57; Fidan, *İslam'da Yabancılar ve Azınlıklar Hukuku*, 33.

²²⁸ Fidan, *İslam'da Yabancılar ve Azınlıklar Hukuku*, 33.

²²⁹ Cilacı, *Genel Hatlarıyla Dinler Tarihi*, 58.

²³⁰ Zeydan, *Ahkâmü'z-zimmiyyin ve'l-müste'menin fî Dâri'l-İslâm*, 15.

²³¹ Fidan, *İslam'da Yabancılar ve Azınlıklar Hukuku*, 33.

²³² Cilacı, *Genel Hatlarıyla Dinler Tarihi*, 58-59.

²³³ Zeydan, *Ahkâmü'z-zimmiyyin ve'l-müste'menin fî Dâri'l-İslâm*, 16.

İslam ordusu İran'a girene kadar Mecusilik neredeyse bütün İran'ı etkisi altına almıştır. İslam İran'a girdikten sonra buradaki Mecusilerin bir kısmı Hindistan'a sığınmıştır. Bunlara "Parsî" denilmektedir. Günümüzde Mecusilerin devamı niteliğinde olup, Hindistan'da mensupları bulunmaktadır. Parsîlere göre iyilik ilahı ve kötülük ilahı devamlı mücadele içindedir.²³⁴

Mitra/Mithra İranlılara ve Hindulara izafe edilen Güneş Tanrısının ismi olup aynı zamanda ışık ve Hak Tanrısıdır. Mitra'nın dinine de *Mitraizm* denilmektedir. Hıristiyan inancında yer alan ritüellere benzeyen çok yönleri bulunduğu için kilise bu dinle mücadele etmiştir. Vaftiz, balla arınma, okunmuş ekmek, su ve şarapla kurban eti yemek, boğa kurban etmek Mitraizm'in dini ritüelleri arasındadır.²³⁵

Manihaizm, İran ve Mezopotamya dinlerinin bir karışımı olup kurucusu *Mani*'dir. Mani kendisinin son peygamber olduğunu ve vahiy aldığını iddia etmiştir. Yine kendisinin Hz. İsa tarafından müjdelenen *Paraklit (Ahmed-Muhammed)* olduğu da Mani'nin iddiaları arasındadır. Manihaizm inancına göre dünyada kötülük hâkimdir. Kötülüğün ortadan kalkması için de insanların çoğalmasını azaltmak gerekmektedir. Bu yüzden evlilik haram kılınmalı ve insanlar ruhbanlığa yöneltilmelidir. Vaftiz ve Evharistiya ayinleri Maniheizm'in ritüelleri arasındadır.²³⁶

Mazdekizm dininin kurucusu *Müzdek*'tir. Nasıl ki insanlar hava ve sudan ortak bir şekilde istifade ediyorlarsa, kadın ve malda da ortaklık söz konusudur. Mazdekizm'e göre kadın ve malda mülkiyet hakkı yoktur.²³⁷ Bu bağlamda Mazdekizm, günümüz *Komünizmi* ile eşleştirilmiştir. Komünizm'den farkı, Mazdekizm'in dini boyutunun olduğu iddiasıdır. Mazdekizm'in kadın hakkındaki bu görüşü aile kurumunu temelden sarsmıştır. Mazdekîler hakkında söylenen "Baba oğlu; oğul babayı tanımaz hale geldi" ifadesi gayri dinî ve gayri ahlâkî bu durumunu ortaya koymaktadır.²³⁸

Yaratıcı, Peygamber, Ahiret, helal, haram inancı olmayan Hürremîler ise Mecusilerin en şerli taifesidir.²³⁹

²³⁴ Cilacı, *Genel Hatlarıyla Dinler Tarihi*, 59; Fidan, *İslam'da Yabancılar Ve Azınlıklar Hukuku*, 34.

²³⁵ Cilacı, *Genel Hatlarıyla Dinler Tarihi*, 60.

²³⁶ Cilacı, *Genel Hatlarıyla Dinler Tarihi*, 60-61.

²³⁷ Zeydan, *Ahkâmü 'z-zimmiyyin ve 'l-müste 'menin fî Dâri 'l-İslâm*, 15.

²³⁸ Cilacı, *Genel Hatlarıyla Dinler Tarihi*, 61-62.

²³⁹ Zeydan, *Ahkâmü 'z-zimmiyyin ve 'l-müste 'menin fî Dâri 'l-İslâm*, 15.

Cumhur fukaha, Mecusilerin ehlikitap olmadığı görüşündedirler. Görüşlerine ayetten delilleri En'am 6:156'dır. Onlara göre Allah bu ayette ehlikitabın iki taife olduğunu bildirmiştir. Eğer Mecusiler ehlikitaptan olsa idi o zaman bu ayette ehlikitabın üç taife olduğu bildirilir idi. Yine Hz. Peygamber'in Hecer Mecusilerinden cizye alınması hakkındaki, "*Kadınlarıyla nikâhlanmaksızın ve kestiklerini yemeksizin onlara, ehlikitaba davrandığınız gibi davranın*" hadisi²⁴⁰ cumhur fukaha tarafından bu konuya sünnetten delil olarak kabul görmüştür.²⁴¹ Hz. Ömer zamanında fetihlerle birlikte İran'da Mecusilerle karşılaşmış ve onlara nasıl muamele edilmesi gerektiği meselesi gündeme gelmiştir. Hz. Peygamber'in "*onlara ehlikitap gibi muamele edin*" hadisinden dolayı İran Mecusilerinden cizye alınmıştır. Yine bu problem Hz. Ali döneminde tekrar gündeme gelmiştir. Hz. Ali Mecusiler hakkında, onların önceden ehlikitap olduğunu fakat daha sonra kalplerinden bu durumun söküldüğünü bildirmiştir. Bu durumda Mecusilerden cizye alınmıştır fakat kadınlarıyla evlilik ve kestiklerinin yenilmesi haram sayılmıştır.²⁴²

Zahiri mezhebi imamı İbn Hazm'a göre Mecûsîler ehlikitaptır ve kadınlarıyla evlenmek caizdir. Mâide 5:5 ayetini ve Hz. Ali'nin Mecusiler hakkındaki sözünü delil kabul etmiş; Mecusilerin kadınlarıyla evlenmenin ve kestiklerini yemenin yasak olduğuna dair hadisleri reddetmiştir.²⁴³

Neticede Mecusilerin ehlikitap olup olmadığı konusunda çoğunluğun kabul ettiği görüş şudur: Mecusiler ehlikitap statüsüne dâhil edilerek kendilerinden cizye alınır. Fakat kadınlarıyla evlenilmesi ve kestiklerinin yenilmesi mevzusu bu statü haricinde kalıp yasak kabul edilmiştir. Bu kabule ise az sayıda âlim muhalefet etmiştir.

1.3.6.5. Müşriklik

Şirk sözlükte "ortak olmak" ve "ortaklık; "ortak koşmak" manalarına gelmektedir. Şirk koşan kişiye "müşrik" denilmektedir. Şirk kelimesinin terim anlamı ise Allah'a zatında,

²⁴⁰ Muvatta', "Cizyetü Ehli'l-kitâb ve'l-mecûs", 42 (İmam Mâlik'in *Muvatta'* adlı eserinin Cizyetü ehli'l-kitâb ve'l-mecûs bölümünün 42. hadisi).

²⁴¹ Zeydan, *Ahkâmü 'z-zimmiyyin ve 'l-müste'menin fî Dari'l-İslâm*, 15.

²⁴² Fidan, *İslam'da Yabancılar ve Azınlıklar Hukuku*, 35.

²⁴³ Fidan, *İslam'da Yabancılar ve Azınlıklar Hukuku*, 36.

sıfatlarında, fiillerinde veya ona ibadet edilmesinde ortağı, dengi yahut benzerinin bulunduğu inanmaktır.²⁴⁴

Müşrikler ibadet ettikleri putları Allah ile kendi aralarında onlara güvendikleri şefaathçi ve yardımcı olarak görmektedirler.²⁴⁵ Allah'ı ve ayetleri yalanlamak, Peygamberlere ve meleklere düşman olmak, kıyameti ve yeniden dirilişi inkâr etmek gibi nitelikler, Kur'an'da müşrikler hakkında zikredilen vasıflar arasında yer almaktadır.²⁴⁶ Hz. Peygamber, kendisinin müşriklerden olmadığını ifade ederek peygamberlik öncesinde ve de sonrasında inanç ve yaşam tarzı bakımından hiçbir zaman müşriklerle alakasının olmadığını belirtmiştir. Akabe biatlerinde ve namaz, zekât vb. dini emirler yanında "Allah'a ortak koşmamak" şart koşulmuş; putlar üzerine yemin etmek yasaklanmış; putların alınıp satılması haram kılınmış ve müşriklerin amellerinin Allah katında makbul olmadığı bildirilmiştir.²⁴⁷

Son ilahi kitap Kur'an-ı Kerim, hâtemü'l-enbiya olan Hz. Peygamber'e (s.a.v) Mekke'de nazil olmaya başlamıştır. Hz. Peygamber, tebliğ vazifesini ilk olarak Mekke'de yerine getirmiş, ilk olarak Mekkelilerle muhatap olmuştur. Aynı zamanda Hz. Peygamber, İslam'a en büyük muhalifleri ile Mekke'de karşılaşmış ve bu Mekkelilerle müşriklerle, "Allah'ın varlığının birliği; Allah'ın doğmadığı ve doğurmadığı; Allah'a oğul ve kız isnat etme; kıyamet, ahiret, peygamber ve kutsal kitaplar konusunda mücadele etmiştir.²⁴⁸ Müşrikler tevhidi, peygamberleri, kitapları ve ahireti inkâr ederek, söylenenlere şüphe ile yaklaşmışlardır. En büyük amaçları refah içinde bir yaşam sürdürmektir. Yaşamı sadece bu dünyadan ibaret görüp ölüm sonrası yaşamı inkâr halinde olmuşlardır. Atalarından gördükleri gibi Allah yanında zayıf güçte ilahi varlıklar tasavvur ederek putlar edinmişler, onlara kurban takdim edip adaklarda bulunmuşlardır. Kur'an, diyalektik açıklamalarıyla yalnız o günkü şirke değil, ortaya koyduğu temel ilkelerle tarihin çeşitli yer ve zamanlarında görülen tüm şirklere ışık tutmuş, müşriklerin yanlışlarını ortaya koymuştur. Dolayısıyla Kur'an Hicaz bölgesi ve tarih sınırları içinde değil, tüm zaman ve mekânları kapsayacak şekilde anlaşılmalıdır.

²⁴⁴ Mustafa Sinanoğlu, "Şirk", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV İslam Araştırmaları Merkezi, 2010), 39: 193.

²⁴⁵ En'am 6: 94

²⁴⁶ Mehmet Ali Kapar, *Hazreti Muhammed'in Müşriklerle Münasebeti* (İstanbul: İlim Yayınları, 1987), 13.

²⁴⁷ Kapar, *Hazreti Muhammed'in Müşriklerle Münasebeti*, 14-15.

²⁴⁸ Ekrem Sarıçioğlu, "Kur'an'a Göre Müşrikler ve Putperestler", *İslâmî Araştırmalar Dergisi* 1/1 (1986): 26.

Günümüzde de dünyanın farklı mekânlarında bu ayetlerin direkt muhatap aldığı kişi veya topluluklar bulunmaktadır.²⁴⁹

Hac 22:17’de cahiliye döneminde Arabistan’da bulunan altı din zikredilmektedir: Müminler, Yahudiler, Sâbiîler, Hıristiyanlar, Mecûsîler, Müşrikler. Bu altı dinden ilk grup iman ehli, diğer beş grup ise küfür ehlidir. Küfür ehlerinden bir grubun da müşrikler olduğu açıkça belirtilmiştir. Aslında küfür ehlerinden diğerlerinde tevhit iddiası olmakla beraber inançlarında da şirk gözlemlenmektedir. Fakat bu ayette “müşrikler” ayrı bir din mensubu olarak zikredilmiş, müşrikliğin putperestlik olduğu tayin edilmiştir.²⁵⁰

Tövbe 9:29’da²⁵¹ ehlikitap gruplardan, Allah’a ve ahiret gününe inanmayan; Allah (c.c.) ve Resulü’nün (s.a.s.) haram kıldıklarını haram tanımayan; ister daha önceki peygamberlerin getirdiği ve daha sonra tahrif olunan dinler ile ister son din olan İslam ile temsil edilen hak dini tanımayan kimselere iki seçenek sunulmuştur: Harp ya da cizye.²⁵² Hac 22:17’de zikredilen dinlerden sadece Arap putperestleri cizye konusunda saf dışı bırakılmıştır. Bu noktada Arap putperestleri ve mürtetler bir kabul edilmektedir. Kendilerine öncelikli olarak İslam tebliğ edilir; kabul ettikleri takdirde Müslümanların sahip oldukları tüm haklara sahip olurlar. Aksi halde ise kendileriyle harp edilir.²⁵³

Müşrikleri; Arap putperestleri ve Arabistan dışında yaşayan putperestler olmak üzere ikiye ayırmak mümkündür. Yani müşrikler, ehlikitap dışındaki gayrimüslimleri içine alacak şekilde geniş ve sadece Arap putperestleri ve daha da özelde Kureyş müşriklerini içine alacak şekilde dar manayı ihtiva etmektedir, diyebiliriz. Dar ve geniş manayı ihtiva etme meselesi cizye ayetinde daha bariz bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Hz. Peygamber, Arap Yarımadasındaki müşriklerden cizye alarak onlara dinlerini devam ettirme ayrıcalığı tanımamıştır. Cizye ayeti ehlikitap hakkında olmakla beraber onlara tahsis edilmemiştir. Bu sebeple Ebu Hanife ehlikitaptan ve Arabistan dışındaki

²⁴⁹ Sarıkçıoğlu, “Kur’ân’a Göre Müşrikler ve Putperestler”, 32.

²⁵⁰ Kapar, *Hazreti Muhammed’in Müşriklerle Münasebeti*, 17-18.

²⁵¹ “Kendilerine kitap verilenlerden olup da, ne Allah’a, ne ahiret gününe inanmayan, Allah’ın ve peygamberin haram ettiğini haram tanımayan ve hak dini din edinmeyen kimselerle, küçük düşürülüp kendi elleriyle cizye verinceye kadar savaşın!”

²⁵² Raşid Gannuşi, *İslam Toplumunda Vatandaşlık Hakları*, trc. Abdulmecid Can (İstanbul: Birleşik Yayıncılık, 1996), 154-155.

²⁵³ Kapar, *Hazreti Muhammed’in Müşriklerle Münasebeti*, 20.

müşriklerden cizye alınarak onlara hayat ve medeni hukuk hakkı tanınabileceği görüşündedir. İmam Şafii'ye göre ise sadece ehlikaptan cizye alınmaktadır.²⁵⁴

Buraya kadar ifade edilen açıklamalar çerçevesinde, İslam hukukunun kendilerine kısmen ya da tamamen uygulanıp uygulanmaması açısından gayrimüslimleri üç gruba ayırabiliriz:

1. Ehlikap: Kendilerinden cizye alınabilir. Kadınlarıyla evliliğe ruhsat vardır. Kestiklerini yemek caizdir.
2. Arap müşrikleri: İslam ya da ölüm arasında tercih yaparlar. Kendilerinden cizye alınmaz. Kadınlarıyla evliliğe ve kestiklerinin yenmesine cevaz yoktur.
3. Arap müşrikleri dışındaki müşrikler: Bunlar ehlikap da olmayan diğer din mensuplarıdır. Kendilerinden cizye alınıp alınmama meselesi tartışmalı olmakla beraber ağır basan görüşe göre bu gruptan cizye alınır. Fakat kadınlarıyla evlilik ve kestiklerini yemek haramdır.²⁵⁵

1.3.6.6. Ateizm

Felsefi bir terim olan “*ateizme*” kaynaklarımızda en yakın olan terimler, “ilhad”, “dehrî=zaman yönünden dünyanın bir başlangıcı olmadığına ve zamanın her şeyi yok ettiğine inanan” ve “zındık=inanç yolundan sapan” kavramlarıdır.²⁵⁶ Genellikle herhangi bir dini esas kabul etmeyen özellikle de ahlaki noktada gevşek davranan kişilere “zındık”, “*mulhid*” ya da “*kâfir*” denilmiştir.²⁵⁷

Ateizm kavramı, biri geniş diğeri dar olmak üzere iki manayı içermektedir. Geniş manadaki ateizm, Tanrıyı hayatına sokma gereği duymamaktır. Düşünerek ve tartışarak Tanrı'nın var olmadığını öne sürmek ise dar anlamdaki ateizmdir. Tanrının varlığına aldirış etmeden hayatlarını sürdüren kişilerin “ateist” olduğuna hükmetmek ise doğru olmasa gerek.²⁵⁸

²⁵⁴ Kapar, *Hazreti Muhammed'in Müşriklerle Münasebeti*, 21; Fidan, *İslam'da Yabancılar ve Azınlıklar Hukuku*, 40.

²⁵⁵ Kapar, *Hazreti Muhammed'in Müşriklerle Münasebeti*, 20; Fidan, *İslam'da Azınlık ve Yabancı Hakları*, 40-41.

²⁵⁶ Mehmet Aydın, *Din Felsefesi*, 3. Baskı (Ankara: Selçuk Yayınları, 1992), 200-201.

²⁵⁷ Aydın, *Din Felsefesi*, 202.

²⁵⁸ Aydın, *Din Felsefesi*, 203-204.

Ateizm, Tanrı'nın varlığını yok sayan inançla ilgili felsefi bir düşüncedir. Bu düşünceye göre varlıklar tesadüfen bir araya gelerek oluşmuştur. Tanrı'yı yok sayma durumu vahiy, nübüvvet ve ahireti inkârı da beraberinde getirmektedir. Ateizm'e göre dünyada mevcut olan kötülükler Tanrı'nın yokluğuna delalet etmektedir. (Kötülük problemi)

İslam karşısında ateistlerin durumunu şu şekilde özetleyebiliriz: İslam diyarında bulunup kendi batıl iddialarını yaymamak üzere yaşamak şartıyla kendileriyle zimmet akdi yapılabilir. Zimmet akdini bozmadıkları müddetçe Arap müşrikleri dışındaki müşrikler kategorisine dâhil olup kendilerinden cizye kabul edilir. Fakat kadınlarıyla evliliğe ve kestiklerinin yenmesine müsaade edilmez. Fakat batıl itikatlarını yaymak ve Müslümanları dinden döndürme gayesini taşırlarsa kendilerine hayat hakkı tanınmaz. Eğer zimmet akdi yapılmışsa akit iptal edilir. Cizyeye tabi olmazlar. Kadınlarıyla evlilik ve kestiklerini yemek haramdır. Bu bakımdan kendi inançlarını yayma politikası güden ehlikitap da aynı hükümlere tabi olmaktadır. İslam hukukunun uygulanmadığı ülkelerde ise Müslümanların, ateistlerle nikâh gibi ferdî ilişkiler hususunda İslam hukukuna uygun hareket etmeleri gerekmektedir.²⁵⁹ Prof. Dr. Orhan Çeker, eğer ateist olan kişi kökeninde Müslüman ise o kişinin “mürtet” ; eğer ateist olan kişi kökeninde müşrik ise o kişinin fikhî açıdan “müşrik” olarak adlandırıldığını ifade etmiştir.²⁶⁰

Ehlikitabın muhtevasına yer verdiğimiz bu bölümde ilk olarak ehlikitabın müşrik-kâfir tasnifindeki konumunu ele aldık. Bu bağlamda ehlikitabın itikat noktasında şirk ve küfre girdiğini fakat hukuki muamele bakımından -cizye, kestiklerini yeme ve kadınlarıyla evlilik gibi- bazı hususlarda müşrik/kâfir grubundan ayrı bir muameleye tabi tutulduğunu gördük. Bu açıdan günümüz dünyasında yaşayan dinlerden hangilerinin ehlikitap grubuna dâhil olduğunu tespit etmenin gerekli olduğunu düşündük. Bu sebeple bu dinleri vahye dayanma, vahye dayanmama ve vahiy izleri taşıma açısından inceleyip Allah, kitap, peygamber ve ahiret inancı bakımından ele aldık. Bu dinlerden Kur'an-ı Kerim'de isimleri geçip kitaplarından ve itikatlarından bahsedilen Yahudilerin ve Hıristiyanların ittifak ile ehlikitap kabul edildikleri sonucuna ulaştık. Zikri geçen gruplardan Sâbiîlerin ehlikitap olup olmadıkları hakkında iki görüş olduğunu tespit ettik. Ehlikitap olduğunu var sayan görüşe göre ise Sâbiîlerin kadınlarıyla evliliğe cevaz verildiğini, ehlikitap olduğunu kabul etmeyen görüşe göre

²⁵⁹ Fidan, *İslam'da Yabancılar ve Azınlıklar Hukuku*, 49-50.

²⁶⁰ Bu bilgiye 29.08.2019 tarihinde Prof. Dr. Orhan ÇEKER ile yaptığımız telefon görüşmesi neticesinde ulaştık.

Sâbîlerin ehlikitap olmayan gayrimüslimlerin tabi olduğu hükümlere tâbi olacağı sonucuna ulaştık. Yine Kur'an'da zikri geçip kitap ve peygamber anlayışından bahsedilmeyen Mecusilerin de sadece cizye konusunda ehlikitap statüsüne dâhil olup kestiklerini yeme ve kadınlarıyla evliliğin caiz olmadığı hakkında genel bir kabulün olduğunu tespit ettik. Müşrikler hakkında cizye konusunda Arap müşrikleri ve Arap müşrikleri dışındaki müşrikler şeklinde bir ayrıma gidildiği fakat kestiklerini yememe ve kadınlarıyla evlenmeme hususunda tüm müşriklerin aynı statüde olduğunu gördük. Kur'an'da zikri geçmeyen fakat kadim bir geçmişe sahip olan Hinduizm ve Budizm dinlerinin Kur'an'da tabir edilen "eskilerin kitapları" çerçevesinde değerlendirilip değerlendirilmeyeceğinin dolayısıyla ehlikitap olup olmadıkları hususunun tartışmalı bir mesele olduğu sonucuna ulaştık. Bahsi geçen diğer dini grupların ise vahyi bir geleneğe sahip olmadığını dolayısıyla ehlikitap grubuna dâhil olmadıklarını söylemek mümkündür.

1.3.6.7. İslam Hukukuna Göre Müslüman-Ehlikitap Evliliği

Müslüman bir erkeğin ehlikitap bir kadınla evliliğine müsaade eden ayet **Mâide 5:5**'tir. Mâide 5:5 ayetinde Allah (c.c.), "*Bugün size iyi ve temiz nimetler helal kılınmıştır. Kendilerine kitap verilenlerin yiyeceği size helaldir; sizin yiyeceğiniz de onlara helaldir. Gayri meşru ilişkide bulunmak veya gizli dost tutmak şeklinde değil de meşru bir nikâhla evlenmek şartıyla mümin kadınlardan iffetli olanlar ile sizden önce kendilerine kitap verilenlerden iffetli kadınlar –mehirlerini verdiğiniz takdirde- size helaldir. Kim inanmayı reddederse ameli kesinlikle boşa gider. O, ahirette de hüsrana uğrayanlardandır.*" buyurmaktadır.

Ayette, Müslüman erkeğin gayrimüslim bir kadınla evlenebilmesi için iki şart ileri sürülmektedir:

1. Kadın kitabî olacak yani ilahî kitabı olan semavî bir dine müntesip olacak.
2. Muhsan olacak.

Mâide 5:5'de, Müslüman erkeklerin –ruhsat ya da istisnai bir durum olarak- ehlikitap kadınlarının muhsan olanlarıyla evlenebileceklerinin bildirilmesine rağmen daha hassas ve daha özel olan Müslüman bir kadının ehlikitaptan veya diğer dinlerden bir erkekle evlenebileceğini belirtmemiş olması haramlığa delalet etmektedir. Çünkü ırzlar konusunda asıl olanın haramlık olduğu bir fıkıh kuralıdır. Bu konuda yani evlenme

hususunda hangi şeyin ne kadar, ne ölçüde helal olduğunu bizzat Allah (c.c.) belirlemiştir. Buna göre, Kur'an'ın Müslüman bir erkeğin ehlikitap kadınların iffetli olanlarıyla evlenebileceğine izin verirken tersi duruma sükût geçmesi ona izin vermediğine delalet eder. Ayrıca bu konuda da icma bulunmaktadır.²⁶¹ Şer'i deliller sıralamasında Kur'an ve Sünnetten sonra üçüncü sırada yer alan delil icmadır. Bu sıralamada icmanın üçüncü sırada yer aldığı genel bir kabuldür. İcma delili hüccet olma özelliğini Kur'an ve Sünnetten almaktadır. Hiyerarşik olarak üçüncü sırada yer alan icma, sahabe döneminden sonra müracaat edilen kaynak olma açısından birinci sıraya yerleşmiştir. Bir konu üzerinde icmanın oluşmuş olması daha sonraki müçtehitlerin o konu hakkında Kur'an ve Sünnete dayanarak farklı bir hüküm ortaya koymasına engel olacaktır. Dolayısıyla icma, nasların yorum alanını daraltma özelliğine sahiptir. Genel kabul ise icmanın kesin bilgi ifade ettiği yönündedir.²⁶²

Kadının vahye dayalı bir dine müntesip olması onu, Müslüman bir erkekle evlenmeye ehil kılmıştır. Ayrıca bu durumda kadının erkeğe bir üstünlüğü yoktur. Evlilik için asgari şart olabilecek ortak payda yani vahye dayalı bir dine mensubiyet mevcuttur. Ayrıca İslam'ın da konumu üstün durumdadır. Yani böyle bir evlilikte *el-İslam ya'lû ve lâ yû'lâ aleyh* ilkesine zeval gelmemektedir.²⁶³

Bununla birlikte siyaseten bu tür evliliklerin tavsiye edilmediği hatta yer yer yasaklanma eğilimi gösterildiği görülmektedir. Keza bu tür evliliğin sadece zimmî olan kitabî hanımlar için olduğunu söyleyenler çoğunluğu oluşturmaktadır. Uygulamada Hz. Osman, Hz. Huzeyfe, Hz. Talha, Hz. Ka'b gibi bazı sahabenin kitabî kadınlarla evlendikleri bilinmektedir. Hükümün helallik açısından mutlaklığı üzerinde bırakılması, ancak siyaseten gerekli hallerde yasaklanması yoluna gidilmesi tercih edilen anlayış olmaktadır.²⁶⁴

Hz. Ömer ile Huzeyfe b. Yeman arasındaki yazışma da bu konuda alınabilecek siyasî tavra bir örnek olabilecek mahiyettedir. Şöyle ki, Hz. Huzeyfe ve Hz. Talha, Yahudi kadınlarla, Hz. Osman da Naile adında Hıristiyan bir kadınla evlidir. Hz. Ömer Huzeyfe'ye Yahudi olan karısını boşaması için bir mektup yazar. Hz. Huzeyfe de bu evliliğin haram olup olmadığını sorar. Hz. Ömer, bu evliliklerin haram olmadığını fakat

²⁶¹ Şerife Hanım Altuner, "Yabancı Kadınlara Evlilik", *Kutlu Doğum Sempozyumu* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı: 2010), 396-397.

²⁶² İnce, *İslam hukukunda irtidat suçu ve cezası*, 28.

²⁶³ Erdoğan, "Müslüman Bir Hanımın Gayrimüslim Bir Erkek ile Evliliği", 268.

²⁶⁴ Erdoğan, "Müslüman Bir Hanımın Gayrimüslim Bir Erkek ile Evliliği", 368-369.

Müslüman erkeklerin zinakar kadınlarla cima etmesinden korktuğunu mektubunda belirtir. Sahabe ve Tabiinden hiç kimse bu evlilikleri yasaklamamıştır. İbn Ömer, Müslüman bir erkeğin, ehlikitap bir kadınla evlenmesi haramdır, demiştir. Fakat İbn Ömer'in bu görüşünün bir delili bulunmamaktadır. Ancak Hz. Ömer 'in mekruh saydığı gibi bu evlilikler mekruh görülebilir. Mâide 5:5 ayetinin ehlikitap kadınlarla evliliğe müsaade etmesine karşın Hz. Ömer'in bu evliliği yasakladığını gösteren rivayetleri, hükümlerin değişmesi bağlamında bir sedd-i zerâi uygulaması olarak değerlendirilebilir. Yetkili merci olan Hz. Ömer şartlara bağlı olarak mubah olan alanda geçici bir sınırlandırma getirmiştir ve uygulamayı askıya alarak yürürlüğü durdurmuştur.²⁶⁵

Maide 5:5 ayetinin ehlikitap kadınlarla evliliğe izin verdiği açıktır. Zamanın değişmesiyle hükümlerin değişmesi bir mecelle kuralıdır. Şöyle ki Allah'ın (c.c.) ruhsat buyurduğu mubah kapsamında olan bazı konularda, değişen şartlardan dolayı geçici sınırlamalar ve yasaklar getirilebilir. Dolayısıyla Mâide 5:5 ayetini Hz. Ömer'in görüşüyle birlikte değerlendirmek bizi, konu hakkında daha doğru bir sonuca ulaştırabilir.²⁶⁶

İslam hukukçularından bir kısmı, Bakara 2:221 ayetinde yer alan *müşrikât* kelimesinin, ehlikitap da dâhil olmak üzere tüm gayrimüslim kadınlar olduğu görüşündedir. Onlara göre şirk imanın zıddı olup, küfür kavramına denk düşmektedir. Çünkü Kur'an ehlikitabı da müşrik diye nitelemiştir. Ayrıca şirkten başka her günahın affedilebileceği bildirilmiştir ki, bu, şirkin küfür anlamına geldiğini gösterir. Bu durumda müşrikât kelimesinin kâfir kadınlar biçiminde anlaşılması gerekmektedir. Nitekim söz konusu görüş sahiplerine göre, “...*Kâfir kadınları nikâhınızda tutmayın...*” (*Mümtehine* 60:10) ayetinde geçen *kevâfir=kâfir kadınlar* ifadesi de müşrikât kelimesinin geniş anlamda yorumlanmasını, yani tüm gayrimüslim kadınları kapsayacak şekilde anlaşılmasını haklı kılmaktadır. Dolayısıyla ayet bir Müslüman'ın ister kitabî isterse bir başka inançtan olsun gayrimüslim bir kadınla evlenmesini yasaklamaktadır. Müşrikât kelimesini, ehlikitabı da içine alacak şekilde geniş yorumlayan hukukçuların büyük bölümü, Mâide 5:5 ayetinin Bakara 2:221 ayetini tahsis ya da nesih ettiği kanaatindedirler. Böylece şirke nispet edilmelerine ve müşrik kavramına dâhil olmalarına rağmen ehlikitap

²⁶⁵ Şentürk, “Tefsîr Literatüründe Müslüman Kadınların Ehl-i Kitâb Erkekleri ile Evlen-me(me)leri Meselesi”, 87; Ayhan Hıra, “Hz. Ömer'in Ehlikitap Kadınlarla Evlenmeyi Yasaklaması”, *Uluslararası Hz. Ömer Sempozyumu*, ed. Ali Aksu (Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 2018), 3-554.

²⁶⁶ Halil İbrahim Acar, “Evlenme Engeli Olarak Din Farkı”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi - Atatürk Üniversitesi İslâmi İlimler Fakültesi Dergisi*, 17 (2002): 40.

kadınları, tüm müşrik kadınlarla evlenme yasağını öngören hükmün kapsamından çıkartılmış olmaktadır.²⁶⁷

Müşrikât kelimesine tüm gayrimüslim kadınlar anlamının verilmesi, aynı ayette Müslüman kadınların müşrik erkeklerle evlendirilmesini yasaklayan hükümle de uyum halindedir. Çünkü müşrikât kelimesi tüm gayrimüslim kadınlar biçiminde anlaşıldığında *müşrikîn* kelimesinin de tüm gayrimüslim erkekler biçiminde anlaşılması tutarlı olmaktadır. Bu önemlidir; çünkü müşrikât kelimesine kitabî olmayan kadınlar anlamı verildiğinde, müşrikîn kelimesine de, tutarlılık gereği kitabî olmayan erkekler anlamı verilmesi gerekir ki, bu, bir Müslüman kadının kitabî dahi olsa bir gayrimüslimle evlenemeyeceğini öngören icmaya aykırı düşmektedir.²⁶⁸

1.3.7. Fukaha Ehlinin Müslüman-Gayrimüslim Evliliğine Dair Görüşleri

- Tahâvî'nin Muhtasaru't-Tahavî adlı eserinin şerhinde konu hakkında Hanefî ulemasına dair görüşler şu şekilde ele alınmıştır:

Ehlikitap olan hür bir kadınla evlilik, Mâide 5:5 ayeti ile Müslüman erkekler için helal kılınmıştır. Bu konuda sahabe icması bulunmaktadır.²⁶⁹ Ehlikitap kadının Yahudi ya da Hıristiyan veya Araplardan olup olmaması arasında bir fark bulunmamaktadır. Ayrıca kadının Kur'an'ın nüzulünden önce veya sonra ehlikitap olması durumunda da hüküm değişmemektedir.²⁷⁰

Müslüman bir erkeğin Mecusi bir kadınla evliliği helal değildir. Çünkü Allah (c.c.), Bakara 2:221'de müşriklerle evliliği yasaklamıştır. Mâide 5:5 ayetiyle ise ehlikitap kadınlarla evlilik konusunda özel bir hüküm getirilmiştir. Mecusilerle evlilik konusunda haramlık hükmü ise baki kalmıştır. Hz. Peygamber'in "*Mecusilere ehlikitaba muamele ettiğiniz gibi muamele edin*" buyruğu ise cizye hakkında varit olmuştur.²⁷¹

²⁶⁷ Türcan, "Klasik İslâm Hukuk Doktrininde Şirk Kavramının Algılanma Biçimi ve Hukukî Düzenlemelere Etkisi", 27-28.

²⁶⁸ Türcan, "Klasik İslâm Hukuk Doktrininde Şirk Kavramının Algılanma Biçimi ve Hukukî Düzenlemelere Etkisi", 28-29.

²⁶⁹ Cessâs, *Şerhu Muhtasari't-Tahâvî fi'l-fikhi'l-Hanefî*, 4: 334.

²⁷⁰ İmam Tahavî, *Mukayeseli Hanefî fikhî: Tahavî muhtasari*, trc. Soner Duman (İstanbul: Beka Yayıncılık, 2013), 351.

²⁷¹ Cessâs, *Şerhu Muhtasari't-Tahâvî fi'l-fikhi'l-Hanefî*, 4: 335.

Hanefiler, Mecusileri ehlikitap gruba dâhil etmemektedir. Çünkü En'am 6:156'da iki taife olduğu zikredilmiştir. Eğer Mecusiler ehlikitap olsalar idi o zaman bu ayette üç taifeden bahsedilir idi.²⁷²

Ebu Hanife'ye göre Sâbiîlerin kadınları, ehlikitabın kadınları gibidir. Dolayısıyla Sâbiîlerin kadınlarıyla evlilik ve kestiklerini yemek konusunda bir beis bulunmamaktadır. İmameyn ise Sâbiîlerin Mecusiler gibi olduğu görüşüne sahiptir. Yani kadınlarıyla evlilik ve kestiklerini yemek caiz değildir.²⁷³

Müslüman bir erkek, kitabi bir kadınla evlendikten sonra o kadın Mecusi olursa o zaman nikâh fesih olunur ve kadın erkeğe haram olur.²⁷⁴ Mecusi bir erkek, Mecusi bir kadınla evlendikten sonra Müslüman olursa kadına Müslüman olması teklif edilir. Eğer kadın Müslüman olursa nikâhları bakidir. Eğer Müslüman olmayı reddeder ise o zaman çiftin arası ayrılır. Çünkü Allah (c.c.) Bakara 2:221'de müşrik kadınlarla evliliği yasaklamıştır. Mecusi kadınlar, müşrik kategorisinde olması hasebiyle nasıl ki bu kadınlarla başlangıçta nikâh haram ise bahsi geçen durumda da nikâh haram olmaktadır. Eğer münasebet gerçekleşmişse kadına önceden kararlaştırılan mehir verilir.²⁷⁵ Münasebet gerçekleşmemiş ise kadın için mehir yoktur.²⁷⁶

İrtidat, nikâhı haram kılan bir durum olup eğer evlendikten sonra gerçekleşir ise çiftlerin ayrılmasını gerektirir. Eğer çift beraber irtidat ederse o zaman nikâh devam eder.²⁷⁷ İrtidat eden taraf kadın ise iddet müddeti içinde nafaka alamaz. İrtidat eden erkek ise kadın iddet müddeti için de nafaka alır.²⁷⁸ Eğer irtidat eden çift her ikisi beraber İslam'a dönerse o zaman nikâhları bakidir. Eğer irtidat eden çiftten bir İslam'a girerse ya da biri diğerinden önce İslam'a girerse aralarında din ihtilafı olması hasebiyle evlilikleri sona erdirilir.²⁷⁹ İddet bitinceye kadar nikâhın devam etmesine izin verilmemektedir.²⁸⁰

- Muhtasaru'l-Kudurî'de Müslüman-gayrimüslim evliliğine dair Hanefî mezhebine ait görüşler şu şekilde aktarılmıştır:

²⁷² Cessâs, *Şerhu Muhtasari't-Tahâvî fi'l-fikhi'l-Hanefî*, 4: 336.

²⁷³ Cessâs, *Şerhu Muhtasari't-Tahâvî fi'l-fikhi'l-Hanefî*, 4: 336.

²⁷⁴ Cessâs, *Şerhu Muhtasari't-Tahâvî fi'l-fikhi'l-Hanefî*, 4: 339.

²⁷⁵ Cessâs, *Şerhu Muhtasari't-Tahâvî fi'l-fikhi'l-Hanefî*, 4: 350-351.

²⁷⁶ Cessâs, *Şerhu Muhtasari't-Tahâvî fi'l-fikhi'l-Hanefî*, 4: 352.

²⁷⁷ Cessâs, *Şerhu Muhtasari't-Tahâvî fi'l-fikhi'l-Hanefî*, 4: 358-359.

²⁷⁸ Tahavi, *Mukayeseli Hanefî Fıkhi*, 356.

²⁷⁹ Cessâs, *Şerhu Muhtasari't-Tahâvî fi'l-fikhi'l-Hanefî*, 4: 360.

²⁸⁰ Tahavi, *Mukayeseli Hanefî Fıkhi*, 356.

İster İsraili –Yahudi ve Hıristiyan- olsun ya da olmasın kitabî bir kadınla evlenmek caizdir. Mecusi ve Vesenî bir kadınla evlilik ise caiz değildir. Çünkü Mecusiler ateşe, Vesenîler ise putlara ibadet ederler ve bu iki grubun ilahî bir kitabı yoktur. Hz. Peygamber, Hecer Mecusileri hakkında “kadınlarıyla evlilik ve kestiklerini yemek dışında onlara ehlikitaba muamele ettiğiniz gibi muamele edin” buyurmuştur. Sâbiîler ise şöyle değerlendirilmektedir: Eğer Sâbiîler bir peygamberi kabul edip ilahî bir kitabı da ikrar ederlerse ehlikitap sayılacakları için kadınlarıyla evlilik caiz olur. Eğer Sâbiîler, kutsal bir kitabı kabul etmeyip yıldızlara taparlarsa ehlikitap sayılmayacakları için kadınlarıyla nikâh caiz olmaz. Çünkü bu durumda Sâbiîler müşrik grubuna dâhil olmaktadır. Müslüman bir erkek için müşrik bir kadınla evlilik ise haramdır. Sâbiîlerin ehlikitap olup olmama konusunda Ebu Hanife ve öğrencileri İmameyn ihtilaf etmiştir. Ebu Hanife’ye göre Sâbiîler, ehlikitaptır. Çünkü onlar Zebur okurlar. Sâbiîler yıldızlara ibadet etmezler. Nasıl ki Müslümanlar Kâbe’ye tazim gösterip yöneliyorlarsa Sâbiîler de yıldızlara tazim gösterip yönelmektedirler. Ebu Yusuf ve İmam Muhammed’e göre ise Sâbiîler ehlikitap değildir. Çünkü onlar yıldızlara ibadet ederler. Onların kutsal kitabı yoktur. Bu takdirde Ebu Hanife’ye göre Sâbiîlerin kadınlarıyla evlilik ve kestiklerini yemek caiz olup İmameyn’e göre ise caiz olmamaktadır.²⁸¹

➤ Hidâye’de konu hakkında Hanefî ulemasına ait görüşler şöyle aktarılmıştır:

Ehlikitap kadınlarla evlilik caizdir. Çünkü Allah Mâide 5:5’de ehlikitaptan iffetli olanlar ile evliliğe ruhsat vermiştir. Kitabî kadının hür ya da cariye olması arasında fark yoktur. Mecusi kadınlarla evlilik caiz değildir. Çünkü Hz. Peygamber Mecusilere, kadınlarıyla evlilik ve kestiklerini yememe dışında ehlikitaba muamele edildiği gibi muamele edilmesini emretmiştir. Vesenî=putperest kadınlarla evlilik caiz değildir. Çünkü Allah (c.c.) Bakara 2:221’de müşrik kadınlarla nikahı yasaklamıştır. Sâbiî kadınlarla evlilik şu durumda caiz olmaktadır: Eğer Sâbiîler, bir peygamberin dinini kabul eder ve ilahî bir kitabı okurlarsa bu takdirde ehlikitap olurlar. Dolayısıyla kadınlarıyla evlilik caiz olur. Fakat Sâbiîler, yıldızlara tapar, ilahî bir kitabı kabul etmezlerse o takdirde müşrik grubuna girmiş olurlar ki bu durumda kadınları ile evlilik caiz olmamaktadır. Sâbiîlerin ehlikitap olup olmama meselesinde mezhep içinde vaki olan ihtilafın sebebi Sâbiî inancı hakkında şüphe bulunmasından kaynaklanmaktadır.²⁸²

²⁸¹ Meydani, *el-Lübâb fî Şerhi’l-Kitâb*, 3: 7.

²⁸² Ebü’l-Hasan Burhaneddin Ali b. Ebî Bekr Merginani, *el-Hidâye Şerhu Bidâyeti’l-mübtedi*, thk. Muhammed Tamir, Hafız Aşur (Kahire: Dârü’s-Selam, 2000), 2: 467-468; Ebü’l-Hasan Burhaneddin

- El-İhtiyar’da Müslüman-gayrimüslim evliliğine dair mesele:

Mecusi ve Vesenî kadınlarla evlilik caiz değildir. Çünkü küfür sebebiyle bu gruplar ile nikâh haramdır. Haramlık hükmüne ayetten delil Bakara 2:221 ayetidir. Ayrıca Hz. Peygamber, Hecer Mecusileri hakkında kadınlarıyla evlilik ve kestiklerini yemek hariç onlara ehlikitaba muamele edildiği gibi muamele edilmesini emretmiştir. Kitabi ve Sâbiî kadınlarla evlilik ise caizdir. Çünkü Mâide 5:5’de “Sizden önceki kitap sahiplerinden iffetli olanlarla evlenin” ifadesiyle kitabi kadınlarla evliliğe müsaade edilmiştir. Kitabi kadının zimmî ya da harbi hür ya da köle olması eşit mesabede olup hüküm aynı şekilde icra edilmektedir.²⁸³

- Dureru’l-Hukkâm’da konuya şu şekilde yer verilmiştir:

Bir peygamberi ikrar eden kitabi kadınlarla evlilik sahihtir. Eğer Sâbiîler, bir peygamberi ve kitabı kabul ederlerse ehlikitap kabul edilirler. Kitabi kadınlarla evlilik sahih olmakla birlikte evlâ olan zaruri durumlar hariç bu kadınlarla evlenmemek ve kestiklerini yememektir. Harbî olan kitabî kadınlarla evliliğin tahrîmen mekruh olması konusunda icma bulunmaktadır.²⁸⁴

Mecusi ve vesenî=putperest kadınlarla nikâh sahih değildir. Çünkü Mecusi ve putperest kadın, müşrik kategorisine dâhildir. Müşrik kadınlarla evlilik Bakara 2:221’de yasak kılınmıştır. Eğer Sâbiîler bir kitabı ikrar etmeyip yıldızla taparlarsa Sâbiî kadınlarla nikâh sahih olmaz. Sâbiîlerin ehlikitap olup olmama konusunda İmam-ı Azam ve İmameyn ihtilaf etmiştir. Ebu Hanife’ye göre Sâbiîler, ehlikitaptır. Çünkü onlar Zebur okurlar. Sâbiîler yıldızlara ibadet etmezler. Fakat nasıl ki Müslümanlar Kâbe’ye tazim gösterip yöneliyorlarsa Sâbiîler de yıldızlara tazim gösterip yönelmektedirler. İmameyn’e göre ise Sâbiîler ehlikitap değildir. Çünkü onlar yıldızlara ibadet ederler. Onların kutsal kitabı yoktur. Bu takdirde Ebu Hanife’ye göre Sâbiîlerin kadınlarıyla evlilik ve kestiklerini yemek caizdir. İmameyn’e göre ise caiz değildir.²⁸⁵

Ali b Ebi Bekr Merginani, *Hidaye Tercemesi*, trc. Hasan Ege (İstanbul: Şelale Yayınları, 1982), 1: 325-326.

²⁸³ Ebü'l-Fazl Mevdüddin Abdullah b. Mahmûd b Mevdud Mevsîli, *el-İhtiyar li-ta'lîli'l-muhtar*, thk. Ali Abdülhamid Ebu'l-Hayr, Muhammed Vehbi Süleyman (Beyrut: Dâru'l-Hayr, 1998), 2: 118.

²⁸⁴ Hüsrev Mehmed Efendi Molla Hüsrev, *Dürerü'l- hükkam fi Şerhi Gureri'l-ahkâm* (İstanbul: Fazilet Neşriyat, 1978), 1: 332.

²⁸⁵ Molla Hüsrev, *Dürerü'l- hükkam fi şerhi Gureri'l-ahkâm*, 1: 333; Hüsrev Mehmed Efendi Molla Hüsrev, *Gurer ve Dürer tercümesi*, trc. Arif Erkan (İstanbul: Eser Neşriyat, 1979), 2: 113.

- Reddü'l-Muhtar'da Müslüman-gayrimüslim evliliğine dair aktarılan görüş şu şekildedir:

Nikâhı haram kılan yedi tane sebep bulunmaktadır: Akrabalık, musâheret, süt, cem, milk, şirk ve cariyeyi hür kadın üzerine almak. Şirkin kapsamı, semavi bir dine mensup olmayan Mecusi ve müşrik kadınlar olarak belirlenmiştir. Mürtet kadınlar da bu kapsamın içine dâhil olmaktadır.²⁸⁶

Vesenî olan bir kadın ile nikâh icma ile haram, ehlikıtap olan bir kadın ile nikâh ise tenzihen mekruh olmak ile beraber sahihtir. Mesih'in ya da Üzeyir'in ilah olduğunu iddia etseler de Allah tarafından gönderilen bir peygamberi kabul edip getirdiği kitabı da ikrar eden kadınlarla nikâh Hanefî mezhebince sahih kabul edilmiştir. Fakat evla olan zaruri durumlar hariç ehlikıtap kadınla evlenmemektir. Bu ifadeye, Fethü'l-Kadir'de yer verildiği belirtilmiştir.²⁸⁷

Vesenî, vesene tapan kişi demektir. *Vesen* kelimesi insan suretinde ağaçtan, taştan veya gümüşten oyulan heykel manasını ifade etmektedir. Çoğulu, *evsândır*. Güneşe, yıldızlara tapanlar, Muattile=Allah'ın sıfatlarını inkâr eden fırka, Zındıklar, Batniler, İbahacılar, evsân kapsamı içine dâhil edilmiştir. Ayrıca evsân kavramı, Dürzîlere, Nusayrîlere ve Teyamine'yi de kapsamaktadır. Bu grupların semavi kitapları bulunmamaktadır. Dolayısıyla Müslümanlar için onların erkekleriyle ve kadınlarıyla evlilik ve kestiklerini yemek caiz değildir.²⁸⁸

Semavi bir dini kabul edip Hz. İbrahim'in ve Hz. Şît'in sahifeleri, Hz. Dâvud'un Zebur'u gibi ilahî bir kitabı kabul eden kimseler ehlikıtap kabul edilmektedir. Ehlikıtap zimmî, harbî, hür ve köle olan kadınlara şamildir. Bu kimselerin kadınlarıyla evlilik tenzihen mekruh olmak ile beraber sahihtir. Kestiklerinin yenmesi de caizdir.²⁸⁹

Ebu Hanife'ye göre Sâbiîler ilahi bir kitaba sahip olup Müslümanların Kâbe'ye tazimde buldukları gibi yıldızlara tazimde buldukları için ehlikıtap sayılmaktadır. Bu sebeple kadınlarıyla evlilik ve kestiklerini yemek caizdir. İmameyn'e göre Sâbiîler,

²⁸⁶ İbn Abidin, *Reddü'l-muhtar ale'd-Dürri'l-muhtar*, 4: 100; İbn Abidin, *Reddü'l-muhtar ale'd-Dürri'l-muhtar*, 5: 301.

²⁸⁷ İbn Abidin, *Reddü'l-muhtar ale'd-Dürri'l-muhtar*, 4: 125; İbn Abidin, *Reddü'l-muhtar ale'd-Dürri'l-muhtar*, 5: 336-337.

²⁸⁸ İbn Abidin, *Reddü'l-muhtar ale'd-Dürri'l-muhtar*, 4: 125; İbn Abidin, *Reddü'l-muhtar ale'd-Dürri'l-muhtar*, 5: 337.

²⁸⁹ İbn Abidin, *Reddü'l-muhtar ale'd-Dürri'l-muhtar*, 4: 125; İbn Abidin, *Reddü'l-muhtar ale'd-Dürri'l-muhtar*, 5: 337.

yıldızlara tapan bir gruptur. Bu sebeple kadınlarıyla evlilik ve kestiklerini yemek helal değildir.²⁹⁰

Mecusiler, ateşe tapan kimselerdir. Bunların kadınlarıyla evlilik dört mezhep imamına göre ittifak ile caiz değildir. Davud-u Zahiri, üzerinde ittifak edilen bu görüşe muhalif olmuştur. Ona göre Mecusilerin önceden kitabı var idi. Sonradan kaldırıldı.²⁹¹ Mürtet olan bir kadın İslamiyet'e dönmesi ve kocasıyla evlenmesi için zorlanır ve kocasından başkasıyla evlenmesi caiz değildir.²⁹²

- İmam Nevevî'ye ait Minhâcü't-Talibin adlı eserin şerhi olan Muğni'l-Muhtâc'da delilleriyle beraber Müslüman-gayrimüslim konusundaki Şafii fıkhı bizlere şu şekilde aktarılmaktadır:

Kâfir kadınlar üç fırkaya ayrılır:

1. Herhangi bir kitabı bulunmayan ve kitabı bulunduğu dair şüphe olmayan kadınlar
2. Kitabı bulunduğu dair şüphe olan kadınlar
3. Kesinlikle kitabı bulunan kadınlar

Güneşe ve sanem gibi surete yani puta tapanlar birinci fırkaya, Mecusiler ikinci fırkaya, Yahudi ve Hıristiyanlar ise üçüncü fırkaya girmektedir.

Birinci fırka: Müslüman bir erkeğin kitabı olmayan herhangi bir kadınla evliliği haramdır. *Vesenî=Putperest* kadın bu fırkaya örnektir. *Vesen* ve *sanem* kavramları müteradif kelimelerdir. İkisi de put manasını ifade etmektedir. Dil açısından *vesen*, sureti olmayan put; *sanem* ise sureti olan put demektir. Hüküm açısından aralarında bir fark bulunmamaktadır.²⁹³

²⁹⁰ İbn Abidin, *Reddü'l-muhtar ale'd-Dürri'l-muhtar*, 4: 135; İbn Abidin, *Reddü'l-muhtar ale'd-Dürri'l-muhtar*, 5: 340.

²⁹¹ İbn Abidin, *Reddü'l-muhtar ale'd-Dürri'l-muhtar*, 4: 136; İbn Abidin, *Reddü'l-muhtar ale'd-Dürri'l-muhtar*, 5: 340.

²⁹² İbn Abidin, *Reddü'l-muhtar ale'd-Dürri'l-muhtar*, 5: 78.

²⁹³ Şemseddin Hatib Muhammed b. Ahmed Kahiri Şafii Şirbini, *Mu'ni'l-muhtac ila Ma'rifeti Meani Elfazi'l-Minhac*, thk. Ali Muhammed Muavvaz, Adil Ahmed Abdülmevcud (Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-ilmîyye, 2006), 3: 229; Hatib eş-Şirbini, *Delilleriyle Büyük Şafii Fıkhı Muğni'l-Muhtac: Minhacü't-talibin Şerhi*, trc. Soner Duman (İstanbul: Mirac Yayınları, 2014), 12: 370-371.

İkinci fırka: Mecusiler, ateşe taparlar. Mecusilerin, el'ân kutsal bir kitabı bulunmamaktadır. Önceden ise bir kitaba bağlı olup olmadıkları konusunda şüphe vardır. Şüphe sebebi ile ihtiyata binaen Mecusi kadınlarla evlilik haramdır.²⁹⁴

Üçüncü fırka: Ehlikitap olan bir kadınla evlilik helaldir. Ehlikitap kadınla evliliğin helal olduğuna dair delil Mâide 5:5 ve Bakara 2:221 ayetleridir.²⁹⁵

Kitabî kadınla evlilik konusunda ehlikitap kadının zimmî ya da harbî olması arasında bir fark bulunmamaktadır. Bu evlilik helal olmakla birlikte İslam ülkesi vatandaşı olmayan=harbî olan kitabî kadınla evlilik mekruhtur. Zimmi olan kadınla evlilik hakkında mekruhtur ve mekruh değildir şeklinde iki görüş bulunmaktadır. Doğru olan görüş ise mekruh olmasıdır. Çünkü hem harbî hem de zimmî kadınla evlilikte fitne korkusu yani kocanın kadının inancına meyiletme ihtimali olduğundan mekruh olduğuna hükmedilmiştir.²⁹⁶

Muğni'l-Muhtâc'da, Zerkeşî'nin, evlenmek için Müslüman kadın bulunmadığı zaman kerahetin söz konusu olmayacağını; hatta bu durumda kitabî kadının Müslüman olması ümit ediliyorsa evliliğin müstehap olduğunu ifade ettiği belirtilmiştir. Hz. Osman'ın (r.a.) Hıristiyan bir kadınla evlenip kadının sonradan Müslüman olması bu duruma örnek verilmiştir.²⁹⁷

Şafii ulemasından Keffâl'in konuyla ilgili şu ifadelerine yer verilmiştir: Genellikle kadınlar kocalarının dinine meyiletmektedir. Bu sebeple Müslüman bir kadının müşrik bir erkekle evliliği yasaklanmıştır. Müslüman bir erkekle ehlikitap bir kadının evliliğinin mubah kılınmasının hikmeti ise kadının İslam'a girmesi ümit olduğu içindir. Maverdi'nin ise dârü'l-harb'de bulunan ehlikitap bir kadınla evliliğin o ülkenin nüfusunu arttıracığı endişesi taşıdığı için mekruh olduğunu ifade ettiği bildirilmiştir.²⁹⁸

Ehlikitabın kapsamına sadece Yahudiler ve Hıristiyanlar girmektedir. Zebur ve benzeri kitaba mensup olan kadın ehlikitap değildir. Sadece Yahudi ve Hıristiyan kadınların

²⁹⁴ Şirbini, *Mu'ni'l-muhtac ila Ma'rifeti Meani Elfazi'l-Minhac*, 3: 229; Şirbini, *Delilleriyle Büyük Şafii Fıkhı Muğni'l-Muhtac*, 12: 371.

²⁹⁵ Şirbini, *Mu'ni'l-muhtac ila Ma'rifeti Meani Elfazi'l-Minhac*, 3: 329; Şirbini, *Delilleriyle Büyük Şafii Fıkhı Muğni'l-Muhtac*, 12: 372-374.

²⁹⁶ Şirbini, *Mu'ni'l-muhtac ila Ma'rifeti Meani Elfazi'l-Minhac*, 3: 229; Şirbini, *Delilleriyle Büyük Şafii Fıkhı Muğni'l-Muhtac*, 12: 375-376.

²⁹⁷ Şirbini, *Mu'ni'l-muhtac ila Ma'rifeti Meani Elfazi'l-Minhac*, 3: 229; Şirbini, *Delilleriyle Büyük Şafii Fıkhı Muğni'l-Muhtac*, 12: 376.

²⁹⁸ Şirbini, *Mu'ni'l-muhtac ila Ma'rifeti Meani Elfazi'l-Minhac*, 3: 229; Şirbini, *Delilleriyle Büyük Şafii Fıkhı Muğni'l-Muhtac*, 12: 376.

ehlikitap olduğuna dair En'am 6:156 ayeti delil kabul edilmiştir. Hz. Davud'a gönderilen Zebur ve gayrısına yani Hz. Şit, Hz. İdris ve Hz. İbrahim gibi peygamberlere verilen sahifelere bağlı olan kadınlar ehlikitap değildir. Müslüman bir erkeğin bu kadınlardan biriyle evliliği caiz değildir. Fakat bu kadınlar cizye karşılığında İslam ülkesinde ikamet edebilirler. Bu hükmün sebebiyle alakalı mezhebe ait 3 görüş bulunmaktadır:

1. Bu peygamberlere gönderilen kitap ve sahifelerde sözlü olarak çalışılıp okunacak olan bir vahiy indirilmeyip sadece vahyin manaları indirilmiştir.
2. Bu vahiylerde şer'i hükümler yer almaz. Sadece hikmetler ve öğütler bulunmaktadır.
3. Keffâl, ehlikitap ve gayrısı arasında şöyle bir fark olduğunu bildirmiştir: Kitabı olmayan kadındaki eksiklik küfürdür. Kitabı olan kadında bu eksiklik yani küfür olmakla beraber bozulmuş olsa da bir dini inanç bulunmaktadır.²⁹⁹

İsrailoğulları soyundan olmayan kadının mensup olduğu toplum Yahudi ya da Hıristiyanlığa, bu dinlerin nesih edilmesi ve tahrif edilmesinden önce girdiyse onunla evlilik helaldir. Zayıf bir görüşe göre nesih edilmesinden önce girmesi yeterlidir. Eğer bu kadının mensup olduğu toplumun dine girişinin tahriften önce mi sonra mı olduğu konusunda şüphe varsa o kadınla evlilik helal değildir. Kestiklerini yemek de aynı şekildedir. Eğer kadının mensup olduğu toplum, nesih edildikten sonra bu dinlere girseler mesela Hz. Peygamber'in gönderilmesinden sonra Yahudi ya da Hıristiyan olsalar, bu kadınlarla evlilik helal değildir. İmam Şafii'ye nispet edilen güçlü görüşe göre, bir kadının atalarının nesih edilip değiştirilmesinden önce bu dine girdikleri biliniyorsa, o kadınla evlenmek helaldir. İsrailoğullarından olan kadının ataları o dine tahriften sonra girdiğini ya da Hz. Musa ve Hz. İsa arasında o dini nesih etmeyen bir peygamberin gelmesinden sonra girdiğini bilirse, nesebinin şerefine binaen o kadınla evlenilebilir.³⁰⁰

Subkî, günümüzde kitabi bir kadınla evlenmenin imkânsız ve zor olduğunu; Ezrai, zamanımızda zimmî kadınlarla evlenmenin imkânsız olduğunu; Râfî ve Nevevî, İsrail oğullarından olan ve olmayan arasında fark olmadığını çünkü dinlerinin nesih

²⁹⁹ Şirbini, *Mu'ni'l-muhtac İla Ma'rifeti Meani Elfazi'l-Minhac*, 3: 230; Şirbini, *Delilleriyle Büyük Şafii Fıkhı Muğni'l-Muhtac*, 12: 377.

³⁰⁰ Şirbini, *Mu'ni'l-muhtac İla Ma'rifeti Meani Elfazi'l-Minhac*, 3: 230.

edilmesiyle beraber nesep üstünlüğünün ortadan kalktığını çünkü İmam Şafii, her şeraitin kendinden önceki şeraiti ortadan kaldırdığını dolayısıyla Hz. Peygamber'in şeraitinin bütün şeriatları yürürlükten kaldırdığını söylediğini ifade etmiştir.³⁰¹

Kitabî ya da başka dinden olsun kâfir olan kişiye müşrik denilmektedir. Müşrik kavramı bazen kitabî kavramının mukabili olarak kullanılmaktadır. Bulkinî, bu iki kavramın fakir ve miskin kavramı gibi birlikte zikredildiğinde farklı manaları ifade ettiğini; biri zikredildiğinde diğerini ihtiva ettiğini ifade etmiştir. Allah'a ibadet edip Hz. Peygamber'i kabul etmeyen kimse Hz. Peygamber'e inanmadığında sanki onu gönderenden başkasına ibadet etmiş gibi olur ki bu sebeple o kişi müşrik kabul edilir.³⁰²

Ehlikitap olan bir kadınla evli olan ehlikitap bir erkek Müslüman olursa, nikâh devam eder. Ehlikitap olmayan erkeğin Müslüman olması durumunda da hüküm bu şekildedir. Eğer kadın putperest ya da Mecusi ise iki durum söz konusudur: Eğer zifaf gerçekleşmemiş ve kadın da Müslüman olmamış ise ayrılık meydana gelir. Çünkü zifaf ile nikâh pekişmemiştir. Eğer zifaf gerçekleşmişse ve kadın iddet müddeti içinde Müslüman olursa nikâh devam eder. Eğer kadın Müslüman olmadan iddet müddeti sona ererse ayrılık erkeğin Müslüman olduğu andan itibaren gerçekleşmiş olmaktadır.³⁰³

Karı-koca beraber Müslüman olurlar ise nikâh devam eder. Bu konuda -hangi küfür çeşidi olursa olsun ya da zifaftan önce veya sonra olsun fark etmez- karı-kocanın beraber Müslüman olması halinde nikâhın devam edeceği üzerine icma bulunmaktadır. Fakat bu durumda şöyle bir ayrıntı söz konusudur: Karı-kocanın beraber Müslüman olması; kocanın şahadet lafzının son kısmı ile kadının şahadet lafzının son kısmının aynı anda gerçekleşmiş olması ile sağlanmaktadır.³⁰⁴

- Mezhepler arası karşılaştırmalı İslam hukuku eseri olan Bidâyetü'l-Müctehid'de Müslüman-gayrimüslim evliliği meselesi şu şekilde hülasa edilmiştir:

Ulema, Müslüman erkeklerin Veseni=putperest kadınlarla evliliğinin caiz olmadığı konusunda ittifak etmişlerdir. Çünkü Allah, Mümtehine 60:10'da kâfir kadınları, nikâh

³⁰¹ Şirbini, *Mu'ni'l-muhtac İla Ma'rifeti Meani Elfazi'l-Minhac*, 3: 230; Şirbini, *Delilleriyle Büyük Şafii Fıkhu Muğni'l-Muhtac*, 12: 381.

³⁰² Şirbini, *Mu'ni'l-muhtac İla Ma'rifeti Meani Elfazi'l-Minhac*, 3: 234; Şirbini, *Delilleriyle Büyük Şafii Fıkhu Muğni'l-Muhtac*, 12: 396.

³⁰³ Şirbini, *Mu'ni'l-muhtac İla Ma'rifeti Meani Elfazi'l-Minhac*, 3: 234; Şirbini, *Delilleriyle Büyük Şafii Fıkhu Muğni'l-Muhtac*, 12: 393.

³⁰⁴ Şirbini, *Mu'ni'l-muhtac İla Ma'rifeti Meani Elfazi'l-Minhac*, 3: 234; Şirbini, *Delilleriyle Büyük Şafii Fıkhu Muğni'l-Muhtac*, 12: 398.

altında tutmayı yasaklamıştır. Putperest kadınları cariye olarak kullanmanın cevazı konusunda ihtilaf mevcuttur. Âlimler, hür olan ehlikitap kadınlarla evliliğin caiz olması konusunda ve kitabi olan cariyeyi cariye olarak kullanmanın caiz olduğu konusunda ittifak etmişlerdir. Bu konuda Abdullah b. Ömer'in rivayeti istisnadır. Fakat kitabi olan cariyeyi nikâhlama konusunda ihtilaf etmiştir.³⁰⁵

Cumhur ulemaya göre Mâide 5:5 ayeti husus, Bakara 2:221 ayeti ise umum ifade etmektedir. Mâide 5:5 ayeti, Bakara 2:221 ayetinden istisna kılınmıştır. Bu vecihle Cumhur ulema, ehlikitap olan hür kadınlarla evlilik konusunda ittifak etmişlerdir.³⁰⁶

➤ Hanbelî fakihî İbn Kayyım Cevziyye, kâfirlerle evlilik hakkında şunları söylemiştir:

İbn Kayyım Cevziyye, müşrik bir kadının Müslüman bir erkek ile Müslüman bir kadının kâfir bir erkek ile evliliğinin haram olduğu hususunda ayetten delil olduğunu ifade etmiştir. İbn Kayyım Cevziyye'nin kâfirlerin evlilikleri hakkında yaptığı açıklamalardan Mümtehine 60:10 ayetini temel aldığı anlaşılmaktadır. Şöyle ki kâfirlere hicret eden Müslüman bir kadın dinden döndüğü için hicret etmiş olacaktır ki mürtet, kâfir hükmünde sayıldığı için mürtedin Müslümanlarla nikâhı caiz değildir. Bu sebeple İbn Kayyım, kâfirlere hicret eden bir kadının Müslümanlara geri gönderilmesinin caiz olmadığını belirtmiştir. İbn Kayyım, Müslüman bir kadının kâfir bir erkekle evliliğinin haram olduğunu belirtmiştir. Önceden kâfir olan bir kadın İslam'a girip Müslümanların yanına hicret eder ise Müslüman bir erkeğin kadının iddeti bittiği zaman mehrini vermek şartıyla bu kadını evliliği caizdir. Bu kadının Müslüman olup hicret etmesi ile kâfir olan kocasıyla olan nikâhı fesih olunur.³⁰⁷

³⁰⁵ Ebü'l-Velid Muhammed b Ahmed b. Muhammed Kurtubi İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid ve Nihayetü'l-muktesid* (Dârü'l-hilâfeti'l-aliyye: Ahmed Kamil Matbaası, 1333), 1: 36; Ebü'l-Velid Muhammed b. Ahmed b. Muhammed Kurtubi İbn Rüşd, *Bidayetü'l-müctehid ve Nihayetü'l-muktesid: Mezhepler Arası Mukayeseli İslam Hukuku*, trc. Ahmed Meylani (İstanbul: Beyan Yayınları, 1991), 2: 467.

³⁰⁶ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid ve Nihayetü'l-muktesid*, 1: 37; İbn Rüşd, *Bidayetü'l-müctehid ve Nihayetü'l-muktesid*, 2: 468.

³⁰⁷ Ebû Abdullah Şemseddin Muhammed İbn Kayyım Cevziyye, *Câmiü'l-fikh*, thk, Yüsri es-Seyyid Muhammed (Mansure: Dârü'l-Vefa, 2000), 5: 183.

BÖLÜM 2: İLK DÖNEM MÜFESSİRLERİNİN GAYRİMÜSLİMLERLE EVLİLİK KONUSUNDAKİ GÖRÜŞLERİ

2.1. İlk Dönem Müfessirlerinin Bakara 2:221 Ayetinde Müslüman-Müşrik Evliliği Konusundaki Görüşleri

“Ey iman edenler! Mümin kadınlar göç ederek size geldiklerinde –onların imanlarını Allah daha iyi bilmekle beraber- siz onları sınayın. Eğer mümin olduklarını anlarsanız, onları kâfirlere iade etmeyin. Bunlar onlara helal değildir; onlar da bunlara helal olmaz. Onlara (kocalarına) harcadıkları (mehirleri) geri verin. Mehirlerini ödediğiniz takdirde bu kadınlarla evlenmenizde sakınca yoktur. Kâfir kadınları nikâhınız altında tutmayın. Siz harcadığınızı (verdiğiniz mehri) isteyin, onlar da harcadıklarını istesinler. Allah’ın hükmü işte budur. Aranızda hükmünü böyle veriyor. Allah hakkıyla bilmektedir, hüküm ve hikmet sahibidir.” (Bakara 2:221)

Araştırma-incelememiz neticesinde İbn Mes’ûd, Mücâhid, Süfyân es-Sevrî, Kisâî, Ebu Ubeyde, Ahfeş ve Tusteri’nin eserlerinde Bakara 2:221 ile alakalı herhangi bir tefsir olmadığını gördük. Bunların dışında ilk dönem müfessirlerinin Bakara 2:221 ile ilgili tefsirleri şu şekildedir:

2.1.1. İbn Abbâs

İbn Abbâs, Bakara 2:221 ayetinin, ‘Anâk isimli müşrik bir kadınla evlenmek isteyen Mersed b. Ebî Mersed el-Ganevî hakkında nazil olduğunu belirtmiştir. Allah (c.c.) “müşrik kadınlarla nikâhlanmayın” buyruğuyla Müslüman erkekleri bu evlilikten men etmiştir. Ancak bu kadınlar, Müslüman olurlar ise o takdirde onlarla evlilik caiz olur. Ayette Müslüman erkekler için mümin olan bir cariyeyle evlenmek, hoş giden bir güzelliğe sahip, özgür, müşrik bir kadınla evlenmekten daha hayırlı olduğu vurgusu yapılmıştır. Ayrıca Bakara 2:221’de Müslüman kadınları müşrik olan erkeklerle evlendirmek yasaklanmıştır. Eğer bu erkekler, Müslüman olurlar ise o zaman onlarla evlilik caiz olur. İmanlı bir kölenin, yakışıklılık ve kuvvet bakımından hoş olan müşrik bir erkekten evlilik noktasında daha hayırlı olduğu bildirilmiştir. Müşrik erkeklerle ve müşrik kadınlarla evliliğin yasak olmasının sebebi ise bu kişilerin imanlı kimseleri küfre ve cehenneme sebep olacak amellere davet ve teşvik etme durumlarıdır. Allah ise kulunu tevhide ve tövbeye davet eder. Allah, evlilik konusunda emir ve yasaklarını

beyan etmiştir ki yani haram evlilikler konusunda yasak olma illetlerini açıklamıştır ki insanlar bunu düşünüp ona göre hareket etsinler.³⁰⁸

2.1.2. Mücâhid

Allah, Bakara 2:221’de, mümin olmadıkları müddetçe Mekkeli Müşrik kadınlarla evliliği yasaklamıştır. Kendileriyle evliliğin yasak olduğu müşrik kadınlar grubuna ehlikitap kadınlar da dâhil olmaktadır. Fakat daha sonra Mâide 5:5 ayetiyle Müslüman erkeklere ehlikitap kadınlarla evlilik helal kılınmıştır. Mücahid’in ayet hakkındaki yorumuna ise şu rivayet zincirinden ulaşılmıştır: Abdurrahman, İbrahim’den, İbrahim Âdem’den, Âdem Varaka ve İbn Nuceym’den, İbn Nuceym de Mücahid’den rivayet etmiştir.³⁰⁹

2.1.3. Dahhâk

Bakara 2:221’de iman etmedikleri müddetçe müşrik kadınlarla evlilik yasaklanmıştır. Ehlikitap kadınlarla evlilik helal kılınmıştır. Dahhâk, ayette zikredilen “أمة” kelimesinin cariyeye manasında olmayıp bu kelimenin “المرءة=kadın” manasına delalet ettiğini söylemiştir.³¹⁰ Bu takdirde, ayetin ilgili kısmı “mümin bir kadın, müşrik bir kadından daha hayırlıdır” manasındadır.

Yahudi ve Hıristiyan kadınlarla evliliğin haram olduğuna dair bazı görüşler bulunmaktadır. Kurtubî, bu görüşün icmanın dışında bir görüş olduğunu; sahabeden Talha, İbn Abbas, Câbir, Huzeyfe; tabiinden Saîd b. Cübeyr, Hasan, Mücâhid, Tâvus, İkrime, Şa’bî ve Dahhâk’ın, ehlikitap kadınlarla nikâhın helal olduğu konusunda icma ettiğini söylemiştir.³¹¹

³⁰⁸ Ebü’t-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Yakub b. Muhammed Firûzâbâdî, *Tenvîru’l-mikbâs Min Tefsîri İbn Abbâs*, (Kahire: el-Matbaatü'l-Ezheriyyeti'l-Mısriyye, 1899), 25.

³⁰⁹ Ebu’l-Haccâc Mücâhid b. Cebr Mekkî Mahzûmî, *Tefsîru’l-Mücâhid*, thk. Abdurrahman Sûretî (Beyrut: el-Menşuratü'l-İlmiyye, t.y.), 1: 106-107; Ebu’l-Haccâc Mücâhid b. Cebr Mekkî Mahzûmî, *Tefsîru’l-İmam Mücâhid b. Cebr*, thk. Muhammed Abdüsselam Ebu'n-Nîl (Kahire: Dârü'l-Fikri'l-İslâmî el-Hadise, 1989), 233.

³¹⁰ Ebü'l-Kasım Dahhâk b. Müzâhim Hilâlî Horasânî Belhî, *Tefsîru’d-Dahhâk*, thk. Muhammed Şükri Ahmed ez-Zaviye (Kahire : Dârü’s-Selâm, 1999), 1: 191.

³¹¹ Dahhâk, *Tefsîru’d-Dahhâk*, 1: 191.

İbnü'l-Cevzi, Dahhâk'ın "أمة" kelimesi hakkındaki görüşünü eleştirmiş; bu kelimenin "cariye" manasına delalet ettiğini ve ayetin imanlı bir cariyeyle evlenmenin müşrik olan hür bir kadınla evlenmekten daha hayırlı olduğu manasına geldiğini ifade etmiştir.³¹²

2.1.4. İkrime

Bakara 2:221 ayetinde Müslüman erkekler için müşrik kadınlarla evlilik haram kılınmıştır. İkrime, ehlikitap kadınlarla evlilik konusundaki haramlık hükmünün mensuh olduğunu dolayısıyla ehlikitap kadınlarla evliliğin Müslüman erkekler için helal kılındığını fakat Müslüman kadınları, ehlikitap erkeklerle evlendirmenin haram olduğunu söylemiştir.³¹³

2.1.5. Mukâtil b. Süleyman

Mukâtil b. Süleyman, Bakara 2:221 ayetinin Ebu Mersed el-Ganevî ve 'Anak el-Kuraşiyî hakkında indiğini söylemiştir. Ebu Mersed el-Ganevî'nin asıl isminin Eymen olduğu ve onun salih bir kişi olduğu da belirtilmiştir. Bu ayetin nüzulüne sebep olan olay ise şu şekilde aktarılmaktadır: Mekkeli müşrikler, bazı Müslümanları esir alır. Ebu Mersed, Mekke'ye gidip esirleri kurtarmak için geceleri yola çıkar; gündüzleri herhangi bir kimse tarafından görülmemek için dağlarda saklanır. Mekke'ye varınca geceleyin müşriklerin Müslümanları ihtiyaca çıkarmasını gözetler. Her ne zaman ki müşrikler Müslümanların yanından ayrılır; Ebu Mersed, bir esirin zincirlerini kırar ve onu sırtladığı gibi Medine'ye götürür. Bu iş, Ebu Mersed'in rutini haline dönüşmüştür. Ve bir gün yine Mekke'ye geldiğinde Cahiliye döneminde sevdiği 'Anak ile karşılaşır. 'Anak, Ebu Mersed'e herhangi bir ihtiyacını karşılamak istemez misin, diyerek Ebu Mersed'e teklifte bulunur. Ebu Mersed ise Allah'ın (c.c.) zinayı haram kıldığını söyleyerek teklifi reddeder. Teklifi geri çevrilen 'Anak, "Ebu Mersed, buradadır" diye bağırarak müşriklere haber verir. Ebu Mersed'in peşine düşen müşrikler, Ebu Mersed ağaçların arkasına saklandığı için onu yakalayamazlar. Ebu Mersed, bir esiri kurtararak Medine'ye döner ve Nebi'nin (s.a.v.) huzuruna çıkar. Nebi (s.a.v) Ebu Mersed'e Allah'ın yardımıyla müşrikler tarafından yakalanmadığı için Allah'a şükretmesini buyurur. Daha sonra Ebu Mersed, Hz. Peygamber'e 'Anak'ı sevdiğini, cahiliye döneminde aralarında bir şeyler geçtiğini söyler ve 'Anak ile evlenmek için Nebi'den

³¹² Dahhâk, *Tefsîru'd-Dahhâk*, 1: 191.

³¹³ İkrime Mevlâ İbn Abbâs, *Tefsîru İkrime Mevlâ İbn Abbâs*, thk. el-Haşim Ber'adi el-Havran (Kahire: Dâru'l-Kelime, 2014), 1: 208.

(s.a.v) izin ister. Ve bunun üzerine Allah (c.c.), Bakara 2:221 ayetini indirir. Ayette mümin erkeklerin, müşrik kadınlarla evlenmesi yasaklanmıştır. Ebu Mersed, ‘Anak’ı sevdiğini söylediği için ayette imanlı erkekler için mümin bir cariye'nin hoşlarına gitse bile müşrik bir kadından daha hayırlı olduğu bildirilmiştir. Ve yine bu ayette mümin kadınları müşrik erkekler ile evlendirmek yasaklanmıştır. Şirke mensup olan kişiler ile evliliğin yasak olmasının illeti olarak, bu kişilerin müminleri ateşe sebep olacak fiillere davet etme ihtimallerinin olduğu belirtilmiştir. Allah ise izniyle insanları cennete ve mağfirete çağırmaktadır. Allah (c.c.) ayetlerini açıklar ki insanlar iyice düşünsünler.³¹⁴

2.1.6. Ferrâ

Bakara 2:221’de Allah, Müslüman erkeklere müşrik kadınlarla evlenmemelerini emretmiştir. Ferrâ, ayetle ilgili yorumunun devamında kelime yapılarını incelemiştir.³¹⁵

2.1.7. İbn Kuteybe

İbn Kuteybe, Bakara 2:221 ayetiyle ilgili yorumunda Müslüman erkeklere müşrik cariyelerle evliliğin yasaklandığını belirtmiştir.³¹⁶

İbn Kuteybe’nin ayetle ilgili yukarıdaki teviline bir dipnot verilmiştir. Bu dipnotta Bakara 2:221 ile ilgili muhakkik tarafından yapıldığını düşündüğümüz yorum şu şekildedir: Allah (c.c.) mümin erkeklere ister putperest ister Mecusi ister Yahudi ister Hıristiyan olsun Allah’a ortak koşan kadınlarla evlenmeyi haram kılmıştır. Şirk, küfür demektir. Hz. Peygamber’in (s.a.v.) getirdiği şeyleri inkâr eden kimse müşriktir. Ehlikitap, Allah’a ve ahiret gününe inanmaz. Allah’ın haram kıldıklarını haram saymaz. Hak dini, din olarak kabul etmez. Onlar söylemleriyle Allah’ın nurunu söndürmek isterler fakat Allah her halükârda nurunu tamamlar ve müşrikler bu durumdan hoşlanmasalar da Allah, İslam’ı diğer dinlere karşı muzaffer kılar. Allah, Tövbe suresinde ehlikitabın itikadıyla ilgili şunları bildirmektedir: Yahudiler, Hz. Üzeyir’in Allah’ın oğlu olduğunu iddia ederler. Hıristiyanlar ise Hz. İsa’nın Allah’ın oğlu olduğunu iddia ederler. Bu itikatları sebebiyle Allah ehlikitabı inkârcı olarak nitelemiş ve gerçeklerden yüz çevirdikleri için ehlikitaba lanet etmiştir. Hıristiyanların Allah

³¹⁴ Ebü'l-Hasan Mukâtil b Süleyman, *Tefsîru Mukâtil b. Süleyman*, thk. Abdullah Mahmûd şehhate (Kahire: el-Hey'etü'l-Mısriyyetü'l-Âmme li'l-Kitâb, 1979), 1: 190-191; Mukâtil b. Süleyman, *Tefsir-i Kebir*, trc. M. Beşir Eryarsoy (İstanbul: İşaret Yayınları, 2006), 1: 186-187.

³¹⁵ Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Ziyad b. Abdullah ed-Deylemî Ferrâ, *Meâni'l-Kur'ân*, 2. Baskı (Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1980), 1: 143.

³¹⁶ Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim b. Kuteybe Dîneverî İbn Kuteybe, *Tefsîru Garîbi'l-Kur'ân*, thk. Seyyid Abbâs Ahmed Sakr (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1978), 83.

(c.c.) yerine rahipleri ve özellikle Hz. İsa'yı Rab edindikleri bilgisi Tövbe suresinde ifade edilmiştir. Allah (c.c.), yalnızca kendisine kulluk edilmesini emretmiştir ve ehlikitabın kendisine ortak koştuklarından münezzehtir. Mâide 5:5 ayetinin nüzulüyle Yahudi ve Hıristiyan kadınlardan hür olanlar ile evlilik mubah kılınmıştır.³¹⁷

İbn Kuteybe, Bakara 2:221 ayetinde mümin kadınları, iman etmedikleri müddetçe müşrik erkeklerle evlendirmenin yasaklandığını belirtmiştir.³¹⁸

Yukarıdaki teville verilen dipnotta ise şu yoruma yer verilmiştir: Allah, mümin erkeklere müşrik kadınlarla izdivacı haram kıldığı gibi Müslüman kadınlara da ister Yahudi ister Hıristiyan olsun Müslüman olmadıkları müddetçe müşrik erkeklerle evlenmeyi haram kılmıştır. Çünkü Yahudi ve Hıristiyanların kâfir «müşrik» oldukları Kur'an nassı ile sabittir. Bu ayet, Müslüman bir kadının müşrik bir erkekle evliliğinin haram olduğu konusunda kesin, kati bir delildir. Çağdaş fıkıhçılardan Muhammed Reşid Rıza, Menar Tefsirinde Müslüman bir kadının Yahudi ve Hıristiyan bir erkekle evliliğinin haramlığının Kur'an nassı ile sabit olmadığını ileri sürmüştür. Muhammed Reşid Rıza'nın muasırlarının görüşlerinden etkilendiği için böyle bir batıl iddia ileri sürdüğü belirtilmiştir.³¹⁹

2.1.8. Taberî

Tevil ehlinin Bakara 2:221 ile alakalı şu hususlarda ihtilaf ettiği bildirilmiştir:

1. Ayette zikredilen “مشرکات” lafzı ile tüm müşrik kadınlar mı kastedilmektedir yoksa kastedilen bazı müşrik kadınlar mıdır?
2. Bu ayet mensuh mudur, değil midir?

Bazı müfessirlere göre Müslüman bir erkek için hangi cins olursa olsun müşrik kadınlarla evlilik haram kılınmıştır. Daha sonra Mâide 5:5 ayeti ile ehlikitap kadınlarla evliliğin haram olma hükmü nesih olunmuştur.³²⁰

³¹⁷ İbn Kuteybe, *Tefsîru Garîbi'l-Kur'ân*, 83.

³¹⁸ İbn Kuteybe, *Tefsîru Garîbi'l-Kur'ân*, 84.

³¹⁹ İbn Kuteybe, *Tefsîru Garîbi'l-Kur'ân*, 84.

³²⁰ Ebû Cafer Muhammed b. Cerir b. Yezid Taberî, *Tefsîru't-Taberî = Câmiu'l-Beyân fi Te'vîli'l-Kur'ân*, thk. Hani el-Hac, İmad Zeki el-Barudi (Kahire: el-Mektebetü't-Tevfikiyye, 2004), 2: 420.

Bu görüş sahipleri şu şekilde sıralanmaktadır:

1. İbn Abbas: Mâide 5:5 ayeti ile iffetli olan ehlikitap kadınlar, Bakara 2:221’de zikredilen müşrik kadınlardan istisna edilmiştir.
2. İkrime ve Hasan-ı Basri: Bakara 2:221’de bildirilen ehlikitap kadınlarla evliliğin haram olma hükmü nesih olunmuştur. Ehlikitap kadınlarla evlilik, Müslüman erkekler için helal kılınmıştır.
3. Mücâhid: Bakara 2:221 ayetinde zikredilen “Müşrikât” ile kasıt; Mekkeli müşrik kadınlar ve onların dışındaki tüm müşrik kadınlardır. Daha sonra bu kadınlardan ehlikitap olanlarla evlilik helal kılınmıştır.
4. Rebi’ b. Enes: Bakara 2:221 ayeti ile Allah, müşrik kadınlarla evliliği haram kılmıştır. Daha sonra Mâide 5:5 ayeti nazil olmuş ve ehlikitap kadınlar bu gruptan istisna edilmiştir.³²¹

Bazı müfessirler ise Bakara 2:221 ayetinde zikredilen “müşrikât” lafzı ile kastedilen grubun Arap olan müşrik kadınlar olduğu görüşündedir. Bu lafzın zahiri umumi, tevili ise hususidir. Hüküm mensuh olmayıp herhangi bir grup da istisna kılınmamıştır. Bu görüşte olanlar ise şu şekilde sıralanmaktadır:

1. Katâde: “Müşrikât” ile kasıt Arap olan müşrik kadınlardır. Bu kadınların okudukları bir kitap bulunmamaktadır. Yine başka bir senet zinciriyle Katâde’nin “müşrikât” lafzı ile kast olunan grubun ehlikitap olmayan müşrik kadınlar olduğunu söylediği belirtilmiştir. Çünkü sahabeden Huzeyfe b. el-Yeman’ın Yahudi veya Hıristiyan bir kadın ile evli olduğu ifade edilmiştir.
2. Saîd b. Cübeyr: “Müşrikât” ile kasıt Putperest kadınlardır.³²²

Bazı müfessirler de bu ayette müşrik kadınlar ile ister vesenî=putperest ister Mecusi ister ehlikitap olsun tüm şirk mensuplarının kastedildiği görüşündedir. Ayet mensuh değildir.

³²¹ Taberî, *Tefsîru't-Taberî* = *Câmiu'l-Beyân fi Te'vili'l-Kur'ân*, 2: 421.

³²² Taberî, *Tefsîru't-Taberî* = *Câmiu'l-Beyân fi Te'vili'l-Kur'ân*, 2: 421-422.

Bu görüşte olanlar:

1. Şehr b. Havşebin, İbn Abbâs'tan şöyle işittiğini söylemiştir: Hz. Peygamber (s.a.v) Müslüman olmayan kadınlarla evliliği haram kılmıştır. Çünkü Allah (c.c.) Mâide 5:5 ayetinde dini inkâr edenlerin amellerinin boşa gideceğini buyurmaktadır. Talha b. Übeydullah Yahudi, Huzeyfe b.el-Yeman ise Hıristiyan bir kadınla nikâhlanmıştır. Bu duruma aşırı öfkelenen Hz. Ömer (r.a.) onları dövmek istemiştir. Hz. Talha ve Hz. Huzeyfe, Hz. Ömer'e kadınları boşayacaklarını söyleyince Hz. Ömer yine sinirlenerek evliliği helal olmayanları boşamanın helal olmayacağı karşılığını vermiştir.³²³

Taberî'ye göre yukarıda zikredilen görüşlerden en doğru olanı, Bakara 2:221 ayetinin zahirinin umum, batının husus ifade ettiği; ehlikitap kadınların ayette zikredilen "Müşrikât" grubuna dâhil olmadığı dolayısıyla ayetin mensuh olmayıp nasıl ki Müslüman kadınlarla evlilik mubah ise Mâide 5:5 ayetiyle ehlikitap kadınlarla evliliğin mubah kılındığı görüşüdür.³²⁴ Ayrıca Taberî, Mâide 5:5 ayetindeki ehlikitap kadınlarla evliliği açıklayan kısmın, Bakara 2:221'deki müşriklerle evliliği açıklayan kısmı nesih ettiğini söylemek için bir delilin olması gerektiğini söylemektedir. Ortada böyle bir delil mevcut olmadığı için de mensuh olma iddiası delilsiz bir iddiadır.³²⁵

Taberî, Şehr b. Havşebin'in görüşünü şu şekilde değerlendirmiştir: Ehlikitap kadınlarla evliliğin helal olduğu konusunda Allah'ın (c.c.) ayeti, Hz. Peygamber'in hadisi ve ümmetin icması bulunmaktadır. Bu sebeple Şehr b. Havşeb'in Hz. Ömer'in ehlikitap kadınlarla evli olanların arasını tefrik ettiğine dair İbn Abbas'tan işittiğini iddia ettiği görüşün bir manası bulunmamaktadır. Ayrıca sahih bir isnat zincirinden Hz. Ömer'in, Müslüman erkeklerin Hıristiyan kadınlarla evlenebileceğini fakat Hıristiyan erkeklerin Müslüman kadınlarla evlenemeyeceğini söylediği bildirilmiştir. Hz. Ömer, Hz. Talha ve Hz. Huzeyfe'nin Yahudi ve Hıristiyan kadınlarla evliliğini hoş karşılamamıştır. Hz. Talha ve Hz. Huzeyfe'yi bu konuda uyarmıştır ki Müslüman erkekler bu durumu referans alıp Müslüman kadınlarla evlenmekten vazgeçmesinler. Hz. Ömer, Hz. Huzeyfe'nin Yahudi bir kadınla evlendiğini haber alınca, Hz. Huzeyfe'ye karısını salıvermesini söylediği bir mektup yazar. Bunun üzerine Hz. Huzeyfe, Hz. Ömer'e bu

³²³ Taberî, *Tefsîru't-Taberî= Câmiu'l-Beyân fi Te'vili'l-Kur'ân*, 2: 422; Ebu Cafer Muhammed b. Cerir b. Yezid Taberî, *Taberî Tefsiri*, trc. Kerim Aytekin, Hasan Karakaya (İstanbul: Hisar Yayınevi, 1996), 1: 542.

³²⁴ Taberî, *Tefsîru't-Taberî = Câmiu'l-Beyân fi Te'vili'l-Kur'ân*, 2: 422.

³²⁵ Taberî, *Taberî Tefsiri*, 1: 542.

evliliği yasak zannettiği için mi kadını salıvermesini istediğini sorar. Hz. Ömer de cevaben bu evliliğin yasak olmadığını fakat bu durumun mümin kadınları ezik düşüreceğinden korktuğunu bildirir.³²⁶

Câbir b. Abdullah'tan rivayet olunduğuna göre Hz. Peygamber (s.a.s.), Müslüman erkeklerin ehlikitap kadınlarla evlenebileceğini fakat ehlikitap erkeklerin Müslüman kadınlarla evlenemeyeceğini buyurmuştur.³²⁷

Bakara 2:221'de Allah'a (c.c.), Resulüne ve Resulü'nün Allah katından getirdiği şeylere iman eden bir cariyeyle evliliğin, soyu şerefli, kendi güzel müşrik hür bir kadınla evlilikten daha faziletli olduğu bildirilmiştir. Süddî, bu ayetin Abdullah b. Revâha hakkında indiğini rivayet etmiştir. Şöyle ki Abdullah b. Revâha'nın siyah bir cariyesi bulunmaktadır. Bir gün Abdullah b. Revâha, cariyesine sinirlenip tokat atar. Daha sonra Hz. Peygamber'in yanına gider ve durumu arz eder. Hz. Peygamber, Abdullah b. Revâha'ya cariyesinin nasıl bir cariye olduğunu sorar. Abdullah b. Revâha onun oruç tuttuğunu, namaz kıldığını, güzel bir şekilde abdest aldığını, Allah ve Resulüne iman ettiğini söyler. Buna karşılık Hz. Peygamber, onun mümin bir kadın olduğunu söyler. Abdullah b. Revâha da bu söz üzerine cariyesini azat eder ve onunla evlenir. Bu olay, insanların soylarından sebep, evlilik konusunda müşrik erkek ve müşrik kadınlara rağbet ettikleri bir zamana denk gelmiştir. Ve insanlar Abdullah b. Revâha'yı cariyesiyle evlendiği için kınamıştır. Bunun üzerine Bakara 2:221 ayeti nazil olmuştur.³²⁸

İbn Cüreyc, bu ayette soylarının şerefi sebebiyle de olsa müşrik kadınlarla evliliğin yasaklandığını söylemiştir. Bakara 2:221'de, Ehlikitap kadınlar hariç güzelliği, kazancı, malı mülkü sebebiyle de olsa müşrik kadınlarla evliliğin yasak olduğu; imanlı bir cariye'nin müşrik hür bir kadından daha faziletli olduğu vurgusu yapılmıştır.³²⁹

Bakara 2:221'de mümin kadınları müşrik erkeklerle nikâhlamak yasaklanmıştır. Şirkin hangi sınıfına mensup olursa olsun haramlık hükmü istisnasız tüm müşrik erkekleri kapsamaktadır. Ayette imanlı bir kölenin, hür müşrik bir erkekten daha faziletli olduğu vurgulanmaktadır. Katâde ve Zührî, ister Yahudi ister Hıristiyan ister müşrik olsun Müslüman olmayan bir erkeğe Müslüman bir kadını nikâhlamanın helal olmadığını; İbn

³²⁶ Taberî, *Tefsîru't-Taberî* = *Câmiu'l-Beyân fi Te'vili'l-Kur'ân*, 2: 423; Taberî, *Taberî Tefsiri*, 1: 543.

³²⁷ Taberî, *Tefsîru't-Taberî* = *Câmiu'l-Beyân fi Te'vili'l-Kur'ân*, 2: 423.

³²⁸ Taberî, *Tefsîru't-Taberî* = *Câmiu'l-Beyân fi Te'vili'l-Kur'ân*, 2: 424; Taberî, *Taberî Tefsiri*, 1: 543.

³²⁹ Taberî, *Tefsîru't-Taberî* = *Câmiu'l-Beyân fi Te'vili'l-Kur'ân*, 2: 424.

Cüreyc, soylarının şerefi sebebiyle de olsa müşrik erkeklerle evliliğin yasak olduğunu; Hasan-ı Basrî ise Müşrik erkeklerin Müslüman kadınlara haram olduğunu söylemiştir.³³⁰

2.2. İlk Dönem Müfessirlerinin Âl-i İmran 3:118 Ayetinde Müslümanların Gayrimüslimleri Sıkıfı Dost Edinmemesi Konusundaki Görüşleri

“Ey iman edenler! Sizden olmayanları dost edinmeyin, onlar size kötülük yapmaktan geri durmazlar, sıkıntıya düşmenizi isterler. Onların ağızlarından nefret taşmaktadır; kalplerinin gizlediği ise daha büyüktür. Gerçekten size delilleri açıklamışsınız, eğer düşünüyorsanız!” (Âl-i İmran 3:118)

Dahhâk, Süfyân es-Sevrî ve Tusterî’de, Âl-i İmran 3:118 ayetiyle ilgili herhangi bir yoruma rastlamadık. Bu müfessirler dışında ilk dönem müfessirlerinin bu ayetle ilgili yorumları şu şekildedir:

2.2.1. İbn Abbâs

Âl-i İmran 3:118’de müminler, kendileri gibi imanlı kişiler dışındakilerle dostluk kurma, onları sırdaş edinme noktasında uyarılmıştır. İbn Abbâs dostluktan sakındırılan grubun Yahudiler olduğunu belirtmiştir. Allah, bu ayetinde müminlere Yahudilerle dostluk kurmayı ve Yahudilere sır vermeyi yasaklamış; müminlere, kendilerinden başkalarını yani Yahudileri dost, sırdaş edinmemeleri emir olunmuştur. Çünkü iman etmeyenler, müminlere karşı haset ve fesatlarında geri durmazlar. Müminlerin kendileri gibi günah işlemelerini ve Allah’a ortak koşmalarını isterler. Onlar müminlere karşı duydukları kin ve düşmanlığı gizlemezler, sövme ve kötü sözlerini dilleriyle açığa vururlar. Allah, emir ve yasaklarını beyan etmiştir ki müminler emir olundukları şekilde amel etsinler.³³¹

³³⁰ Taberî, *Tefsîru’t-Taberî = Câmiu’l-Beyân fi Te’vili’l-Kur’ân*, 2: 424-425.

³³¹ Firûzâbâdî, *Tenvîru’l-Mikbâs Min Tefsîri İbn Abbâs*, 44.

2.2.2. İbn Mes'ûd

Kurtubî'de bu ayetle ilgili İbn Mes'ûd'un şu yorumu yaptığı belirtilmiştir: ”اعتبروا الناس”³³² ifadesi ile insanların dost ve sırdaş edinme konusunda din kardeşlerine itibar ettikleri manasının murat olunacağını düşünmekteyiz.³³²

2.2.3. Mücâhid

Bu ayet, Medine'deki münafıklar hakkında nazil olmuştur. Mücâhid'in bu ayet hakkındaki yorumu bizlere şu rivayet zincirinden ulaşmıştır: Abdurrahman İbrahim'den, İbrahim Âdem'den, Âdem Varaka ve İbn Nüceym'den, İbn Nüceym de Mücâhid'den rivayet etmiştir.³³³

2.2.4. İkrime

Cahiliye döneminde bazı Yahudilerle komşuluk ve dostluk yapan bazı Müslümanlar, İslam'dan sonra da Yahudilerle olan bu dostluklarını devam ettirmişlerdir. Bunun üzerine Allah (c.c.) onlar arasında olması muhtemel fitneyi engellemek için Müslümanların Yahudilerle yol arkadaşlığını yasaklamıştır.³³⁴

2.2.5. Mukâtil b. Süleyman

Mukâtil b. Süleyman, ayetin başındaki hitabın Abdullah b. Übey, Malik b. Duşüm el-Ensârî ve münafık arkadaşlarına olduğunu belirtmiştir. Açıklamalardan anlaşılıyor ki ayetteki uyarı tüm müminleredir. Şöyle ki Yahudilerin reislerinden olan Harmele'nin oğulları Asbağ ve Râfi', yukarıda ismi geçen kişileri ve arkadaşlarını Yahudiliğe davet etmişler; İslam'ı terk etmeyi güzel göstererek kendileri gibi küfre girmelerini istemişlerdir. Ayette, Müminlerin kendileri dışındakileri yol arkadaşı, dost, sırdaş edinmemeleri gerektiği bildirilerek müminler bu konuda ikaz edilmiştir. Çünkü mümin olmayanların İslam dininde günah olan şeyleri arzu etmeleri ve müminleri de şaşırtıp, azdırıp bu yola teşvik etmeleri kuvvetle muhtemeldir. Müminlere karşı duydukları kin, öfke ve düşmanlıklarını içlerinde gizleyemeyip açığa vururlar. Müminleri aldatma,

³³² İbn Mes'ûd, *Tefsîru İbn Mes'ûd*, thk. İdad Muhammed Ahmed İsevi (Riyad: Müessesetü'l-Melik Faysal, 1985), 178.

³³³ Mücâhid, *Tefsîru'l-Mücâhid*, 1:134; Mücâhid, *Tefsîru'l-İmam Mücâhid b. Cebr*, 258.

³³⁴ İkrime, *Tefsîru İkrime Mevlâ İbn Abbas*, 1: 285.

kandırma istekleri de bu öfke, kin ve düşmanlıklarından daha büyüktür. Allah (c.c.) bu ayetiyle inananların durumlarını açıklayarak müminleri uyarmıştır.³³⁵

2.2.6. Kisâi

Kisâi, ayetle ilgili yorumunda “bitâne” kelimesinin harekelendirilmesini ele almıştır.³³⁶

2.2.7. Ferrâ

Ferrâ, ayette zikredilen kelimelerin iraplarını ele almıştır.³³⁷

2.2.8. Ebu Ubeyde

Ebu Ubeyde, “bitâne” kelimesinin “müminlerin dışındaki yabancılar” manasında olduğunu belirtmiştir. Bu yabancılar, müminlere karşı fesat, bozgunculuk ve kötülükte geri durmazlar. Allah (c.c.), Âl-i İmran 3:118’de müminlere, kendilerinden olmayanların alametlerini açıklamıştır.³³⁸

2.2.9. Ahfeş

Ayette zikredilen kelimelerin tahlili ve irabı üzerinde durulmuştur.³³⁹

2.2.10. İbn Kuteybe

Ayette, Müslüman olmayan yabancılar kastedilmektedir. Bu kimseler, Müslümanlara kötülük yapmakta geri durmazlar. Müslümanlar için zararlı olan ve hoş olmayan şeyleri isterler.³⁴⁰

2.2.11. Taberî

Âl-i İmran 3:118’de, Allah (c.c.) ve Resulünü (s.a.v.) tasdik edip, Hz. Peygamber’in Allah katından getirdiklerini ikrar eden müminler, kendi dinleri dışındaki kişileri dost, yakın arkadaş, sırdaş edinmemeleri konusunda uyarılmıştır. Çünkü kâfirler, Müslümanları aldatmakta, onlara hainlik yapmakta geri durmazlar. Müminlerin aleyhine

³³⁵ Mukâtil b. Süleyman, *Tefsîru Mukâtil b. Süleyman*, 1: 297-298; Mukâtil b. Süleyman, *Tefsîr-i Kebîr*, 1: 293.

³³⁶ Ebu'l-Hasan Ali b. Hamza b. Abdullah Kisâi, *Meâni'l-Kur'ân*, thk. İ'dad İsa Şehhate İsa (Kahire : Dâru Kuba, 1998), 104.

³³⁷ Ferrâ, *Meâni'l-Kur'ân*, 1: 231.

³³⁸ Ebû Ubeyde Ma'mer b. Müsenna et-Temîmi, *Mecâzü'l-Kur'ân*, thk. Mehmed Fuat Sezgin, 2. Baskı (Beyrut : Müessesetü'r-Risâle, 1981), 103.

³³⁹ Ebû'l-Hasan Saîd b. Mes'ade el-Mücaşî Ahfeş el-Evsat, *Meâni'l-Kur'ân*, thk. Abdülemir Muhammed Verd (Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1985), 1: 214.

³⁴⁰ İbn Kuteybe, *Tefsîru Garîbi'l-Kur'ân*, 109.

olan şeyleri isterler. Bu sebeple müminlerin, kâfirleri yakın arkadaş edinip onlara sırlarını vermekten uzak durmaları söylenmiştir.³⁴¹

İslam gelmeden önce bazı Müslümanlar, Yahudi ve münafıklarla komşu idi ve aralarında içli-dışlı bir arkadaşlık bağı bulunmaktaydı. İslam geldikten sonra Müslümanlar bu bağı devam ettirmek istemişler fakat Allah (c.c.) Âl-i İmran 3:118 ayetini inzal buyurarak Müslümanlara kendilerinin selameti için bu dostluğu devam ettirmeyi yasaklamıştır.³⁴² Taberî bu konu hakkında şu görüşleri bizlere aktarmaktadır:

1. İbn Abbâs: Bazı Müslümanlar cahiliye döneminde komşu oldukları Yahudilerle içli-dışlı dostluklarını sürdürmekte idi. Bunun üzerine Allah, Müslümanların aleyhine olacak muhtemel bir fitneyi önlemek için müminlere, mümin olmayanları dost edinmeyi yasakladı.
2. Mücâhid: Âl-i İmran 3:118, Medine'deki münafıklar hakkında nazil oldu. Allah (c.c.), müminlere onlara dost edinmeyi yasakladı.
3. Katâde: Allah (c.c.) bu ayet ile müminlere, mümin olmayanları kardeş edinmelerini yasakladı.
4. Rebi b. Enes: Allah (c.c.) bu ayet ile müminlere münafıklarla dostluk bağı kurmayı yasakladı.
5. Süddî: Kendileriyle içli-dışlı dostluk edinilmesi yasaklanan grup münafıklardır.
6. İbn Cüreyc: Mümine, münafığı kardeş edinmesi yasaklandı.³⁴³
7. Enes b. Mâlik, Hz. Peygamber'den "Siz, müşriklerin ateşiyle aydınlanmayın ve yüzüklerinize Arapça yazı işletmeyin" hadisini nakleder. Ezher b. Raşit, Enes b. Malik bu hadisi nakledince kendilerinin hadisi anlamadıklarını ve Hasan-ı Basri'nin konuyu şöyle aydınlattığını söyler: Hz. Peygamber, yüzüklerinize Arapça yazı yamayın derken yüzüklerinize "Muhammed" ismini yazmayın demek istemiştir. Ayrıca müşriklerin ateşiyle aydınlanmayın derken ise müminlerin işlerinde şirk ehliyle istişare etmemesi gerektiğini söylemiştir. Daha

³⁴¹ Taberî, *Tefsîru't-Taberî* = *Câmiu'l-Beyân fi Te'vîli'l-Kur'ân*, 4: 63.

³⁴² Taberî, *Tefsîru't-Taberî* = *Câmiu'l-Beyân fi Te'vîli'l-Kur'ân*, 4: 63.

³⁴³ Taberî, *Tefsîru't-Taberî* = *Câmiu'l-Beyân fi Te'vîli'l-Kur'ân*, 4: 64-65.

sonra Hasan-ı Basrî, Âl-i İmran 3:118 ayetini okuyarak yapmış olduğu izahın doğruluğunu Allah kelamı ile teyit etmiştir.³⁴⁴

Taberî, ayette zikredilen grubun sadece münafıklar olmadığını belirtmiştir. Müminlerle antlaşma yapıp onlara dost gibi görünmeye çalışan Yahudiler de dost edinilmesi yasaklanan gruba girmektedir. Şöyle ki müşriklerin müminlere düşmanlığı açıktır ve onlar Yahudilerle dostluk kurmuşlardır. Âl-i İmran 3:118’de müminlere düşmanları olan müşrikler ile dostluk yapan Yahudilerle içli-dışlı yol arkadaşı olmak yasaklanmıştır.³⁴⁵

2.3. İlk Dönem Müfessirlerinin Nisa 4:141 Ayetinde Gayrimüslimlerin Müminler Üzerinde Velayet Durumu Konusundaki Görüşleri

“Sizi gözetleyip duranlar; eğer size Allah’tan bir zafer nasip olursa, “Sizinle beraber değil miydik?” derler. Kâfirler kazançlı çıkarsa (bu defa onlara) “Üzerinize kol kanat gerip müminlerden sizi korumadık mı?” derler. Artık kıyamet gününde Allah aranızda hükmedecek ve kâfirlere, müminler aleyhinde asla yol vermeyecektir.” (Nisa 4:141)

İbn Mes’ud, Mücâhid, Dahhâk, İkrime, Kisâî, Ebû Ubeyde ve Ahfeş’in Nisa 4:141 ile ilgili yorumların bulunmadığını gördük. Aşağıdaki müfessirlerin ilgili ayet hakkındaki yorumları şu şekildedir:

2.3.1. İbn Abbâs

Müminlerin güçlü oldukları zamanı kollayan münafıklar, müminler zafer ve ganimet elde ettikleri zaman onlara “Biz de sizinle aynı dindeniz, bize de ganimetten pay verin” derler. Kâfirler yani Yahudiler için bir nasip olduğu zaman onlara, Müminlerle yaptığınız savaşta Muhammed’in sırrını size söylemedik mi, müminlerden haber getirmedik mi, diye sorarlar. Kıyamet gününde münafıklar ve Yahudiler arasında Allah’ın hükmü gerçekleşecektir. Allah, müminlerin aleyhine kâfirlere hiçbir yol vermeyecektir yani müminlere karşı kâfirlerin hiçbir zaman üstünlüğü, zaferi olmayacaktır.³⁴⁶

³⁴⁴ Taberî, *Tefsirü’l-Taberî = Câmiu’l-Beyân fi te’vili’l-Kur’ân*, 4: 64; Taberî, *Taberî Tefsiri*, 1: 346.

³⁴⁵ Taberî, *Taberî Tefsiri*, 1: 346.

³⁴⁶ Firûzâbâdî, *Tenvîru’l-Mikbâs Min Tefsiri İbn Abbâs*, 67.

2.3.2. Mukâtil b. Süleyman

Münafıkların ikiyüzlü tavrı ayette şu şekilde anlatılmıştır: Münafıklar, Müminlerin başına her türlü felaketin gelmesini isterler. Bu sebeple müminleri kollayıp dururlar. Müminler, Bedir Savaşı'nda başarı elde ettikleri zaman münafıklar yanlarına gider. “Bu başarıda bizim de payımız var çünkü düşmanlarınıza karşı sizinle aynı saftaydık, ganimetten size ne düşüyorsa bize de aynısını vermeniz gerekir” derler. Münafıkların bu durumu Ankebut 29:10 ayetinde de bildirilmiştir. Müslümanlar bir başarı elde ettikleri zaman münafıklar, düşmana karşı Müslümanlarla aynı safta olduklarını iddia ederler. Uhud savaşında ise kâfirler, müminlere galip gelir. Bunun üzerine münafıklar, kâfirlere gidip Müslümanlara karşı onların yanında yer aldıklarını, kâfirleri koruduklarını, Müslümanların kâfirlerin üzerine gelmelerini engellediklerini bu yüzden kâfirlerin başarılarında kendilerinin de paylarının olduğunu söyler. Allah, kıyamet gününde münafıklar ve kâfirler arasında hüküm vereceğini ve kâfirler için müminler aleyhine inanmayanlara asla bir yol kılmayacağını bildirmiştir. Mukâtil b. Süleyman, bu ayetin Abdullah b. Übey ve arkadaşları hakkında nazil olduğunu ifade etmiştir.³⁴⁷

2.3.3. Süfyân es- Sevrî

Nisa 4:141'de Allah'ın, kıyamet gününde müminler ve kâfirler arasında hüküm vereceği ve müminler aleyhine kâfirlere asla bir fırsat vermeyeceği bildirilmiştir.³⁴⁸

2.3.4. Ferrâ

Kelimelerin irap ve kıraatlerinden bahsedilmiştir.³⁴⁹

2.3.5. İbn Kuteybe

نستحوذ عليكم “mağlup ettik”, “yendik” manasına gelmektedir.³⁵⁰

2.3.6. Tusterî

الم نستحوذ عليكم yani “mağlup ettik”, “yendik” demektir.³⁵¹

³⁴⁷ Mukâtil b. Süleyman, *Tefsîru Mukâtil b. Süleyman*, 1: 416; Mukâtil b. Süleyman, *Tefsîri Kebîr*, 1: 418-419.

³⁴⁸ Süfyân es-Sevrî, *Tefsîru Süfyân es-Sevrî*, 98.

³⁴⁹ Ferrâ, *Meâni'l-Kur'ân*, 1: 292.

³⁵⁰ İbn Kuteybe, *Tefsîru Garîbi'l-Kur'ân*, 126.

³⁵¹ Tusterî, *Tefsîru't-Tusterî*, 1: 55.

2.3.7. Taberî

Müminlerin başlarına bir musibet gelmesini dört gözle bekleyen münafıkların durumu şudur: Eğer müminler kâfirlere karşı bir başarı elde ederler ise münafıklar hemen müminlere gidip kendileriyle aynı safta olduklarını, kâfirlere karşı müminlerle mücadele ettiklerini bu yüzden elde edilen ganimetten kendilerine de bir pay verilmesi gerektiğini iddia ederler. Buna karşı eğer kâfirler müminlere galip gelirler ise bu sefer münafıklar kâfirlerin yanına gidip kâfirleri müminlerden koruduklarını, müminlere karşı kâfirlerin yanında yer aldıklarını iddia ederler. Allah hüküm gününde, müminlerle münafıklar arasında kendi adil hükmüyle kararını verir. Nisa 4:141’de, kâfirlere müminler aleyhinde hiçbir zaman fırsat verilmeyeceği vaat edilmiştir. Yani Allah (c.c.), kıyamet gününde müminlere karşı ileri sürecekleri bir delili kâfirlere asla vermeyecektir. Bu, münafıkların müminlere mahsus bir yer olan cennete giremeyeceklerine ve müminlerin de cehennem ateşine girmeyeceklerine dair ilahî bir vaattir. Şayet münafıklar cennete ve müminler de cehenneme girseler idi, o zaman kâfirler müminlere: “İmanınızın size ne faydası oldu?” diyerek onların aleyhine bir hüccet ileri sürerler idi. Fakat Allah (c.c.), Nisâ 4:141’de bu fırsatı kâfirlere vermeyeceğini bildirmiştir.³⁵²

İnanan bir kimse bir mecliste Allah’ın ayetleriyle dalga geçildiğini duyarsa başka bir konuya geçilmediği müddetçe o meclisi terk etmelidir. Alay etmeye devam edildiği halde mümin olan kişi hala mecliste oturmaya devam ederse isyan ve emre karşı gelme konusunda kâfirler gibi olmuş olur. Bu gerçeklik Allah tarafından Kur’an’da bildirilmiştir. Allah tüm kâfirleri ve münafıkları cehennemde toplayacaktır. Dünyada iken nasıl müminlere karşı düşmanlıkla toplanıp bir araya geldiler ise cehennem ateşinde de bir arada toplanacaklardır.³⁵³

2.4. İlk Dönem Müfessirlerinin Mâide 5:5 Ayetinde Müslüman Erkeklerin Ehlikitap Kadınlarla Evliliğine Müsaade Edilmesi Konusundaki Görüşleri

“Bugün size iyi ve temiz nimetler helal kılınmıştır. Kendilerine kitap verilenlerin yiyeceği size helaldir; sizin yiyeceğiniz de onlara helaldir. Gayri meşru ilişkide bulunmak veya gizli dost tutmak şeklinde değil de meşru bir nikâhla evlenmek şartıyla mümin kadınlardan iffetli olanlar ile sizden önce kendilerine kitap verilenlerden iffetli kadınlar –mehirlerini

³⁵² Taberî, *Tefsîru’t-Taberî = Câmiu’l-Beyân fi Te’vili’l-Kur’ân*, 4: 384-386.

³⁵³ Taberî, *Taberî Tefsiri*, 1: 418-419.

verdiğiniz takdirde- size helaldir. Kim inanmayı reddederse ameli kesinlikle boşa gider. O, ahirette de hüsrana uğrayanlardandır.” (Mâide 5:5)

Araştırma-incelememiz sonucunda bu ayetle ilgili İbn Mes'ûd, İkrime, Kisâi, Ferrâ, Ahfeş, İbn Kuteybe ve Tusterî'de herhangi bir yorum olmadığını gördük. Bunların haricinde kalan ilk dönem müfessrilerinin ayet hakkındaki yorumları şu şekildedir:

2.4.1. İbn Abbâs

İbn Abbâs, “el-yevm” kelimesinin “hac gününü” ifade ettiğini belirtmiştir. Ayette geçen “littayyibât”, “helal kesim” manasındadır. Ehlikitabın kestikleri, Müslümanlar için helal kılınmıştır. Müslümanların kestiklerini yemeleri de kendilerine kitap verilenlere yani Yahudi ve Hıristiyanlara helal kılınmıştır. Mümin erkekler için mümin kadınlardan ve kendilerine kitap verilen kadınlardan hür ve iffetli olanlar ile evlilik helal kılınmıştır. Ehlikitap kadınlardan hür ve iffetli olanlar ile evliliğin helal olması birtakım şartlara bağlanmış olup bu şartlar şunlardır:

1. Kadınlara mehrin verilmesi. İbn Abbas; ayette zikredilen “اجورهن” kelimesini “مهورهن فوق مهر بغى” şeklinde açıklamıştır. Bu açıklama verilen ücretin, fuhuş karşılığında verilen bir ücret olmaması gerektiğini ifade etmektedir.
2. Zinakar olmama
3. Zina yapmak için “gizli dost” tutma maksadının olmaması

Bu ayet nazil olunca Mekke'deki ehlikitap kadınlar, mümin kadınlara karşı övünürler. Bunun üzerine Allah, tevhidi inkâr eden kimsenin dünyada iken amellerinin boşa gittiğini; ahirette ise o kişinin cenneti kaybedip cehenneme gireceğini bildirmiştir.³⁵⁴

2.4.2. Mücâhid

Ayette zikredilen محصنات kelimesiyle alakalı Mücâhid'den gelen iki rivayet bulunmaktadır. Bir rivayete göre bu kelime “hür olan kadınlar” diğer bir rivayete göre ise “iffetli olan kadınlar” manasına gelmektedir. Ayrıca Mâide 5:5'de ehlikitabın kestiklerinin Müslümanlara helal kılındığı bildirilmiştir.³⁵⁵

³⁵⁴ Firûzâbâdî, *Tenvîrü'l-Mikbâs Min Tefsiri İbn Abbas*, 71.

³⁵⁵ Mücâhid, *Tefsîru'l-Mücâhid*, 1: 186; Mücâhid, *Tefsîru'l-İmam Mücâhid b. Cebr*, 300.

2.4.3. Dahhâk

Dahhâk'tan rivayet olunduğuna göre Allah (c.c.) bu ayette mümin erkeklere ehlikitabın yiyeceğini ve kadınlarını helal kılmıştır. Ehlikitaptan muhsan olan kadınlar ile kasıt, iffetli olan kadınlardır.³⁵⁶

2.4.4. Mukâtil b. Süleyman

Müslümanlara, av hayvanlarından yapılan kesim helal kılınmıştır. Yahudi ve Hıristiyanların erkek ve kadınlarının kesimi Müslümanlara, Müslümanların erkek ve kadınlarının kesimi de Yahudi ve Hıristiyanlara helal kılınmıştır. Mümin erkeklerin iffetli mümin kadınlarla evliliği helaldir. Ayrıca ayette mümin erkekler için ehlikitap yani Yahudi ve Hıristiyan kadınlardan iffetli olanlar ile evlilik helal kılınmıştır. Bu noktada mehir, kadının zinadan uzak durmuş olması ve gizli dost tutmama kaydı zikredilmektedir. Mümin erkeklere, kitabî kadınlar ile evlilik helal kılındığı zaman mümin erkekler, Müslüman olmadıkları için bu kadınlarla nasıl evlenebileceklerini sorgulamışlardır. Kitabî kadınlar ise Allah'ın amellerinden razı olduğu için kendileriyle evliliğin helal kılındığını iddia etmişlerdir. Bunun üzerine Allah, “kitabî kadınlardan her kim Allah'ın birliğini inkâr ederse onun amelleri boşa gider ve ahirette kâfirlerden olur” buyruğunu indirmiştir.³⁵⁷

2.4.5. Süfyân es-Sevrî

Ehlikitabın yiyeceğinden kasıt ehlikitabın kestikleridir. İmanı inkâr eden kimse ile murat ise Allah'a imanı inkâr eden kimselerdir.³⁵⁸

2.4.6. Ebu Ubeyde

Sifah, zina manasında; müsâfihîn, zinakar manasındadır. Ücret ile kast olunan mana ise mehirdir. “حبط عمله” amelin boşa gitmesini ifade etmektedir.³⁵⁹

2.4.7. Taberî

Mâide 5:5 ayetindeki ilk bildiri, Müslümanlar için temiz olan yiyecekler ve temiz bir şekilde kestikleri hayvanların helal olduğu; murdar olan hayvanların ise helal

³⁵⁶ Dahhâk, *Tefsîru'd-Dahhâk*, 1: 320-321.

³⁵⁷ Mukâtil b. Süleyman, *Tefsîru Mukâtil b. Süleyman*, 1: 454; Mukâtil b. Süleyman, *Tefsîri Kebir*, 1: 443.

³⁵⁸ Sevrî, *Tefsîru Süfyân es-Sevrî*, 100.

³⁵⁹ Ebu Ubeyde, *Mecâzü'l-Kur'ân*, 154-155.

olmadığıdır. Ayrıca Mâide 5:5’de Müslümanlar için ehlikitabın kestiklerini yemek de helal kılınmıştır. Ehlikitap ile kast olunan grubun kimler olduğu konusunda iki görüş bulunmaktadır:

Birinci görüş: Ehlikitap, kendilerine Tevrat ve İncil gönderilen Yahudi ve Hıristiyanlardır. Ayrıca millet olarak İsrailoğullarından olmayıp bu iki dinden birine giren kimseler de ehlikitap kabul edilmektedir. Bu görüşe sahip olanlar şu şekilde sıralanmaktadır:

1. İbn Abbâs: İbn Abbâs’a Araplardan Hıristiyan olan Talip oğullarının kestikleri hakkında sorulur. İbn Abbas, onların kestiklerini yemede bir sakınca olmadığını söyler ve onları dost edinenlerin onlardan olduğunu bildiren Mâide 5:51 ayetini okur.
2. Hasan-ı Basrî, İkrime, Şa’bi, Atâ, Hakem, Hammâd ve Katâde, bu görüşe sahiptirler.³⁶⁰

Birinci görüşe göre Yahudi ve Hıristiyanları dost edinenler bile onlardan sayıldığına göre başka milletten olup onların dinine girenler bittabi onlardan olup ehlikitabın hükümlerine tabi olacaktır. Dolayısıyla ister İsrailoğullarından olsun ister başka milletten olsun Yahudi ve Hıristiyan olan kişiler ehlikitap kabul edilmektedir.³⁶¹

İkinci görüş: Sadece İsrailoğulları soyundan olan Yahudi ve Hıristiyanlar, ehlikitaptır. Başka milletlerden bu dine girenler ehlikitap grubuna dâhil olmaktadır. İmam Şafii bu görüşe sahip olanlardandır.³⁶²

Taberî, Arap olan Hıristiyanların kestiklerinin haram olduğuna dolayısıyla başka milletten olan Hıristiyanların ehlikitap olmadığına dair Hz. Ali’nin şu ifadesine yer vermiştir: Hz. Ali, Araplardan Hıristiyan olan Benî-tâlib’in Hıristiyanlara sadece şarap içme hususunda temessük ettiğini dolayısıyla kestiklerinin yenmemesi gerektiğini söylemiştir.³⁶³

İkinci görüşe sahip olanlar Hz. Ali’nin bu sözüne tabi olup sadece İsrailoğulları soyundan gelenlerin ehlikitap olabileceğini savunmuşlardır. Taberî, ehlikitabın kapsamı

³⁶⁰ Taberî, *Tefsîru’t-Taberî = Câmiu’l-Beyân fi Te’vîli’l-Kur’ân*, 5: 108-109.

³⁶¹ Taberî, *Taberî Tefsiri*, 3: 213.

³⁶² Taberî, *Taberî Tefsiri*, 3: 213.

³⁶³ Taberî, *Tefsîru’t-Taberî = Câmiu’l-Beyân fi Te’vîli’l-Kur’ân*, 5: 109-110.

konusunda ikinci görüşün isabetli olmadığını ifade etmiştir. Hz. Ali'nin Benî tâlip hakkındaki sözünün sebebi ise Benî tâlibin, Hıristiyanların helal ve haram kabul ettikleri şeylere uymayıp sadece şarap içme adetlerini devam ettirmeleridir.³⁶⁴

Mâide 5:5 ayetindeki ikinci bildiri, mümin erkekler için mümin ve kitabi kadınlardan hür ve iffetli olanlar ile evliliğin helal kılınmasıdır. “Hür ve iffetli” şeklinde tercüme edilen المحصنات kelimesi ile kast olunan mana hakkında iki görüş mevcuttur.³⁶⁵

Birinci görüş: المحصنات kelimesi ile “hür kadınlar” kast olunmaktadır. Bu kadınların iffetli ya da iffetsiz olmaları veya iffetsizliğe düşüp sonradan vazgeçmeleri önemli değildir. Dolayısıyla Mâide 5:5 ayetinde mümin erkekler için mümin olan hür kadınlar ve ehlikitap olan hür kadınlar ile evlilik helal kılınmıştır. Mümin olan erkeklerin cariyelerle evliliği meselesi ise şu şekildedir: Mümin olan erkeklerin mümin olan cariyeler ile evliliği Nisa 4:25 ile helal kılınmıştır. Çünkü bu ayette mümin olan erkeklerden mümin olan hür kadınlar ile evliliğe gücü yetmeyene mümin olan cariyeler ile evliliğe izin verilmiştir. Kâfir olan cariyeler ile evlilik ise Mâide 5:5 ayetinin delaletiyle yasaklanmıştır. Mücâhid, Tarık b. Şihab, Âmir eş-Şâ'bi ve Hasan Basrî bu görüşe sahiptirler.³⁶⁶

Birinci görüşe sahip olanlar, zina eden kadınlarla evliliğin caiz olduğunu savunmaktadırlar. Tarık b. Şihab, Âmir eş-Şâbî; Hz. Ömer'in hilafeti döneminde mümin bir erkeğin zina eden bir kadınla evliliğine izin verdiğini rivayet etmişlerdir. Âmir eş-Şa'bi bu durumu şöyle nakletmiştir: Hemedan oğullarından bir kadın zina eder. Bu kadına had cezası uygulanarak sopa vurulur ve kadın sonradan tövbe eder. Kadının akrabaları Hz. Ömer'in yanına gelerek zina ettiği için bu kadını nasıl evlendireceklerini sorarlar. Hz. Ömer ise kadının akrabaların eğer bu olay hakkında bir şey konuştuklarını duyarsa ve bu olayı yayarlar ise onları ağır bir şekilde cezalandıracağını ve salih bir adam çıkarsa kadını evlendirebileceklerini söyler.³⁶⁷

İkinci görüş: المحصنات kelimesiyle kast olunan mana iffetli olan, zina etmeyen kadınlardır. Bu ayet, mümin erkekler için iffetli olup zina etmedikleri müddetçe mümin olan hür kadın, mümin olan ehlikitap kadın, mümin olan cariye ve ehlikitap olan cariye

³⁶⁴ Taberî, *Taberî Tefsiri*, 3: 214.

³⁶⁵ Taberî, *Tefsîru't-Taberî = Câmiu'l-Beyân fi Te'vili'l-Kur'ân*, 5: 116; Taberî, *Taberî Tefsiri*, 3: 214.

³⁶⁶ Taberî, *Tefsîru't-Taberî = Câmiu'l-Beyân fi Te'vili'l-Kur'ân*, 5: 112-114; Taberî, *Taberî Tefsiri*, 3: 214.

³⁶⁷ Taberî, *Tefsîru't-Taberî = Câmiu'l-Beyân fi Te'vili'l-Kur'ân*, 5: 113; Taberî, *Taberî Tefsiri*, 3: 215.

ile evliliği helal kılmaktadır. Zina edenler ile evlilik ise caiz değildir. Yahudi ve Hıristiyan kadınlardan muhsanât ile kasıt ise bu kadınların zina etmemeleri ve cünüplükten yıkanmalarıdır. Süfyân es-Sevri, Süddî, Katâde, İbrahim en-Nehâi ve Hasan-ı Basri bu görüşe sahiptir. Ayrıca Mücâhid ve Âmir eş-Şâ'bi'den bu görüş de naklolunmuştur.³⁶⁸

Katâde'den rivayet olunduğuna göre hür bir kadın kölesiyle ilişkide bulunur. Kadına bunu neden yaptığı sorulduğunda Nisa 4:36'da bildirilen kölelere iyilik yapma meselesini böyle yorumladığını söyler. Bunun üzerine kadın Hz. Ömer'e götürülür. Hz. Ömer bu kadına bundan sonra hiçbir Müslüman helal olmadığını söyler.³⁶⁹

المحصنات kelimesinin umum mu yoksa husus mu ifade ettiği konusunda ehli tevil ihtilaf etmiştir:

1. Bazı ulema, ayetin umum ifade ettiğini söylemektedir. Çünkü ayette Müslüman ve ehlikitap olan tüm kadınlarla evliliğin helal olduğu beyan edilmiştir. Müslüman bir erkek hür ya da cariye mümin bir kadınla ve hür ya da cariye ehlikitap bir kadınla evlenebilir. Ehlikitap kadının zimmî ve harbî olması arasında bir fark bulunmamaktadır.
2. Bazı ulema, ayetteki hükmün hür olan kadınlara mahsus olduğunu söylemektedir. Buna göre hür olan mümin ve ehlikitap kadınla evlilik caizdir. Ehlikitap kadının zimmî ya da harbî; Yahudi ya da Hıristiyan olması arasında bir fark bulunmamaktadır.
3. İmam-ı Şafii'nin de içinde bulunduğu bir kısım ulema ise ayetteki ehlikitap kadınlarla kast olunan kadınların sadece kendilerine Tevrat ya da İncil gönderilen İsrailoğulları kadınları ve bunların soyundan gelen kızlar olduğunu savunmaktadır. Yani ayette kitabî kadınlarla ilgili hüküm İsrailoğulları soyuna mahsustur.
4. İbn Abbâs'tan gelen bir rivayete göre ayette zikredilen ehlikitap kadınlarla murat; sadece kendileriyle zimmet antlaşması yapılan ehlikitabın kadınlarıdır. İbn Abbas, cizye veren ehlikitabın kadınlarıyla evliliğin helal olduğu; cizye vermeyen ehlikitabın kadınları ile evliliğin ise helal olmadığı görüşündedir. İbn

³⁶⁸ Taberî, *Tefsîru't-Taberî* = *Câmiu'l-Beyân fi Te'vili'l-Kur'ân*, 5: 114; Taberî, *Taberî Tefsiri*, 3: 215.

³⁶⁹ Taberî, *Tefsîru't-Taberî* = *Câmiu'l-Beyân fi Te'vili'l-Kur'ân*, 5: 115; Taberî, *Taberî Tefsiri*, 3: 215.

Abbas bu görüşü için cizye ayetini delil kabul etmiştir. Şöyle ki cizye ayeti yani Tövbe 9:29'da ehlikitaptan İslam'ı tercih etmeyenlere cizye verme seçeneği sunulmuştur. Cizye vermeyen ehlikitap ile ise savaş buyrulmuştur.³⁷⁰

Taberî'ye göre ikinci maddedeki görüş tercihe şayan olandır. Şöyle ki mümin erkekler için hür olan mümin kadınlar ve hür olan ehlikitap kadınlarla evlilik helaldir. Nisa 4:25 ayeti ile de mümin olan cariye kadınlarla evliliğe cevaz verilmiştir. Gayrimüslim cariyelerle evliliğe ise cevaz verilmektedir. Evliliğe cevaz verilen kadınların zina etmiş olmaları ya da zinadan sonra tövbe etmiş olmaları arasında bir fark bulunmamaktadır.³⁷¹

Ayette zikredilen *المحصنين* kelimesi “namuslu olmanız” şeklinde tercüme edilmiştir. Bu kelimeyle “açıkça zina etmemek” manası murat olunmuştur. Yine ayette zikredilen *مسافحين* kelimesi “dost edinmemeniz” şeklinde tercüme edilmiştir. Bu kelimeyle “gizli bir şekilde zina etmemek” manası murat olunmuştur. Dolayısıyla ayette mehir verme, gizli ya da aşikâr bir şekilde zina etmeme ve evliliğe şahit tutma kaydı bulunmaktadır.³⁷²

2.5. İlk Dönem Müfessirlerinin Nur 24:3 Ayetinde Zinakar Kişilerin Ancak Zinakar Ya Da Müşrik Kişilerle Evlenebileceği Konusundaki Görüşleri

“Zina eden erkek ancak zinakar veya müşrik bir kadınla evlenir; zina eden kadınla da ancak zinakar veya müşrik bir erkek evlenir. Bu müminlere haram kılınmıştır.” (Nur 24:3)

Ayet hakkında Kisâi, Ebu Ubeyde, Ahfeş, İbn Kuteybe ve Tusterî'nin araştırma-inceleme yaptığımız metinlerde herhangi bir yorumuna rastlamadık. Bu müfessirler dışında ayet hakkında tespit ettiğimiz yorumlar şöyle ele alınmıştır:

2.5.1. İbn Abbâs

Nur 24:3 ayetinde zinakar erkek ve zinakar kadının evlilik açısından kimlere layık olduğu zikredilmiştir. İbn Abbâs'ın ayetle ilgili açıklamasından yola çıkarak şöyle bir tasnif yapılabilir:

³⁷⁰ Taberî, *Tefsîru't-Taberî = Câmiu'l-Beyân fî Te'vili'l-Kur'ân*, 5: 115-116; Taberî, *Taberî Tefsiri*, 3: 216.

³⁷¹ Taberî, *Taberî Tefsiri*, 3: 216-217.

³⁷² Taberî, *Taberî Tefsiri*, 3: 217.

1.Ehlikitap olan zinakar bir erkek ancak;

- a. Ehlikitap olan zinakar bir cariye ya da
- b. Zinakar olan Müşrik Arap bir kadın ile evlenebilir.

2.Ehlikitap ya da müşrik olan zinakar bir cariye ancak;

- a. Ehlikitap olan zinakar bir erkek ya da
- b. Zinakar olan müşrik Arap bir erkek ile evlenebilir.

Çünkü mümin erkekler için;

- a. Ehlikitap olan zinakar bir cariye,
- b. Müşrik olan zinakar hür bir kadın,
- c. Müşrik olan zinakar bir cariye ile evlilik haram kılınmıştır.

Bu ayetin, Nebi (s.a.v)'in ashabından bir grup hakkında indiği bildirilmiştir. Bu grup bol kazançları sebebiyle Medine'de zinakar olmalarıyla bilinen ehlikitap cariyeler, müşrik olan kadınlar ve müşrik cariyeler ile evlenmek isterler. Fakat bu ayet nazil olunca bu isteklerinden vazgeçerler. Ayet bizlere şunu söylemektedir:

1. Zinakar olan kible ehli ya da ehlikitap ya da müşrik bir erkek ancak kendisi gibi zinakar bir kadınla zina etmiş olur.
2. Zinakar olan ehli kible ya da ehlikitap ya da müşrik bir kadın ancak kendisi gibi bir erkekle zina etmiş olur.

Çünkü zina etmek müminlere yasak kılınmıştır. Dolayısıyla mümin bir erkek ve mümin kadın bu fiili işlemez.³⁷³

2.5.2. İbn Mes'ûd

İbn Mes'ûd'un ayetle ilgili Begavî'de yer alan şu yorumu aktarılmıştır: Zinakar bir kadınla evlilik haramdır. Zinakar erkek evlendiği zaman ancak kendi gibi zinakar bir kadınla evlenmiş olur ki o ikisi ebediyen zinakardır.³⁷⁴

³⁷³ Firûzâbâdî, *Tenvîru'l-mikbâs min Tefsîri İbn Abbâs*, 216-217.

³⁷⁴ İbn Mes'ûd, *Tefsîru İbn Mes'ûd*, 452.

Râzi'de yer alan yorum ise şudur: Bu ayette bir yasaklama söz konusudur. Zinakar bir erkek ancak kendi gibi zinakar bir kadınla evlenir. Çünkü müminlere zina haram kılınmıştır. Zinakar bir erkeğin iffetli bir kadınla; zinakar bir kadının iffetli bir erkekle evliliği yasaktır. Bu görüşlerin Ebu Bekir ve İbn Mes'ûd'a ait olduğu bildirilmiştir.³⁷⁵

2.5.3. Mücâhid

Bazı Müslüman erkekler, fuhuş yaptıkları bilinen kadınlarla evlenmek isterler. Nur 3:24 ayeti bu erkekler hakkında nazil olur ve onlara bu evliliğin haram olduğu bildirilir. Allah (c.c.), Nur 3:24 ayeti ile zinakar kadınlarla evliliği yasaklamıştır. Zinadan dolayı celde uygulanmış zinakar bir erkek ancak kendisi gibi zinadan dolayı celde uygulanmış bir kadın ile evlenebilir. Zinakar erkek, zina yapıp sonra da iffetli bir kadınla evlenemez. Mücahid'den rivayet olduğuna göre ayette zikredilen nikâh ile murat وطء yani cinsel ilişkidir. Yine Mücahid'den gelen bir rivayete göre Nur 24:3 Medine'de fuhuş yaptıkları bilinen kadınlar hakkında inmiştir. Müslümanlardan fakir bir erkek, Cahiliye döneminde Ümmü Mehzül olarak bilinen zinakar bir kadınla evlenir. Bu kadın, kazancını erkek için harcar. Allah her bir Müslüman erkek için bu kadınlarla evliliği yasaklamıştır.³⁷⁶

2.5.4. Dahhâk

Dahhâk ayetteki nikâhlanma durumu ile cima manasının kast olduğunu belirtmiştir. Ayet, zinakar bir erkek sadece zinakar bir kadın ya da Allah'a ortak koşan bir kadınla cima edebilir demektedir. Zina yapan mümin bir erkek ancak zina yapan bir kadın ya da müşrik bir kadınla evlenebilir. Zina yapan bir kadın sadece zina yapan bir erkek ya da müşrik bir erkekle evlenebilir.³⁷⁷

Yukarıdaki tevile verilen dipnotta Ahmed b. Hanbel'in konu hakkındaki görüşüne yer verilmiştir: İffetli bir erkeğin tövbe etmediği müddetçe zinakar bir kadın ile nikâh akdi sahih olmamaktadır. Eğer kadın tövbe ederse nikâh akdi sahih olur. Eğer kadın tövbe etmez ise nikâh akdi sahih olmaz. Yine aynı şekilde hür iffetli bir kadının tövbe etmediği müddetçe zinakar bir erkekle nikâh akdi sahih olmaz. Çünkü Allah (c.c.) zinayı müminlere haram kılmıştır.³⁷⁸

³⁷⁵ İbn Mes'ûd, *Tefsîru İbn Mes'ûd*, 452.

³⁷⁶ Mücâhid, *Tefsîru'l-Mücâhid*, 1: 437; Mücâhid, *Tefsîrü'l-imam Mücâhid b. Cebr*, 489.

³⁷⁷ Dahhâk, *Tefsîru'd-Dahhâk*, 607-608.

³⁷⁸ Dahhâk, *Tefsîru'd-Dahhâk*, 608.

2.5.5. İkrime

Ayet, zinakar bir erkeğin zinakar bir kadınla ancak zina edeceğini söylemektedir. Ayetteki nikâh kavramıyla “vatı” kast olunmaktadır. Dolayısıyla zinakar bir erkek zinakar bir kadın ya da müşrik bir kadınla ancak vatı etmiş olmaktadır. Dokuz kadın vardı ki bunlar bayrak sahibi olarak bilinir idi. Bu kadınlar: Safvân b. Ümeyye'nin cariyesi Ümmü Uleyt, Âs b. Vâil'in cariyesi Hanne el-Kıbtıyye, Malik'in cariyesi Müreyye, Süheyl b. Amr'ın cariyesi Cellâle, Amr b. Osman el-Mahzûnî'nin cariyesi Ümmü Süveyd, Zem'a b. el-Esved'in cariyesi Şerife, Hişâm b. Rebâ'nın cariyesi Ferese, Hilal b. Enes'in cariyesi Kureybe'dir.³⁷⁹

2.5.6. Mukâtil b. Süleyman

Zina yapan kitabî bir erkek sadece kendisi gibi zina yapan kitabî bir kadın ya da Araplardan müşrik bir kadınla nikâh yapabilir.

Bu ayette kast olunan kadınlar zina yaptıkları aşikâr olan cariyelerdir. Bu kişilerin isimleri şu şekildedir:

- Ümmü Şerîk
- Ümmü Mehzûl
- Şerife
- Cellâle
- Kureybe
- Ferşa
- Ümmü Uleyt
- Hanna el-Kıbtıyye
- Umeyye
- Museyke

Mukâtil b. Süleyman, bu kadınların, zina yaptıklarını insanlara bildirmek için baytarın bayrağı gibi kapılarına bayrak astıklarını ifade etmiştir.

Ayetin nüzulüne sebep olan durum ise şöyledir: Bazı müminler, Medine'de Hz. Peygamberden bu kadınlarla evlenmek için izin ister. Gerekçeleri ise Medine'de fiyatların yüksek olmasından dolayı kendilerinin açlık sıkıntısı çekmeleridir.

³⁷⁹ İkrime, *Tefsîru İkrime Mevlâ İbn Abbâs*, 1: 679-680.

Çünkü yukarıda ismi geçen kadınlar Medine'nin en cömert ve en zengin kadınlarıdır. Bu mümin erkekler o kadınlarla evlendikleri takdirde kadınlar kendilerine ikram edeceklerdir. Hz. Peygamber'e, zengin oldukları zaman bu kadınları boşayıp mümin kadınlarla evleneceklerini söylemişlerdir. Fakat Allah bu evliliğe izin vermeyecek mahiyette, zina yapan erkeklerin ancak zina yapan kadınlarla ya da Allah'a ortak koşan kadınlarla evlenebileceğini bildiren ayeti inzal buyurmuştur. Ve ayette zinakar kadınları da sadece zinakar ya da müşrik erkeklerin nikâhlayabileceğini dolayısıyla zinakar kadınlarla evlenmenin mümin erkeklere haram kılındığını bildirilmiştir.³⁸⁰

2.5.7. Süfyân es- Sevrî

Bu ayet, Medine'de zinakar olmalarıyla bilinen kadınlar hakkında nazil olmuştur. Zinakar olan bir erkek ancak zinakar bir kadınla evlenir. Burada kasıt helal bir nikâh olmayıp kast olunan cimadır. Zinakar bir erkek zina ettiği zaman zinakar bir kadın veya müşrik bir kadınla mı zina etmiş olur? Bu sorunun cevabı ise müminlere zina haram kılındığı için zinakar bir erkek sadece zinakar bir kadınla cima etmiş olmaktadır.³⁸¹

2.5.8. Ferrâ

Medine'de zinakar oldukları bilinen bazı kadınlar bulunmaktadır. Ashab-ı suffe, bu kadınlarla evlenmeyi planlar, onlara sığınır ve yiyecek-ıçeceklerinden faydalanırlar. Bu durumu Hz. Peygamber'e bildirirler ve bunun üzerine Allah (c.c.) Nur 24:3 ayetini indirir. Müminlere zina haram kılındı, ayeti inince ashab-ı suffe bu kadınlarla evlilikten uzak durmuştur.³⁸²

2.5.9. Taberî

Nur 24:3 ayeti, Hz. Peygamber'den fuhuş yapmakla bilinen müşrik kadınlarla evlenmek için izin isteyen bazı sahabeler hakkında nazil olmuştur. Bu kadınlar fuhuş yaptıkları bilinsin için afiş asan ve kendilerini kiralayan zinakar kadınlardır. Allah Nur 24:3 ayetini inzal ederek mümin erkeklere müşrik olan bu zinakar kadınların haram olduğunu bildirmiştir.³⁸³

³⁸⁰ Mukâtil b Süleyman, *Tefsîru Mukâtil b. Süleyman*, 3: 182-183; Mukâtil b. Süleyman, *Tefsîri Kebir*, 3: 140-141.

³⁸¹ Süfyân es-Sevrî, *Tefsîru Süfyân es-Sevrî*, 220.

³⁸² Ferrâ, *Meâni 'l-Kur'ân*, 2: 245.

³⁸³ Taberî, *Tefsîru't-Taberî = Câmiü'l-Beyân fi Te'vili'l-Kur'ân*, 10: 75.

Taberî bu görüş sahiplerini şu şekilde sıralamaktadır:

1. Abdullah b. Amr: Müslümanlardan bir adam, Hz. Peygamber'den Ümmü Mehzûl isminde bir kadın ile evlenmek ister. Fakat bu kadın zinakar bir kadındır. Adam, kadına kendisini geçindirmesini şart koştur. Adam, Hz. Peygamber'den zinakar olan bu kadınla evlenmek için izin isteyince Hz. Peygamber (s.a.s.) Nur 24:3 ayetini okuyarak bu evliliğin yasak olduğunu bildirmiştir. Yine Abdullah b. Amr'dan gelen diğer bir rivayete göre Müslümanlardan fakir bir adam kendisine bakması için zina yaptığı meşhur olan bir kadınla evlenir. Allah (c.c.) Nur 24:3 ile Müslüman erkeklere bu tür evlilikleri yasaklar.³⁸⁴
2. Saîd b. el-Müseyyeb: Nur 24:3 ayeti Medine'de zinakar oldukları bilinen kadınlar hakkında nazil olmuştur.³⁸⁵
3. Amr b. Şuayb: Cahiliye döneminde 'Anak isimli bir kadınla arkadaşlık yapan Mersed isminde kuvvetli bir adam var idi. Bu adam İslamiyet döneminde Mekke'deki zayıf Müslümanları kurtarırdı. Bir gün bu işi yapmak için Mekke'ye gittiğinde önceden arkadaşlık ettiği 'Anak ile karşılaştı. 'Anak, Mersed'e ilişki teklifinde bulundu. Fakat Mersed, Allah'ın zinayı haram kıldığını söyleyerek teklifi reddetti. Mersed, Medine'ye döndüğünde Hz. Peygamber'in yanına gitti ve 'Anak ile evlenmek için izin istedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber, Müslüman erkeklere zinakar ve müşrik kadınlarla evliliğin yasak olduğunu bildiren Nur 24:3 ayetini okudu.³⁸⁶
4. Mücahid: Nur 24:3 ayetinde bahsi geçen zinakar kadınlar, cahiliye dönemindeki fahişe kadınlardır.³⁸⁷
5. İbn Abbâs: Ayette bahsi geçen kadınlar, cahiliye döneminde fuhuş yaptıkları meşhur olan kadınlardır. Bu kadınlar fuhuş yaptıkları bilinsin için kapılarına baytarın bayrağı gibi bayrak asarlar idi. Allah (c.c.) mümin erkeklere zinayı

³⁸⁴ Taberî, *Tefsîru't-Taberî = Câmiu'l-Beyân fi Te'vili'l-Kur'ân*, 10: 75.

³⁸⁵ Taberî, *Tefsîru't-Taberî = Câmiu'l-Beyân fi Te'vili'l-Kur'ân*, 10: 75.

³⁸⁶ Taberî, *Tefsîru't-Taberî = Câmiu'l-Beyân fi Te'vili'l-Kur'ân*, 10: 75-76.

³⁸⁷ Taberî, *Tefsîru't-Taberî = Câmiu'l-Beyân fi Te'vili'l-Kur'ân*, 10: 76.

haram kıldığı için bu kadınların evine ehli kıbleden zinakar olan erkekler ve müşrik erkekler giderdi.³⁸⁸

6. Atâ, Zührî, Katâde: Ayette bahsi geçen kadınlar, cahiliye döneminde zinakar oldukları alenî olan müşrik kadınlardır.³⁸⁹

Saîd b. Cübeyr, İkrime, Mücâhid ve İbn Zeyd'in içinde bulunduğu bazı ulema ayetle ilgili şu yorumu yapmışlardır: Ayet zina eden bir erkeğin ancak zina eden ya da müşrik bir kadınla; zina eden bir kadının ancak zina eden bir erkek ya da müşrik bir erkekle sadece ilişkide bulunmuş olduğunu söylemektedir. Çünkü ayette zikredilen nikâh kelimesi, “cima”, “vatı” manasındadır.³⁹⁰

Eğer zina yapan kişi bekârsa haddi zina yüz sopa vurulmasıdır. Acıma duygusu had cezasının uygulanmasından insanı alıkoymamalıdır. Had cezası uygulanırken de bu duruma şahit tutulması gerekir.

Zina yapan bir erkek ancak kendisi gibi zina yapan bir kadınla ya da müşrik bir kadınla; zina yapan bir kadın da ancak kendisi gibi zina yapan bir erkek ya da müşrik bir erkekle cinsel ilişkide bulunur. Ayette geçen nikâh kelimesiyle kast olunan mana cinsi münasebettir. İbn Abbas, zina yapan bir erkek ancak zina yapan bir kadınla ilişki kurup zina eder. Çünkü zina, müminlere haram kılınmıştır. Allah kendisine ve peygamberine iman eden her mümine, zina fiilini haram kılmıştır.

2.6. İlk Dönem Müfessirlerinin Mücadele 58:22 Ayetinde Müslümanların Gayrimüslimlere Sevgi Beslememesi Konusundaki Görüşleri

“Allah’a ve ahiret gününe iman eden hiçbir topluluğun, babaları, oğulları, kardeşleri yahut kendi soyları olsalar bile, Allah’a ve peygamberine düşman olan kimselere sevgi beslediğini göremezsin. İşte Allah onların kalplerine imanı yazmış ve onları kendi katından bir ruh ile desteklemiştir. Onları, içlerinden ırmaklar akan ve içlerinde ebedî kalacakları cennetlere sokacaktır. Allah onlardan razı olmuş, onlar da Allah’tan razı olmuşlardır. İşte onlar, Allah’ın tarafında olanlardır. İyi bilin ki, Allah’ın tarafında olanlar kurtuluşa erenlerin ta kendileridir.” (Mücadele 58:22)

³⁸⁸ Taberî, *Tefsîru't-Taberî* = *Câmiu'l-Beyân fi Te'vili'l-Kur'ân*, 10: 76.

³⁸⁹ Taberî, *Tefsîru't-Taberî* = *Câmiu'l-Beyân fi Te'vili'l-Kur'ân*, 10: 77.

³⁹⁰ Taberî, *Tefsîru't-Taberî* = *Câmiu'l-Beyân fi Te'vili'l-Kur'ân*, 78.

Ayet hakkında Mukâtil b. Süleyman ve Taberî dışında herhangi bir yoruma rastlamadık.

2.6.1. Mukâtil b. Süleyman

Mukâtil b. Süleyman, bu ayetin Hâtıb b. Ebî Beltaa el-Ansî'nin Mekkelilere mektup yazması üzerine nazil olduğunu bildirmiştir.³⁹¹ Olay şu şekilde cereyan etmiştir: Mekke'nin fethi için yapılan hazırlıkları gören Hâtıb, Mekke'de bulunan akrabaları için endişelenir. Eğer Kureyş'in ileri gelenlerine bu hazırlığı haber verir ise onların bundan memnun kalacağını ve akrabalarını himaye edeceğini düşünür. Hz. Peygamber ise yaptığı hazırlıkları karşı tarafın bilinmesini istemez ve Hayber'e sefere gidileceğini söyler. Asıl maksadını ise içlerinde Hâtıb'ın da olduğu birkaç sahabeye bildirir. Bunun üzerine Hâtıb, Kureyş'in ileri gelenlerine hitaben durumu anlatan bir mektup yazar ve Medine'ye gelen Ebu Cehil'in cariyesine mektubu onlara ulaştırması için verir. Bu durum Hz. Peygamber'e vahiyle bildirilir ve Hz. Peygamber cariyeyi yakalamaları için birkaç sahabe gönderir. Bu sahabeler cariyeyi yakalar ve mektubu Hz. Peygamber'e getirirler. Hz. Peygamber, Hâtıb'a neden böyle bir şey yaptığını sorduğunda Hâtıb, Mekke'deki yakınlarını koruyacak kimse olmadığı için Kureyş'in ileri gelenlerini kendisine minnettar bırakmak suretiyle Mekke'deki yakınlarını korumak istediğini belirtir. Hz. Ömer, Hâtıb'ın öldürülmesini ister. Fakat Hz. Peygamber (s.a.s.) Hâtıb'ın savunmasını kabul eder ve Allah'ın (c.c) Bedir'e katılanları ne işlerlerse işlesinler, affedeceğini söyleyerek Hz. Ömer'i yatıştırır.³⁹² Mücadele 58:22'de Allah'ın birliğini ve amellerin karşılığının verileceği ahireti tasdik edip Allah'a ortak koşmayan kişilerin; Allah ve Resulüne düşman olan kişilere sevgi beslememesi gerektiği bildirilmiştir. Velev ki Allah ve Resulüne düşmanlık eden kişiler müminlerin babaları, oğulları, kardeşleri ya da akrabaları olsun, istisna kılınmamaktadırlar.³⁹³

³⁹¹ Mukâtil b Süleyman, *Tefsîru Mukâtil b. Süleyman*, 4: 265-266; Mukâtil b. Süleyman, *Tefsîri Kebir*, 4: 185.

³⁹² Nebi Bozkurt, "Hâtıb b. Ebî Beltea", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV İslam Araştırmaları Merkezi, 1997), 16: 444-445.

³⁹³ Mukâtil b. Süleyman, *Tefsîru Mukâtil b. Süleyman*, 4: 265-266; Mukâtil b. Süleyman, *Tefsiri Kebir*, 4: 183.

2.6.2. Taberî

Allah'a ve Peygamber'e iman eden kişiler velev ki baba, oğul, kardeş ve akrabaları olsun eğer onlar Allah'ı ve Peygamber'i inkâr ediyorsa mümin olan kişilerin inkârcılara sevgi beslemesi, onlarla dost olması imkân dairesinde görülmemektedir.³⁹⁴

İslam'da dostluk ve kardeşlik İslam dini esasları üzerine kurulmaktadır. Mücadele 58:22 ayeti, bir Müslüman'ın, Allah'a (c.c.) Hz. Peygamber'e (s.a.s.) düşmanlık yapan gayrimüslimlerle bağıni koparması gerektiğini söylemektedir. İslam'a düşmanlık yapan kişiler velev ki Müslüman kişinin öz babası, oğlu, kardeşi ve akrabaları olsun bir fark bulunmamaktadır. Sahabe-i kiram, iman ve İslam'ı her türlü değerini üstünde tutmuş, velev ki akrabaları olsun İslam'a karşı çıkan gayrimüslimleri gerektiğinde öldürmüşlerdir. Mücadele 58:22 ayetinin de bu sahabe-i kiram hakkında nazil olduğu rivayet edilmiştir. Nitekim Bedir savaşında;

- Ebu Ubeyde babası Abdullah b. el-Cerrah'ı,
- Mus'ab b. Umeyr kardeşi Ubeyd b. Umeyr'i,
- Hz. Hamza, Utbe'yi
- Hz. Ali, Şeybe'yi,
- Ubeyde b. el-Haris, Velid b. Utbe'yi
- Hz. Ömer, yakın bir akrabasını öldürmüştür.³⁹⁵

2.7. İlk Dönem Müfessirlerinin Mümtebine 60:10 Ayetinde Müslüman-Kâfir, Müslüman-Mürtet Evliliği Konusundaki Görüşleri

“Ey iman edenler! Mümin kadınlar göç ederek size geldiklerinde –onların imanlarını Allah daha iyi bilmekle beraber- siz onları sınavın. Eğer mümin olduklarını anlarsanız, onları kâfirlere iade etmeyin. Bunlar onlara helal değildir; onlar da bunlara helal olmaz. Onlara (kocalarına) harcadıkları (mehirleri) geri verin. Mehirlerini ödediğiniz takdirde bu kadınlarla evlenmenizde sakınca yoktur. Kâfir kadınları nikâhınız altında tutmayın. Siz harcadığınızı (verdiğiniz mehri) isteyin, onlar da harcadıklarını istesinler. Allah'ın hükmü işte budur. Aranızda hükmünü böyle veriyor. Allah hakkıyla bilmektedir, hüküm ve hikmet sahibidir.” (Mümtebine 60:10)

³⁹⁴ Taberî, *Tefsîru't-Taberî = Câmiu'l-Beyân fi Te'vili'l-Kur'ân*, 15: 68.

³⁹⁵ Taberî, *Taberî Tefsiri*, 9: 222.

Ayet hakkında İbn Mes'ûd, Süfyân es-Sevrî, Kisâi, Ebu Ubeyde, Ahfeş ve Tusterî'de herhangi bir yoruma rastlamadık. Araştırmamız neticesinde ayet hakkında ulaşılmış olduğumuz yorumlar ise şu şekildedir:

2.7.1. İbn Abbâs

Mekke'den, Hudeybiye'ye veya Medine'ye Allah'a iman ettiklerini söyleyen kadınlar gelirler ise, müminlere onlara niçin geldiklerini sorgulamaları ve iman edip etmeme noktasında kadınlara yemin ettirmeleri emredilmiştir. Eğer sorgu-sual neticesinde bu kadınların gerçekten iman ettikleri anlaşılırsa kadınları kâfir olan eşlerine geri göndermemeleri emredilmiştir. Çünkü mümin bir kadın, inkârcı bir erkeğe helal değildir. Aynı şekilde inkârcı bir kadın da inanan bir erkeğe helal olmamaktadır. Bu takdirde, kâfir olan eski kocaları mehir olarak karıları için ne vermişler ise bu harcamanın eski eşlere geri gönderilmesi gerekmektedir. İbn Abbâs, Mâide 60:10 ayetinin şu vakıa üzerine nazil olduğunu belirtmektedir: Hudeybiye senesinde Sübey'a binti el-Hâris el-Eslemiyye, Nebi'nin (s.a.v.) yanına gelir ve Müslüman olduğunu söyler. Daha sonra Sübey'a'nın kocası, karısını geri almak için Nebi'nin (s.a.v.) yanına gelir. Nebi (s.a.v.) kocasına Sübey'a'ya verdiği mehri geri verir. Nebi (s.a.v.) bu ayetin nüzulünden önce Hudeybiye senesinde şöyle bir antlaşma yapmıştır: Mekke halkından her kim Müslümanlara sığınırsa o Mekke halkına iade edilecektir. Müslümanlardan Mekke halkına sığınan kişi Müslümanlara geri gönderilmeyecektir. Ayete göre ise Müslümanlardan bir kadın Mekke halkına sığınırsa kadının mehri kocasına geri gönderilecektir. Mekke halkından bir kadın Müslümanlara sığınırsa mehri eski kocasına geri gönderilecektir. Bu sebeple Nebi (s.a.v.) Sübey'a'nın mehrini kocasına vererek kocasını geri göndermiştir. Ayette önceden kâfir olan kadınları Müslüman olduktan sonra nikâhlamak mümin erkeklere helal kılındığı bildirilmektedir. Bu takdirde o kadınların mehirlerinin de verilmesi gerekmektedir. Eşi kâfir olup kendisi Müslüman olan kadının eşiyle arasındaki nikâh bağı kesilir. O kadının kâfir eşinden dolayı iddet beklemesi gerekmez. Müslüman erkek için kendisiyle evlilik caiz olur. Ayette, mümin erkeklere kâfir kadınları nikâh altında tutmaları yasaklanmıştır. Eğer kadın Müslüman iken kâfir olursa o takdirde Müslüman eşiyle aralarındaki nikâh bağı kesilir. Ve Hz. Peygamber'in yaptığı antlaşma gereği Müslüman erkeklerin kâfir olan eşlerine verdikleri mehri Mekke halkından geri isteme hakları bulunmaktadır.³⁹⁶

³⁹⁶ Firûzâbâdî, *Tenvîru'l-mikbâs Min Tefsîri İbn Abbâs*, 351-352.

2.7.2. Mücâhid

Allah'ın (c.c.) “muhacir kadınları imtihan edin” buyruğu şunu söylemektedir: Mekke'den gelen ve önceden kâfir oldukları bilinen bu kadınlara niçin geldikleri sorulmalıdır. Eğer bu kadınlar iman etmeyip kâfir olan kocalarına kızdıkları için hicret etmişler ise o kadınların kocalarına geri gönderilmeleri gerekir. Fakat bu kadınlar iman ettikleri için hicret etmişler ise kadınlar geri gönderilmemelidir. Eğer mümin erkekler isterler ise mehirlerini vererek bu kadınlarla nikâh yapabilirler. Eski kocalarının kadınlara verdikleri mehri ise geri göndermeleri gerekmektedir. Mümtehine 60:10'da Hz. Peygamber'in ashabına, Mekke'de kâfirlerle beraber oturan karılarını nikâh altında tutmamaları, bu kadınları boşamaları emredilmiştir. Hz. Peygamber ve Kureyşliler arasında yapılan antlaşmaya göre; eğer önceden mümin olan kadınlar kâfir olarak Mekke'ye giderse ve orada kâfir bir erkekle evlenirse Müslüman olan eski kocaya kadın için önceden harcadığı mehrin gönderilmesi gerekir. Aynı şekilde önceden kâfir olan kadın Müslüman olarak Medine'ye gelir de bir Müslüman erkekle evlenirse bu takdirde de kâfir olan eski kocaya kadın için önceden harcadığı mehrin gönderilmesi gerekmektedir.³⁹⁷

2.7.3. Dahhâk

Nebi (s.a.v.) müşrikler ve ehlikitap ile bir antlaşma yapmıştır. Antlaşma şartları arasında yer alan mal ve kadınları iade etme maddesi şu şekildedir: Eğer mümin bir erkeğin eşi dinini terk edip şirki tercih ettiği için Mekke'ye kaçarsa ise mümin olan eski kocasına kadın için harcadığı mehrin iade edilmesi gerekmektedir. Eğer müşrik bir erkeğin eşi Medine'ye sığınır ise kadın, kaçma sebebi konusunda sorgu-suale tabi tutulur. Eğer kadının İslam'ı tercih ettiği için geldiği anlaşılır ise bu takdirde de kâfir olan eski kocasına kadın için harcadığı mehrin iade edilmesi gerekmektedir. Fakat Medine'ye sığınan bu kadın eşine öfkesinden dolayı kaçmış ise o zaman kadının müşriklerden olan kocasına geri gönderilmesi gerekmektedir.³⁹⁸

2.7.4. İkrime

Eğer Mekkeli müşriklerden bir kadın, Medine'ye sığınırsa kadına sorulur: Allah (c.c.) sevgisinden dolayı mı geldin, birine âşık olduğun için mi geldin yoksa

³⁹⁷ Mücâhid, *Tefsîru'l-Mücâhid*, 2: 668; Mücâhid, *Tefsîru'l-imam Mücâhid b. Cebr*, 655-656.

³⁹⁸ Dahhâk, *Tefsîru'd-Dahhâk*, 858.

Mekke'deki kocandan mı kaçtın? Eğer sığınan kadın, Müslüman olduğu için kaçmış ise o kadın artık müşriklerden olan kocasına helal olmaz. Şöyle ki, Hz. Peygamber, kızı Zeynep'i kocası Ebu'l-Âs'tan geri göndermesini istemiştir. Ebu'l-Âs o zaman daha Müslüman olmamış idi.³⁹⁹

2.7.5. Ferrâ

Mümteherine 60:10 ayetinde فَاْمُتَّحِنُوْهُنَّ emriyle “o muhacir kadınlara yemin ettirin” manası kast olunmaktadır. Nebi (s.a.v.), Hudeybiye'de Mekkelilerle antlaşma yapar. O yıllarda Sübey'a binti el-Hâris isimli bir kadın Müslüman olduğu için Hz. Peygamber'e sığınır. Daha sonra kocası gelip Sübey'a'nın kendisine geri verilmesini çünkü antlaşma şartının kendi lehine olduğunu söyler. Bunun üzerine “Hicret eden mümin kadınları kâfirlere geri vermeyin. Çünkü mümin kadınlar kâfirlere, kâfirler de onlara helal değildir” manasındaki Mümteherine 60:10 ayeti nazil olmuştur. Hz. Peygamber (s.a.s.) hicret eden kadınlara sual eder. Eğer o kadınlar, kocalarına öfkelenedikleri için değil de İslam'a meylettikleri için hicret etmişler ise Hz. Peygamber (s.a.s.) o kadınların kocalarına, kadınlar için yaptıkları harcamaları iade eder. Eğer Mümin erkeklerden herhangi birinin eşi, İslam'ı reddettiği için Mekke'ye kaçarsa ise bu eşlerin aralarındaki nikâh sona erer. Eğer Mekke'den bir kadın İslam'ı kabul ettiği için Müslümanlara sığınırsa o kadının kâfir olan eşiyle aralarındaki nikâh sona erer. Ve o kadın Müslümanlara helal olur.⁴⁰⁰

2.7.6. İbn Kuteybe

Mümteherine 60:10 ayetinde Müslüman olan erkeklerin irtidat eden eşleri ile nikâh bağlarını devam ettirmemeleri gerektiği bildirilmiştir. Eğer Müslüman bir erkeğin eşi irtidat edip Mekke'ye kaçarsa ise murtet kadının evlendiği yeni kâfir kocanın önceden kadın için harcanan mehri Müslüman olan eski kocasına iade etmesi gerekmektedir.⁴⁰¹

2.7.7. Mukâtil b. Süleyman

Mümteherine 60:10 ayetinin indiriliş sebebi şöyledir: Nebi (s.a.v.) Hudeybiye gününde Mekkelilerle bir antlaşma yapar. Bu antlaşmanın bir gereği ise, Mekkelilerden Müslümanlara sığınan bir kişi olursa o kişi geri gönderilecektir fakat Müslümanlardan Mekkelilere sığınan olursa o kişi geri gönderilmeyecektir. Ve barış döneminde

³⁹⁹ İkrime, *Tefsîru İkrime Mevlâ İbn Abbâs*, 911.

⁴⁰⁰ Ferrâ, *Meâni'l-Kur'ân*, 2: 150-151.

⁴⁰¹ İbn Kuteybe, *Tefsîru Garîbi'l-Kur'ân*, 635.

Mekkelilerden Sayfi b. er-Râhib'in karısı Sübey'a binti el-Hâris el-Eslemiyye, Nebi'nin (s.a.v.) yanına gelir. Daha sonra kocası Hz. Peygamber'in yanına gelerek yapılan antlaşma gereği karısının kendisine geri verilmesi gerektiğini söyler. Fakat Hz. Peygamber, bu şartın erkekler için geçerli olup kadınları kapsamadığını söyleyerek kadını kocasına geri vermez. Allah, bu şekilde mümin olduğunu söyleyen muhacir kadınların imtihan edilmesini buyurmuştur. Buradaki imtihan, hicret eden kadının sorgu-suale çekilerek Allah adına şu konularda yemin ettirilmesi manasındadır:

1. Kadın, kendi halkı arasında işlediği bir suçtan ötürü mü hicret etmiştir?
2. Kadın, kocasını beğenmediği için ya da ondan nefret ettiği için mi hicret etmiştir?
3. Gerçekten İslam'a rağbet edip ona bağlı olduğu için mi hicret etmiştir?

Ve bu sorgu-sual neticesinde eğer hicret eden kadının gerçekten Müslüman olduğu için geldiğine kani olunur ise bu kadınların kâfir kocalarına geri gönderilmeleri yasaklanmıştır. Çünkü Müslüman bir kadın kâfir bir erkeğe helal değildir. Ayette, kâfir olan kadınların nikâh altında tutulması da yasaklanmıştır. Bazen akrabası çok olan bazı kâfir kadınların, o kadınların kavmi vasıtasıyla güçlü görünmek için bazı Müslüman erkekler tarafından nikâh altında tutulduğu bildirilmiştir. Burada kastedilen, bahsi geçen erkeklerdir. Daha sonra Sübey'a'nın Hz. Ömer ya da Ebu's-Senâbil ile evlendiğiyle alakalı rivayetin olduğu belirtilmiştir. Ayrıca bu ayetin şu kadınlar ve benzeri durumda olanlar hakkında indiği ifade edilmiştir:

1. Ömer b. Hattab'ın Mekke'de olan karısı Kureybe binti Ebî Ümeyye
2. Âs b. Vâil'in karısı Hind binti Ebî Cehil
3. İyad b. el-Şeddad el-Firri'nin karısı Ümm'ü-l-Hakem binti Süfyân
4. Şemmâs b. Osman'ın karısı Yerbu b. Atike
5. Amr b. Abdiamr'ın karısı Hind binti Abdiluzza

Hz. Ömer'in Mekke'de olan karısı daha sonra Ebu Süfyân b. Harb ile evlenmiştir.

Ayetin nafakayla ilgili kısmı ise şu şekildedir:

1. Eğer, Mekkelilerden bir kadın Müslüman olarak Medine'ye sığınır da Müslüman bir erkek onunla evlenirse Müslüman olan yeni kocanın, kâfir olan eski kocaya kadın için önceden harcadığı mehri göndermesi gerekir.

2. Eğer Müslümanlardan bir kadın kâfir olarak Mekke halkına sığınır da bir erkek onunla evlenirse bu takdirde de kâfir olan yeni kocanın Müslüman olan eski kocaya kadın için harcadığı mehri göndermesi gerekmektedir. Şayet kâfir olan eski koca isteyerek mehri göndermezse Müslüman olan yeni kocanın mehri zorla alma hakkının olduğu belirtilmiştir.

Bu hususlar, antlaşma gereği yalnızca Mekkeliler için geçerli idi. Fakat Mukâtil b. Süleyman, Mümtehine 60:10 ayetinin nafaka konusundaki hükümlerin Tövbe 9:5 ayetiyle nesih edildiğini ancak kâfir-Müslüman evliliği konusundaki hükmün baki kaldığını ifade etmiştir.⁴⁰²

2.7.8. Taberî

Mümtehine 60:10'da küfür diyarından İslam diyarına hicret eden kadınların neden geldikleri konusunda sorgu-suale çekilmeleri gerektiğinden bahsedilmiştir.⁴⁰³ Ayetle ilgili aktarımlar şu şekildedir:

1. İbn Abbas'a Hz. Peygamber'in Medine'ye sığınan kadınları nasıl imtihan ettiği sorulmuştur. İbn Abbas, Hz. Peygamber'in bu kadınlara şu konularda yemin ettirdiğini söylemiştir:
 - Kocalarına kızdıkları için gelmediklerine,
 - Bulunduğu yeri sevmediği için gelmediklerine,
 - Mal-mülk elde etmek için gelmediklerine,
 - Allah (c.c.) ve Resul (s.a.s.) sevgisi için geldiklerine.

İbn Abbas'dan gelen diğer bir rivayete göre Hz. Peygamber bu şekilde hicret eden kadınları, Allah'tan (c.c.) başka ilah olup olmadığına ve Hz. Peygamber'in Allah'ın (c.c.) kulu ve elçisi olduğuna şahadet edip etmedikleri konusunda imtihan etmiştir.⁴⁰⁴

2. Hz. Âişe, Hz. Peygamber'in muhacir kadınları imtihan edip onlara biat ettirdiğini bildirmiştir.⁴⁰⁵ Muhacir kadınlar şu hususlarda Hz. Peygamber'e biat etmişlerdir:

⁴⁰² Mukâtil b. Süleyman, *Tefsîru Mukâtil b. Süleyman*, 4: 302-304; Mukâtil b. Süleyman, *Tefsîri Kebir*, 4: 206-208.

⁴⁰³ Taberî, *Tefsîru't-Taberî* = *Câmiu'l-Beyân fi Te'vili'l-Kur'ân*, 15: 69.

⁴⁰⁴ Taberî, *Tefsîru't-Taberî* = *Câmiu'l-Beyân fi Te'vili'l-Kur'ân*, 15: 70.

⁴⁰⁵ Taberî, *Tefsîru't-Taberî* = *Câmiu'l-Beyân fi Te'vili'l-Kur'ân*, 15: 70.

- Allah'a (c.c.) ortak koşmayacaklar
- Hırsızlık yapmayacaklar
- Zina etmeyecekler
- Çocuklarını öldürmeyecekler
- İftira atmayacaklar
- Hz. Peygamber'e karşı gelmeyecekler

Bu hususlar Mümteherine 60:12'de zikredilmiştir.⁴⁰⁶

3. Katâde ve İkrime, Hz. Peygamber'in şu hususlarda muhacir kadınları sorgusuale çektiğini söylemişlerdir:

- Mekke'deki kocalarıyla kavga edip onlardan kaçmak için mi geldiler?
- İslam'ı ve Müslümanları sevdikleri için mi geldiler?⁴⁰⁷

4. İbn Zeyd: Müşrik kadınlar kocalarıyla kavga ettiği zaman "Vallahi ben Muhammed'e (s.a.v.) ve onun arkadaşlarına hicret edeceğim" derdi. Bunun üzerine küfür diyarından İslam diyarına hicret eden kadınların imtihan edilmelerini; eğer kocalarına kızdıkları için hicret etmişler ise kocalarına geri gönderilmelerini; eğer gerçekten Müslüman oldukları için gelmişler ise kocalarına geri gönderilmemelerini emreden Mümteherine 60:10 ayeti nazil olmuştur.⁴⁰⁸

Hz. Peygamber'in müşriklerle yaptığı Hudeybiye Antlaşmasının bir maddesine göre eğer müşriklerden bir kişi Müslüman olup Medine'ye sığınır ise o kişi iade edilecek; eğer müminlerden bir kişi irtidat edip Mekke'ye giderse o kişi iade edilmeyecektir. Fakat antlaşmanın yapıldığı bu zaman diliminde bazı kadınlar Müslüman olup Mekke'den Medine'ye sığınmışlardır. Mekkeli müşrikler de antlaşma gereği hicret eden kadınların iadesini talep etmişlerdir. Bunun üzerine Mümteherine 60:10 ayeti nazil olmuştur. Mümteherine 60:10'da Müslüman oldukları için hicret ettikleri anlaşılan kadınların iade edilmemesi gerektiği çünkü Müslüman kadınların kâfir erkeklere; kâfir kadınların da Müslüman erkeklere helal olmadığı beyan edilmiştir.⁴⁰⁹ Müslüman olup Medine'ye sığınan kadınlardan biri Ümmü Gülsüm binti Ukbe b. Ebî Muayttır. Kendisi

⁴⁰⁶ Taberî, *Taberî Tefsiri*, 9: 261.

⁴⁰⁷ Taberî, *Tefsîru't-Taberî = Câmîu'l-Beyân fi Te'vîli'l-Kur'ân*, 15: 71.

⁴⁰⁸ Taberî, *Tefsîru't-Taberî = Câmîu'l-Beyân fi Te'vîli'l-Kur'ân*, 15: 71.

⁴⁰⁹ Taberî, *Tefsîru't-Taberî = Câmîu'l-Beyân fi Te'vîli'l-Kur'ân*, 15: 71.

Medine'ye sığındıktan sonra kardeşleri Ammare ve Velid, Hz. Peygamber'in huzuruna gelerek kız kardeşlerinin iade edilmesini istemişlerdir. Fakat Allah (c.c.) Mümtehine 60:10 ayeti ile Müslüman kadınların kâfirlere gönderilmelerini yasaklanmıştır.⁴¹⁰

Bu ayet nazil olmadan önce Müslüman kadınların kâfir erkekler ile evliliği yasak değil idi. Şöyle ki Hz. Peygamber'in kızı Zeynep (r.a.) henüz Müslüman olmayan Ebu'l-As ile evli idi. Ebu'l-As Bedir savaşında Müslümanlara esir düştü. Bunun üzerine kocasını kurtarmak için Zeynep (r.a.) annesi Hz. Hatice'den miras kalan gerdanlığı Medine'ye fidyе olarak gönderdi. Kızının haline acıyan Hz. Peygamber, Ebu'l-As'ı kızını geri göndermesi şartı ile serbest bıraktırdı. Ebu'l-As, Mekke'ye gidince Zeynep'i (r.a.) gönderdi. Zeynep (r.a.), Ebu'l-As'ın Müslüman olup Medine'ye gelmesine kadar bekledi. Hz. Peygamber, Ebu'l-As Müslüman olup Medine'ye gelince kızını tekrar ona verdi.⁴¹¹

Mümtehine 60:10 ayeti nazil olduktan sonra;

1. Müslüman kadınların gayrimüslim erkeklerle evliliğinin haram olduğu meselesi kesinleşmiştir. Gayrimüslim erkeğin ehlikıtap ya da müşrik olması arasında fark bulunmamaktadır.
2. Müslüman erkeklerin kâfir kadınlarla evliliğinin yasak olduğu hükmü konulmuştur. Fakat Mâide 5:5 ayeti ile Müslüman erkeklere, ehlikıtap olan Yahudi veya Hıristiyan kadınlarla evliliğe ruhsat verilmiştir. Mümtehine 60:10 ayeti nazil olduktan sonra Hz. Ömer iki hanımını, Talha b. Ubeydullah ise bir hanımını boşamıştır.⁴¹²

⁴¹⁰ Taberî, *Taberî Tefsiri*, 9: 262.

⁴¹¹ Taberî, *Taberî Tefsiri*, 9: 262.

⁴¹² Taberî, *Taberî Tefsiri*, 9: 262.

SONUÇ

Çalışmamızın nihayetinde elde ettiğimiz sonuçları maddeler halinde şöyle özetleyebiliriz:

1. İslam hukukunda, kadın ve erkeğin bir arada yaşamasını yasallaştıran akit çeşidine nikâh akdi denilmektedir. Çiftler arasında cinsi münasebetin helal olması; kadının nafaka ve mehirc hak kazanması, çiftler arasında sıhrî hısımlığın meydana gelmesi, mirasın tahakkuku ve doğacak çocukların nesebinin sabit olması için yapılan nikâh akdinin sahih olması gerekmektedir. Fıkha göre nikâh akdinin geçerli olması için aranan şartlardan birisi de çiftler arasında geçici evlenme engelinin bulunmamasıdır. Din farklılığından doğan evlenme engeli ise geçici evlenme engelleri arasında yer almaktadır. Eğer bir Müslüman evlenmesi yasak olan dinlerden birine mensup olan bir kişi ile nikâh akdi yapar ise bu durumda yapılan akit batıl olacaktır. Yani yapılan akit hukuki açıdan hiçbir anlam ve hüküm ifade etmeyecektir. Böyle bir evlilik gerçekleştiren çiftin bu durumda derhal ayrılması gerekecektir. Aksi halde çifti, hâkimin zorla ayırması gerekmektedir. Hülâsa batıl olan bu nikâh akdi neticesinde mehir, nafaka, iddet, nesep ve miras söz konusu olmayacaktır. Fakat burada Ebu Hanife'nin, eğer çiftler arasında cinsel birleşme gerçekleşmiş ise doğacak çocuğun nesebinin sabit olması için bu durumda akdin fasit olduğu görüşüne sahip olduğunu belirtmek gerekir. Her halükarda bahsettiğimiz bu durum Müslüman bir kişi için evlilikte din farkının ciddi bir boyutunun olduğuna delalet etmektedir. Bu sebeple bir Müslümanın, hangi inanç mensuplarının evlenilmesi yasak olan gruplara girdiğini bilmesi ve ona göre hareket etmesi zorunlu bir görevdir.
2. Yahudilik ve Hıristiyanlıkta, "karışık evlenme" olarak adlandırılan farklı dinden bir kişiyle evliliğin hükmü, kendi içlerindeki mezhebi oluşumlara göre farklılık göstermektedir. Katı bir anlayışa sahip olan mezhepler karışık evlilikleri yasaklarken; daha esnek bir anlayışa sahip olan mezhepler ise yabancı olan tarafın ve doğacak çocukların Yahudi ya da Hıristiyan itikat esaslarına göre amel etmeleri koşuluyla bu evliliklere müsaade etmektedirler.

3. İnanç açısından insanları şu şekilde tasnif etmek mümkündür:

- a. Müslümanlar
- b. Gayrimüslimler

Gayrimüslimler iki sınıfa ayrılmaktadır:

1. Kitabî olan gayrimüslimler
2. Kitabî olmayan gayrimüslimler

Kitabî olan gayrimüslimler iki gruba ayrılmaktadır:

1. Kitabî oldukları konusunda icma olanlar:
 - a. Yahudiler
 - b. Hıristiyanlar
2. Kitabî olup olmadıkları konusunda ihtilaf olanlar:
 - a. Sâbîler
 - b. Mecusiler
 - c. Budistler
 - d. Hindular

Kitabî olmayan gayrimüslimler üçe ayrılmaktadır:

1. Müşrikler
 - a. Arap müşrikleri
 - b. Arap müşrikleri dışında kalan müşrikler
2. Mürtetler
3. Ateistler
4. İlk dönem müfessirlerinin yorumları bağlamında Müslüman-gayrimüslim evliliğini fikhî açıdan değerlendirdiğimizde şu sonuçlara ulaşmak mümkündür:
 - a. Erkek ya da kadın fark etmez bir Müslümanın bir müşrikle evliliğini açık, net ve kesin bir şekilde yasaklayan ayetlerden ilki Bakara 2:221'dir. İlk dönem müfessirlerinin Bakara 2:221 hakkındaki yorumları incelendiğinde ayette

evlenilmesi yasaklanan “müşrikât” gruba kimlerin girdiği hususunda iki görüş bulunduğu ortaya çıkmaktadır. Birinci görüşe göre “müşrikât” kelimesi, Arap müşrik kadınlar ve ehlikitap kadınlar da dâhil olmak üzere tüm müşrik kadınları kapsamaktadır. Bu görüşe sahip olan müfessirler, Mâide 5:5 ayetinin, Bakara 2:221 ayetinde bildirilen “kitabî kadınlarla evliliğin haram olduğu” hükmünü nesih ettiğini ya da Mâide 5:5 ayeti ile ehlikitap kadınların, Bakara 2:221 ayetinde zikredilen “müşrikât” olan gruptan istisna edildiğini söylemektedirler. İkinci bir görüşe göre Bakara 2:221 ayetinde zikredilen” müşrikat” olan grup ile kasıt sadece Arap olan müşrik kadınlardır. Bu görüşe sahip olan müfessirler, ortada bir nesih ya da istisnanın söz konusu olmayıp Mâide 5:5 ayetinin ehlikitap kadınlarla evliliği mubah kıldığı yorumunu yapmışlardır. Bakara 2:221’de evlenilmesi yasaklanan müşrik erkekler grubuna kimlerin girdiği hususunda ise genel kabul, ehlikitap erkekler de dâhil olmak üzere tüm müşrik erkeklerin dâhil olduğudur. Bu ayet, ehlikitap erkeklerle evliliğin yasak olduğu hususunda delil kabul edilmiştir. Ehlikitap kadınlarla evliliğin mubah olması hususunda ise ayrıca icma bulunduğu da belirtilmektedir.

- b. Müslüman-gayrimüslim evliliği hakkında net bir şekilde hüküm bildiren diğer bir ayet Mümtehine 60:10’dur. İlk dönem müfessirlerinin ayet hakkındaki yorumları ele alındığında fikhî olarak:
- Müslüman bir kadının kâfir bir erkekle evliliği haramdır,
 - Müslüman bir erkeğin kâfir bir kadınla evliliği haramdır,
 - Evlilik hayatı devam eden Müslüman çiftten kadın irtidat eder ise Müslüman kocasıyla nikâh bağı sona erer,
 - Evlilik hayatı devam eden kâfir çiftten kadın Müslüman olur ise kâfir koca ile nikâh bağı sona erer,
 - Müslüman bir kadının ehlikitap dâhil gayrimüslim olan tüm erkeklerle evliliğinin yasak olma hükmü kesindir.
- c. Müslüman-gayrimüslim evliliğiyle ilgili olan ayetlerden bir diğeri ise Nur 24:3’tür. Ayetin, fuhuş yaptıkları bilinen gayrimüslim kadınlarla evlenmek

için izin isteyen sahabe hakkında nazil olduğu bildirilmiştir. Yine bu ayetin cahiliye döneminde kendisiyle arkadaşlık ettiği müşrik kadınla evlenmek isteyen sahabe hakkında nazil olduğu da zikredilmiştir. Allah (c.c.) bu ayetinde müşrik kadınlarla evliliği yasaklamaktadır. Ayrıca müfessirlerin, müminlere zinanın haram kılınması hasebiyle zina eden kişinin ancak gayrimüslim olacağı ve dolayısıyla zina eden yani gayrimüslim birinin ancak kendi gibi zina eden bir kişiyle yani gayrimüslim biriyle nikâh yapabileceği mantığı yürüttüğü anlaşılmaktadır. Çünkü müminlere, müşrik/kâfirlerle evlilik yasaklanmıştır.

- d. Ehlikitap kadınlarla evliliğe açık bir şekilde izin veren ayet, Mâide 5:5'dir. Ayette kendileriyle evliliğe izin verilen ehlikitap kadınların, muhsan olma özelliği zikredilmektedir. İlk dönem müfessirlerinin yorumları çerçevesinde muhsanât ifadesinin iki şekilde yorumlandığı anlaşılmaktadır. Bir kısım âlimler, muhsanât kavramının iffetli kadınları ifade ettiği görüşüne sahiptirler. Bu görüşe sahip olan ulema, zina eden ehlikitap kadınlarla evliliğin yasak olduğunu savunurlar. Bir kısım ulema ise muhsanât kelimesinin hür kadınları ifade ettiği görüşüne sahip olup bu kadınlarda zina edip etmeme şartı aramamaktadırlar. Yine ilk dönem müfessirlerinin yorumları bağlamında anlaşılmaktadır ki ehlikitabın kapsamıyla alakalı iki görüş bulunmaktadır. Bazı ulemaya göre sadece İsrailoğulları soyundan olan Yahudi ve Hıristiyanlar ehlikitaptır. Bu takdirde sadece İsrailoğulları soyundan olan Yahudi veya Hıristiyan kadınlarla evlilik mubah olacaktır. Bazı ulemaya göre ise ehlikitap kavramı, hem İsrailoğulları soyundan olan Yahudi ve Hıristiyanların hem de İsrailoğulları soyundan olmayıp Yahudi ve Hıristiyanlıktan herhangi birine giren kişileri kapsamaktadır. Bu takdirde hangi millettten olduğu fark etmez Yahudi ya da Hıristiyan bir kadınla evlilik mubah olacaktır.
- e. Müslüman-gayrimüslim evliliğiyle dolaylı yoldan alakalı olabileceğini düşündüğümüz Âl-i İmran 3:118 ayeti hakkında ilk dönem müfessirleri, bu ayetin Yahudi ya da münafıklar hakkında nazil olduğunu ifade etmişlerdir. Ayette “sizden olmayanlar” ifadesiyle hükmün tüm gayrimüslimlere şamil olduğunu söylemek mümkündür. Müminlere, kendi inançlarından olmayan kişilerle tabiri caizse sıkı fıkı olmaları yasaklanmıştır. Bu yasağın illeti

gayrimüslimlerin, Müslümanlara duydukları kin sebebiyle Müslümanların fenalığı, kötülüğü için uğraşmaları dolayısıyla onları fitneye, küfre sürüklenme ihtimallerinin olmasıdır. Müslüman-müşrik evliliğini yasaklayan Bakara 2:221 ayetinde de bu yasağın illeti olarak müşriklerin, Müslümanları küfre sürüklenme ihtimallerinin olduğu vurgulanmıştır. İletlere binaen Müslüman bir ferdin şahsî selameti açısından Âl-i İmran 3:118'in dolaylı olarak Müslüman-gayrimüslim evliliğinin yasaklığına işaret ettiğini söylemenin mümkün olabileceğini düşünmekteyiz.

- f. Müminlerin aleyhine olan bir durumu dört gözle bekleyen münafıkların iki yüzlü tavırlarının sergilendiği Nisa 4:141 ayetinde Allah (c.c.), müminler aleyhine kâfirlere fırsat vermeyeceğini vaat etmiştir. Müslüman bir kadının gayrimüslim bir erkekle evliliği demek kâfirin Müslümana velayeti demektir. Ayetteki ilahi vaat bağlamında Nisa 4:141 ayetinin bu evliliğin yasak olduğuna dolaylı yoldan delalet edebileceğini söylemek mümkündür.
5. Kur'an-ı Kerimde açık bir şekilde ya da dolaylı olarak Müslüman-gayrimüslim evliliği konusunda yasaklık söz konusudur. Buna göre erkek ve kadın Müslüman bireylerin müşrik/kâfir, murtet gruplardan herhangi birisiyle evliliği hakkındaki yasaklık açık bir şekilde ayetlere dayanmaktadır. Fakat Mâide 5:5 ayetinde Müslüman bir erkeğin muhsan olan ehlikitap bir kadınla evliliği meselesinde bir düzenleme yapılarak bu tarz evliliklere ruhsat verilmektedir. Müslüman bir kadının ehlikitap bir erkekle evliliği meselesinde ise sükût edilerek Müslüman bir bayanın ehlikitap dâhil gayrimüslim bir erkekle evlenmesinin haram olduğu hükmü esas alınmıştır. Müslüman bir kadının herhangi gayrimüslim bir erkekle evlenemeyeceği konusunda ilk dönem müfessirlerinin ve müçtehitlerinin ittifakı bulunmaktadır. Bu konudaki haramlık hükmü Kur'an mesajına ve Hz. Peygamber'in uygulamalarına da dayanmaktadır. İlk dönem müfessirleri de bu hükmü, bir Kur'an hükmü olarak görüp, Asr-ı Saadetteki uygulama ile de bu anlayış teyit edilmiştir. Dolayısıyla ilk dönem müfessirleri ve müçtehitleri arasında farklı bir içtihadı rastlanılmamıştır. İlk dönem müfessirlerinin yorumları çerçevesinde bu konudaki icmaya nasıl ulaşıldığına dair bir başlangıç noktası da ortaya çıkmaktadır. Müslüman olan eşlerden birinin din değiştirmesi durumunda; irtidat eden eş tövbe ederek İslam'a dönmez ise evliliğin son bulacağı kabul edilmiştir. Müslüman kadının gayrimüslim bir erkekle

nikâhlanması haram olduğu gibi, Müslüman bir erkeğin de nikâhı altında gayrimüslim bir kadını bulundurması –ehlikıtap olan kadın istisna- naslarla yasaklanmıştır. Aile kurulurken, Müslüman kadın, gayrimüslim erkekle evlenemeyeceği gibi, evlilik devam ederken de, aralarında kâfir koca-Müslüman kadın pozisyonu olduğu için birbirlerine haram olacaklarından bu eşlerin ayrılmaları gerekmektedir. Kocanın ehlikıtap olmasının herhangi bir ayrıcalığı yoktur. Çünkü ilk dönem müfessirleri ittifakla, Kur'an naslarına dayanarak, Müslüman bir kadının, ehlikıtap da olsa, herhangi gayrimüslim bir erkekle evliliğe devam edemeyeceğine hükmetmişlerdir. Ehlikıtap kadınlarla evlilik meselesi hangi din mensuplarının ehlikıtap sayıldığı sorusunu da beraberinde getirmiştir. Görülmektedir ki Yahudi ve Hıristiyanların ehlikıtap sayıldıkları konusunda genel bir kabul vardır ve bu iki dinin kadınlarıyla evlilik mubah kabul edilmiştir. Fakat burada da İsrailoğulları soyundan olmayıp daha sonradan bu iki dinden birine giren kişinin ehlikıtap sayılıp sayılmayacağı meselesi devreye girmiştir. Ehlikıtap oldukları ihtilaflı olan gruplardan, bunları ehlikıtap kabul eden fakihler kadınlarıyla evliliğe cevaz vermiş; bu grupların ehlikıtap olmadıklarını savunan fakihler ise kadınlarıyla evliliğin haram olduğu görüşüne sahiptirler.

KAYNAKÇA

- Acar, H. İbrahim. "Evlenme Engeli Olarak Din Farkı". *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi - Atatürk Üniversitesi İslâmi İlimler Fakültesi Dergisi*. 17 (2002): 27-52.
- Açar, Selahattin. *İslam Aile Hukukunda Müslümanlarla Gayri Müslimler Arasında Nikah Akdi*. Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, 2000.
- Ahfeş, Ebu'l-Hasan Saîd b. Mes'ade el-Mücaşii. *Meâni'l-Kur'ân*. Thk. Abdülemir Muhammed Verd. 2 Cilt. Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1985.
- Altuner, Şerife Hanım. "Yabancı Kadınlara Evlilik". *Kutlu Doğum Sempozyumu*. 386-400. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2010.
- Aydın, Fuat. *Bîrûni ve Şehristânî'nin İzinde Dinler Tarihi Yazıları*. Ankara: Eskiyei Yayınları, 2012.
- Aydın, Mehmet. *Din felsefesi*. 3. Baskı. Ankara: Selçuk Yayınları, 1992.
- Aydın, Mehmet. *Hıristiyan Kaynaklarına Göre Hıristiyanlık*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 1995.
- Aydın, Şükrü. "Kur'an Açısından Dinden Dönme (İrtidat) ve Cezası". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 10/54 (2017): 959-968.
- Bahçekapılı, Nedim. "İslam ve Kilise Hukuku Açısından Aile ve Evlilik". *Avrupa İslam Üniversitesi İslam Araştırmaları* 1/1 (2008): 29-38.
- Bilmen, Ömer Nasuhi. *Büyük İslam ilmi hali*. İstanbul: Bilmen Yayınevi, 1985.
- Bilmen, Ömer Nasuhi. *Hukukî İslamiyye ve İstilahatı Fıkhiyye Kamusu*. 2 Cilt. İstanbul : Bilmen Yayınevi, 1968.
- Bozkurt, Nebi. "Hâtıb b. Ebî Beltea", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 16: 444-445. İstanbul: TDV İslam Araştırmaları Merkezi, 1997.
- Cessâs, Ebû Bekr Ahmed b. Ali Râzî. *Şerhu Muhtasari't-Tahâvî fi'l-fikhi'l-Hanefî*. Thk. İsmetullah İneyetullah Muhammed. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 2010.
- Cilacı, Osman. *Dinler ve insanlar*. Konya: Damla Matbaacılık, 1990.
- Cilacı, Osman. *Genel Hatlarıyla Dinler Tarihi*. Konya: Mimoza Yayınları, 1994.
- Cilacı, Osman. *Günümüz Dünya Dinleri*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 1995.
- Cilacı, Osman. *İlahi Dinlerde Oruç, Hac ve Kurban*. İzmir: Akyol Neşriyat ve Matbaacılık, 1980.
- Cilacı, Osman. *Kur'ân Işığında Üç Peygamber (Hz. Musa, Hz. İsa, Hz. Muhammed) Üç Kitap (Tevrat, İncil, Kur'an)*. Konya: Mistaş Basımevi, 1976.

- Çolak, Abdullah. *İslam Aile Hukuku*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2018.
- Dağcı, Şamil. “İslâm Aile Hukukunda Evlenme Engelleri- II (Geçici Evlenme Engelleri)”. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 41 (2000): 137-194.
- Dahhâk, Ebu'l-Kâsım Dahhâk b. Müzâhim Hilâlî Horasânî Belhî. *Tefsîru'd-Dahhâk*. Thk. Muhammed Şükri Ahmed ez-Zaviye. Kahire : Dâru's-Selam, 1999.
- Dalgın, Nihat. “İslam Hukuku Açısından Müslüman Bayanın Ehl-i Kitap Erkeklerle Evliliği”. *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi*. 2 (2003): 131-156.
- Dalgın, Nihat. *İslam Hukukuna Göre Müslüman Gayr-i Müslim Evliliği*. Samsun: Etüt Yayınları, 2005.
- Demir, Bayram. “Çocukların Aile İçi Eğitim Açısından Ehl-i Kitap Kadınla Evlilik”. *İğdir Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Uluslararası Aile İçi Eğitim Çalıştayı*. (2016). 311-318.
- Er, Hamit. “Dinler Arası Evlilikler -Problemleri ve Çözüm Önerileri-”. *Din Hizmetleri Sempozyumu*. Ed. Mehmet Bulut. 589-599. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2008.
- Erdoğan, Mehmet. “Müslüman Bir Hanımın Gayrimüslim Bir Erkek ile Evliliği”. *Kutlu Doğum Sempozyumu*. 361-385. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2010.
- Ferrâ, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Ziyad b. Abdullah ed-Deylemi. *Meâni'l-Kur'ân*. 1 Cilt. Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1980.
- Fidan, Yusuf. *İslam'da Yabancılar ve Azınlıklar Hukuku*. Konya: Ensar Yayıncılık, 2005.
- Firûzâbâdî, Ebu't-Tahir Mecdüddin Muhammed b. Yakub. *Tenvîru'l-Mikbâs Min Tefsîri İbn Abbâs*. Kahire: el-Matbaatü'l-Ezheriyyeti'l-Mısriyye, 1899.
- Fuzeylat, Cebr Mahmûd. *Ahkâmü'r-ridde ve'l-mürteddin*. Amman: Dâru'l-Arab, 1987.
- Gannuşî, Râşid. *İslam Toplumunda Vatandaşlık Hakları*. Trc. Abdülmecid Can. İstanbul: Birleşik Yayıncılık, 1996.
- Gündüz, Şinasi. “Ehlikitabın Kimliği Sorunu ve Ebû Hanife ile Çağdaşlarının ‘kitâb’ Terimi Merkezli Yaklaşımları”. *İslâmî Araştırmalar Dergisi* 15/1-2 (2002): 241-245.
- Gündüz, Şinasi. *Sabiiler: Son Gnostikler: İnanç Esasları ve İbadetleri*. Ankara: Vadi Yayınları, 1995.
- Hamidullah, Muhammed. *İslam'da Devlet İdaresi*. Trc. Hamdi Aktaş. İstanbul: Beyan Yayınları, 1998.
- Hamidullah, Muhammed. *Kur'an-ı Kerim Tarihi : Bir deneme*. Trc. Mehmet Sait Mutlu. İstanbul : Yağmur Yayınevi, 1965.

- Hıra, Ayhan. “Hz. Ömer’in Ehlikitap Kadınlarla Evlenmeyi Yasaklaması”. *Uluslararası Hz. Ömer Sempozyumu*. Ed. Ali Aksu. 535-558. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 2018.
- İbn Abidin, Muhammed Emin b. Ömer b. Abdülazîz ed-Dımaşki. *Reddü'l-Muhtar ale'd-Dürri'l-Muhtar: Şerhu Tenvîri'l-epsâr*. Thk. Adil Ahmed Abdülmevcud, Ali Muhammed Muavvaz. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1994.
- İbn Abidin, Muhammed Emin b. Ömer b. Abdülaziz ed-Dımaşki. *Reddü'l-Muhtar ale'd-Dürri'l-Muhtar: Şerhu Tenvîri'l-epsâr*. Trc. Ahmed Davudoğlu. 5 Cilt. İstanbul: Şamil Yayınevi, 1983.
- İbn Kayyim Cevziyye, Ebû Abdullah Şemseddin Muhammed. *Câmiü'l-fikh*. Thk. Yüsri es-Seyyid Muhammed. 1 Cilt. Mansure: Dâru'l-Vefa, 2000.
- İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim b. Kuteybe Dîneverî. *Tefsîru Garîbi'l-Kur'ân*. Thk. Seyyid Abbas Ahmed Sakr. 1 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1978.
- İbn Mes'ûd, Ebu Abdurrahman. *Tefsîru İbn Mes'ûd*. Thk. İ'dad Muhammed Ahmed İsevi. 2 Cilt. Riyad: Müessesetü'l-Melik Faysal, 1985.
- İbn Rüşd, Ebu'l-Velid Muhammed b. Ahmed b. Muhammed Kurtubi. *Bidâyetü'l-müctehid ve Nihâyetü'l-muktesid*. 1 Cilt. Dâru'l-hilâfeti'l-aliyye: Ahmed Kamil Matbaası, 1333.
- İbn Rüşd, Ebu'l-Velid Muhammed b. Ahmed b. Muhammed Kurtubi. *Bidâyetü'l-müctehid ve Nihâyetü'l-muktesid: Mezheplerarası Mukayeseli İslam Hukuku*. Trc. Ahmed Meylani. 2 Cilt. İstanbul: Beyan Yayınları, 1991.
- İkrime, Mevlâ İbn Abbâs. *Tefsîru İkrime Mevlâ İbn Abbâs*. Thk. el-Haşim Ber'adi el-Havran. 2 Cilt. Kahire: Dâru'l-Kelime, 2014.
- İnce, İrfan. *İslam Hukukunda İrtidat Suçu ve Cezası*. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 1995.
- İnce, İnce. “Ridde”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 35: 88-91. İstanbul: TDV İslam Araştırmaları Merkezi, 2008.
- Kapar, M. Ali. *Hazreti Muhammed'in Müşriklerle Münasebeti*. İstanbul: İlim Yayınları, 1987.
- Karadavî, Yusuf. “İrtidat Sorunu: Yaşanan Sosyal Değişimler ve Tehdit Boyutu”. Trc. Osman Güner. *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 5/2 (2005): 259-273.
- Kaya, Remzi. “Ehl-i Kitap”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 10: 516-519. İstanbul: TDV İslam Araştırmaları Merkezi, 1994.
- Kaya, Remzi. *Kur'an-ı Kerim'e Göre Ehl-i Kitap ve İslam : Ehl-i Kitap, Dinler ve İslam Dini*. Ankara: Altınkalem Yayınları, 1994.

- Kılavuz, Ahmed Saim. *Anahatlarıyla İslam Akaidi ve Kelama Giriş*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 1993.
- Kisâi, Ebu'l-Hasan Ali b. Hamza b. Abdullah. *Meâni'l-Kur'an*. Thk. İdad İsa Şehhate İsa. 1 Cilt. Kahire: Dâru Kuba, 1998.
- Koçak, Nihat. “Zen Budizmi: Tanımı ve ABD’de Yaygınlaşması”. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4/7 (2017): 243-274.
- Mâverdî, Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed. “Ehl-i Kitâp Kadınlarla Evlilik”. Trc. Muhittin Özdemir. *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi* 9 (2007): 415-442.
- Mâverdi, Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed. *el-Ahkâmü's-sultâniyye: İslamda Hilafet ve Devlet Hukuku*. Trc. Ali Şafak. İstanbul: Bedir Yayınevi, 1976.
- Merginani, Ebu'l-Hasan Burhaneddin Ali b. Ebî Bekr. *el-Hidâye Şerhu Bidâyeti'l-mübtedi*. Thk. Muhammed Muhammed Tamir, Hafız Aşur Hafız. 2 Cilt. Kahire: Dârü's-Selam, 2000.
- Merginani, Ebü'l-Hasan Burhaneddin Ali b. Ebi Bekr. *Hidaye Tercemesi*. Trc. Hasan Ege. 1 Cilt. İstanbul: Şelale Yayınları, 1982.
- Mevsilî, Ebu'l-Fazl Mecdüddin Abdullah b. Mahmûd. *el-İhtiyâr li-ta'lîli'l-muhtar*. Thk. Ali Abdülhamid Ebu'l-Hayr. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Hayr, 1998.
- Meydâni, Abdülganî b. Talib b. Hammade ed-Dımaşki el-Hanefî. *el-Lübâb fî Şerhi'l-Kitâb: Dirâse ani'l-Lübâb ve Muhtasari'l-Kudûrî*. Thk. Sâid Bekdâş. 2 Baskı. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Beşâiri'l-İslamiyye, 2014.
- Molla Hüsrev, Mehmed Efendi. *Dürerü'l- hükkâm fî Şerhi Gureri'l-ahkâm*. 1 Cilt. İstanbul: Fazilet Neşriyat, 1978.
- Molla Hüsrev, Mehmed Efendi. *Gurer ve Dürer Tercümesi*. Trc. Arif Erkan. 2 Cilt. İstanbul: Eser Neşriyat, 1979.
- Mukâtil b. Süleyman, Ebu'l-Hasan. *Tefsîru Mukâtil b. Süleyman*. Thk. Abdullah Mahmûd Şehhate. Kahire: el-Hey'etü'l-Mısriyyetü'l-Âmme li'l-Kitâb, 1979.
- Mukâtil b. Süleyman, Ebu'l-Hasan. *Tefsîri Kebir*. Trc. M. Beşir Eryarsoy. İstanbul: İşaret Yayınları, 2006.
- Mücâhid, Ebü'l-Haccâc Mücâhid b. Cebr Mekkî Mahzûmî. *Tefsîru'l-imam Mücâhid b. Cebr*. Thk. Muhammed Abdüsselam Ebu'n-Nîl. Kahire: Dâru'l-Fikri'l-İslâmî el-Hadise, 1989.
- Mücâhid, Ebu'l-Haccâc Mücâhid b. Cebr Mekkî Mahzûmî. *Tefsîru'l-Mücâhid*. Thk. Abdurrahman Sûretî. 2 Cilt. Beyrut: el-Menşûrâtü'l-İlmiyye, t.y.
- Öz, Ahmet. “İlk Dönem Tefsir Kaynakları”. *İslamî İlimlerin Teşekkülü ve İslamî İlimler Arası İlişkiler Sempozyumu*. Ed. Adem Çatak, Berat Sarıkaya. 101-116. Gümüşhane: Gümüşhane Üniversitesi Yayınları, 2014.

- Samarrai, Numan Abdurrazzak. *İslam Fıkında Mürted'in Tabi Olduğu Hükümler*. İstanbul: Sönmez Neşriyat, 1970.
- Sarıkcıoğlu, Ekrem. "Kur'ân'a Göre Müşrikler ve Putperestler". *İslâmî Araştırmalar Dergisi* 1/1 (1986): 26-32.
- Serahsi, Ebû Bekr Şemsü'l-eimme Muhammed b. Ahmed b. Sehl. *el-Mebsut*, 5 Cilt. Kahire: Matbaatü's-Saade, 1331.
- Serahsi, Ebû Bekr Şemsüleimme Muhammed b. Ahmed b. Sehl. *Mebsut*. Trc. Mustafa Cevat Akşit. 10 Cilt. İstanbul : Gümüşev Yayınları, 2008.
- Sevrî, Ebû Abdullah Süfyân b. Saîd b. Meskuk. *Tefsiru Süfyân es-Sevrî*. Thk. Ebû Cafer Muhammed. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1983.
- Sinanoğlu, Mustafa. "Küfür", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopesi*, 26: 533-536. İstanbul: TDV İslam Araştırmaları Merkezi, 2002.
- Sinanoğlu, Mustafa. "Şirk", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 39: 193-198. İstanbul: TDV İslam Araştırmaları Merkezi, 2010.
- Şentürk, Mustafa. "Tefsîr Literatüründe Müslüman Kadınların Ehl-i Kitâb Erkekleri ile Evlen-me(me)leri Meselesi". *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi Darulfunun*. 32 (2015): 65-108.
- Şeybe, Abdülkâdir. *Çağdaş Dünya Dinleri ve Mezhepleri*. Trc. Osman Cilacı. İstanbul: Beyan Yayınları, 1995.
- Şirbinî, Hâtib. *Delilleriyle Büyük Şafî Fıkı Muğni'l-Muhtac: Minhâcü't-tâlibin Şerhi*. Trc. Soner Duman. 12 Cilt. İstanbul: Mirac Yayınları, 2014.
- Şirbinî, Hâtib. *Mu'ni'l-muhtâc ila Ma'rifeti Meâni Elfâzi'l-Minhâc*. Thk. Ali Muhammed Muavvaz, Adil Ahmed Abdülmevcüd. 3 Cilt. Beyrut: DÂru'l-Kütübi'l-ilmîyye, 2006.
- Taberî, Ebû Cafer İbn Cerîr. *Taberî Tefsiri*. Trc. Kerim Aytekin, Hasan Karakaya. İstanbul: Hisar Yayınevi, 1996.
- Taberî, Ebû Cafer İbn Cerîr. *Tefsîru't-Taberî = Câmiu'l-beyân fî Te'vîli'l-Kur'an*. Thk. Hani el-Hac, İmad Zeki el-Barudi. Kahire: el-Mektebetü't-Tevfikîyye, 2004.
- Tahavî. *Mukayeseli Hanefî Fıkı: Tahavi Muhtasarı*. Trc. Soner Duman. İstanbul: Beka Yayıncılık, 2013.
- Temimi, Ebî Ubeyde. *Mecâzü'l-Kur'ân*. Thk. Mehmed Fuat Sezgin. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1981.
- Topçuoğlu, Ali Aslan. "Yahudilik-Hıristiyanlık ve İslâm Hukuku'na Göre Nikâh Akdine Etkisi Bakımından Din Farklılığı". *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 10/2 (2010): 79-120.
- Tümer, Günay. *Dinler Tarihi*. 2. Baskı. Ankara: Ocak Yayınları, 1993.

- Türcan, Talip. “Klasik İslâm Hukuk Doktrinde Şirk Kavramının Algılanma Biçimi ve Hukukî Düzenlemelere Etkisi”. *Dinî Araştırmalar* 5/14 (2002): 17-34.
- Ünal, Asife. “Hıristiyanlıkta Evlilik Anlayışı ve Evlenme Törenleri”. *Dinlerde Nikah Milletlerarası Tartışmalı İlmî Toplantı*. 279-307. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslami İlimler Araştırma Vakfı, 2012.
- Ünal, Asife. “Yahudilikte Evlilik Anlayışı ve Evlenme Törenleri”. *Dinler Tarihi Araştırmaları Sempozyumu*. 673-693. Ankara: y.y., 2012.
- Yaman, Ahmet. *İslam Aile Hukuku*. 3. Baskı. Konya: Yediveren, 2002.
- Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi. *Hak Dini Kur’ân Dili: Türkçe Tefsir*. 2 Cilt. İstanbul: Eser Kitabevi, t.y.
- Zeydan, Abdülkerim. *Ahkâmü’z-zimmiyyîn ve’l-müste’menin fî Dâri’l-İslâm*. Bağdad: Mektebetü’l-Kuds, 1982.

ÖZGEÇMİŞ

Tuba KARAHAN, 1990 yılında Beykoz-İstanbul'da doğdu. 2008 yılında Kartal Anadolu İmam Hatip Lisesi'nden, 2015 yılında Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden mezun oldu. Aynı sene Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Bölümü İslam Hukuku Ana Bilim Dalı'nda yüksek lisansa başladı. Hâlihazırda Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı bir kurumda Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretmeni olarak görev yapmaktadır.